

Søllerødbogen

1994

Søllerødbogen 1994

Søllerødbogen 1994

udgivet af

Historisk-topografisk Selskab for

Søllerød Kommune

i samarbejde med Søllerød Museum

Søllerødbogen 1994 er sat med Linotype Janson.
Papiret er 115 g Magnomatt.
Typografi: Erik Ellegaard Frederiksen IDB.
Sat og trykt hos Poul Kristensen Grafisk Virksomhed a/s,
Kongelig Hofleverandør, Herning
Oplag: 1500 ekspl.

Redaktion:
Niels Peter Stilling
under medvirken af
Jens Johansen og Peter M.M. Christensen

På omslaget vises Strandmøllen omkring 1822, et maleri af
C. W. Eckersberg. (Vestsjællands Kunstmuseum, Sorø).

ISBN 87-87113-98-8
ISSN 0085-6339

Kort er reproduceret med tilladelse fra
Kort- og Matrikelstyrelsen (A.404/85)

Manuskripter, der ønskes optaget i årbogen eller blandt Selskabets øvrige publikationsvirksomhed, bedes sendt til Sekretariatet v/Anne-Lise Høck, Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune, Gl.Holtegård, Attemosevej 170, 2840 Holte – tlf. 42 80 01 69, eller til redaktøren, museumsinspektør Niels Peter Stilling, Søllerød Museum, Mothsgården, Søllerødvej 25, 2840 Holte – tlf. 42 80 20 46.

Eftertryk uden kildeangivelse er ikke tilladt.

Ved aftryk i større omfang må tilladelse indhentes gennem redaktionen.

INDHOLD

Caroline Mathildes Søllerød 1771
Seks kort fra Frydenlund og omegn
af *Svend Balslev* 7

Plovkonkurrencen på Strandmøllen 1820
Den teknologihistoriske konflikt bag svingplovens indførelse i Danmark
af *Dan Ch. Christensen* 28

En musikalsk sommer i Søllerød
Edvard Grieg og Danmark
af *Peter M. M. Christensen* 66

Blomsterkummen fra Skodsborg
Historien om Ringsted-døbefonten på Søllerød Museum
af *Jørgen Adriansen* 103

Muldets frænder
Lidt om min skoletid i Nærum i trediverne
af *Christian Schultz* 135

En bebyggelse fra 1960'erne
Egevang Syd, matrikelnummer 5^k af Nærum, 1771-1994
af *Jens Johansen* 162

For 100 år siden
Det skrev Københavns Amts Avis i 1894
samlet af *Anne-Lise Høck* 188

Nina Fabricius 1933-1994
Nekrolog af *Eliza Fonnesbech-Sandberg* 194

Hans Thueslev 1906-1994
Nekrolog af *Niels Peter Stilling* 197

Beretninger fra Museum, Arkiv og Selskab

Søllerød Museum 1993
af *Niels Peter Stilling* og *Jens Johansen* 199

Vedbæksfundene 1993
af *Bente Jønsson* 208

Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune 1993
af *Jens Henrik Tiemroth* 211

Historisk-topografisk Selskab 1993
af *Erik Helmer Petersen* 218

Selskabets regnskab 1992 224

Selskabets bestyrelse pr. 1/1 1993 227

Caroline Mathildes Søllerød 1771

Seks kort fra Frydenlund og omegn

af Svend Balslev

I artiklen afdekkes tilblivelseshistorien for nogle af de ældste (og smukkeste) detailkort fra Søllerødegne. Kortenes indhold beskrives, og historien om dronning Caroline Mathildes køb af forskellige ejendomme i sognet og om afbændelsen af dem efter hendes fald »kortlægges«.

Svend Balslev, f.1922 – landinspektør, ansat i Matrikeldirektoratet 1950-1989, leder af Matrikelarkivet 1971-76 og kontorchef fra 1974. Har i Søllerødbogen 1972 skrevet om »Utrykte kort, som findes i Matrikelarkivet« og i Søllerødbogen 1991 om »Landmåler Balle i Søllerød«. Desuden forfatter til personalthistoriske værker om landmålere, forskandidater og danske skovfolk.

Ved skode af 26.6.1771, tinglæst 8.7.1771¹, købte dronning Caroline Mathilde² gård nr. 4 i Nærum By, Søllerød Sogn, af Mathias Nielsen for 230 rigsdaler dansk courant. Købet resulterede i, at der fremkom nogle enestående smukke kort over fire ejerlav i Søllerød Sogn, det sogn der i dag svarer til Søllerød Kommune.

Men først noget om andre opmålingsarbejder på den tid. I 1768 blev det ved kongelig resolution bestemt, at der skulle foretages en opmåling af hele landet med henblik på at få udarbejdet en ny matrikel. Baggrunden herfor var, at der var opstået utilfredshed med Christian V's matrikel fra 1688, fordi den ikke fordelte skattebyrden retfærdigt for landets ejendomme.

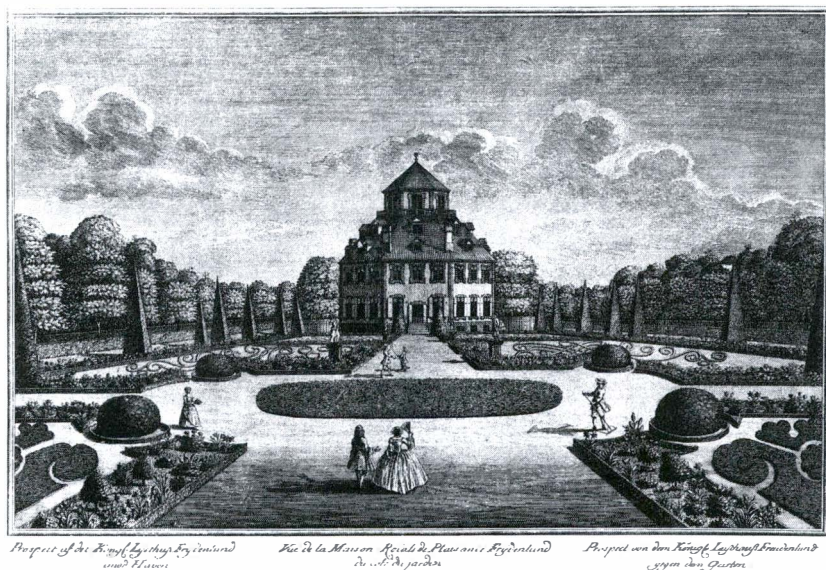
Det blev bestemt, at man skulle begynde med opmålingen i de to rytterdistrikter, Antvorskov og Vordingborg³. Landmålingskonduktør Thomas Bugge blev overlandmåler og leder af opmålingen, som blev foretaget af 12 landmålere. Arbejdet skulle foregå således, at samlede områder kunne blive færdige nogenlunde samtidigt.

I 1771 blev der imidlertid brudt med dette princip, idet landmåler Hans Ernst von Dagenboldt⁴ efter ordre fra Det danske Kammer blev sendt til Søllerød Sogn for at foretage en opmåling af gården i Nærum, som dronningen havde købt. Resultatet af Dagenboldts arbejde blev kort over fire

En ny matrikel

*Landmåler
H. E. von
Dagenboldt*

Frydenlund med park. Kobberstik efter tegning af Johan Jacob Bruun (1744) i Laurids de Thurahs Den Danske Vitruvius (1749).

ejerlav nemlig: Frydenlund Slots Marker, Nærum By, Trørød By og Vedbæk By.

I øvrigt blev opmålingsarbejderne til den påtænkte nye matrikel standset i 1772, da de to rytterdistrikter var færdigopmålt. Det viste sig, at en opmåling af hele landet ville blive alt for dyr. Der kom altså ikke nogen ny matrikel ved den lejlighed. I 1805 begyndte man opmålingen til den nu-gældende matrikel, der trådte i kraft 1.1.1844. Da Dagenboldt var landmåler ved rytterdistriktopmålingen, er kortene tegnet i samme smukke stil som rytterdistriktkortene, og det interessante ved dem er, at de viser jordfordelingen for udskiftningen af fællesskabet.

Blandt kortene indtager Frydenlund Slots Marker en særstilling, fordi hele ejerlavet kun havde en ejer, på dette tidspunkt dronning Caroline Mathilde. Der er derfor ingen inddeling i vange m.m. og ingen udskiftning af Frydenlund.

OPMÅLINGEN AF FRYDENLUND, NÆRUM, TRØRØD OG VEDBÆK 1771

Kortene over de tre andre ejerlav viser de vange, landsbyerne var inddelt i, og hver vang har så forskellige agre, der igen er inddelt i en række åse, der er nummererede i overensstemmelse med den opmålingsprotokol, der svarer til kortet. Desværre er det kun opmålingsprotokollerne for Trørød

Dronning Caroline Mathilde, 1751-1775. Kobberstik af James Watson efter F. Cotes (1766).

Opmålings- protokoller

og Vedbæk Byer, der eksisterer. I opmålingsprotokollerne er der anført mål (en længde og to bredder) for hver ås, og det er endvidere anført, hvem der er ejer og bruger af de enkelte åse. Nummereringen svarer altså ikke til de senere matrikelnumre, der først kom til ved matriklen af 1844,

så man må bruge opmålingsprotokollen for at se, hvilke åse der hørte til en bestemt ejendom. Da opmålingsprotokollen for Nærum ikke eksisterer, er der ikke mulighed for at se, hvilke åse (lodder) der hørte til gård nr. 4, men det fremgår af markbogen til 1688-matriklen for Søllerød Sogn, at gården dengang havde 44 åse.

*Købet af gård nr. 4
i Nærum*

For Frydenlund foreligger der af indlysende grunde ingen opmålingsprotokol. Grunden til at opmålingen skulle foretages var altså, at dronningen havde købt en gård »i Nærum Bye ved Frydenlund«. Hvad grunden har været til, at hun ønskede at købe, vides ikke, men bønderne havde jo i henhold til forordningen af 13.5.1769 om »Selvejerbønder i Danmark og de dem allernaadigst forundte Fordele« fået mulighed for at sælge deres ejendomme. Det var kastellanen på Frydenlund, kaptajn Cneiff, der købte på dronningens vegne. Forhandlingerne om købet må have været afsluttet nogle dage før skødet blev underskrevet 26.6.1771, for 23.6.1771 rekvirerede Struensee opmåling af gården gennem Det danske Kammer (det var det tidligere Rentekammer, der i Struensee-tiden havde fået navneforandring). Kammeret skrev allerede 25.6.1771⁵ til Thomas Bugge, der på det tidspunkt opholdt sig på Vordingborg rytterdistrikts ejendom, hovedgården Beldringe, 4 km sydvest for Præstø, hvor han førte tilsyn med opmålingsarbejdet. Bugge blev bedt om »uførtøvet (at) sende til bemeldte Frydenlund een af de dueligste Landmaalere, som melder sig hos den der værende Castellan og efter hans Anviisning forretter dette Arbeide for Hendes Mayestæts Regning, imod den ved Landmaalingen fastsatte Betaling«.

Bugge skrev 3.7.1771⁶ til kammeret bl.a., at landmåler Hans Ernst von Dagenboldt var sendt til Frydenlund. Det videre forløb, der førte til opmåling af hele Nærum By, kan ses af følgende indstilling til kongen fra Det danske Kammer og kongens resolution⁷.

*Kongelig resolution
nr. 34 af 20.7.1771*

»I anledning af Maitre des Requetes Conference Raad Struenses Requisition af 23. Juni sidstleden, at en Landmaaler her fra Kammeret blev afgivet til at opmaale de til een Hendes Kongl. Mayt. Dronningen i Nærum Bye tilhørende Gaards tilliggende Jorder, haver Ober-Landmaaler Bugge efter den herfra føyede Anstalt udsendt til bemeldte Nærum Landmaaler Lieutenant Dagenbolt som tilligemed Castellanen ved Frydenlund Capitain Cneiff under hosfølgende Skrivelse af 6te og 7de hujus (Lit. A og B) berettiget at det er fast umulig alleene at opmaale bemeldte Gaards Jorder, der desuden vilde koste fast ligesaa meget, som heele Byens Jorder skulle opmaales, og i den Henseende forlanger bemeldte Castellan at ermeldte Nærum Byes Marker maatte opmaales og med Omkostningen forholdes,

Scene fra et fransk syngespil på Hofteatret 1771, tegnet af Peter Cramer. Udkast til dørstykke eller vægmaleri til Eremitagen ved Frydenlund. (Kobberstiksamlingen)

som med andre Bønder Byers Marker, der efter Kongel. Ordre på Kammerets Foranstaltning bliver opmaalt, saa siden denne Opmaaling er overensstemmende med Eders Kongl. May.tts. om Fællesskabets Ophævelse allernaadigst udgangne Forordninger indstiller Vi til Eders Kongl. May.tts allernaadigste Resolution:

Om bemeldte Nærum Byes Marker, der bestaar af 12 Gaarde hvis Hartkorn af Ager og Eng er: 61 td. 4 skp, Skovskyld 1 td. 4 skp. maatte vorde opmaalt paa samme Vilkaar og Omkostning, som skeer paa de Andt-worschou og Wordingborgske Districter, hvor Landmaalerne efter Kongl. allernaadigst ergangne Regulativ af 2den May 1769 saavel for Opmaalingen som Carternes Forfærdigelse med hvis dertil henhører, got-

gøres á td. Udsæd eller 14000 quadrat Alen Ager og Eng af lettest Situation Tie, men af vanskeligere fiorten Skilling, men hvor ingen Ager og Eng befindes fem skilling.

Det Danske Kammer 12te Julii 1771.

Hands Kongelig May.tt haver under Dato Hirschholms Slot den 20 July sidstleden paa Extractus Referendum af de fra Det Danske Kammer den 18de nestforhen insinuerede Forestillinger

Allernaadigst approberet: At samtlig Nærum Byes Marker maae opmaales, og dertil af den Kongelig Casse gotgiøres saasom for 14000 quadrat Alen Ager og Eng af lettest Situation 10 s, af vanskeligere Situation 14 s, og hvor ingen Ager og Eng befindes 5 s.

Det Danske Kammer den 23 July 1771.«

Opmålingen af Nærum

Fra Det danske Kammers 2. departement fik Dagenboldt herefter 26.7.1771⁸ besked om, at hele Nærum By skulle måles. Arbejdet tog en måned, for 28.8.1771⁹ skrev han fra København, at han var færdig med Nærum By og bad om »nærmere Naadigst Forholds Ordre«. Samme dag bad kammeret ham måle Vedbæk By. Her skulle etatsråd Hofman¹⁰ give anvisning på, hvad der skulle måles.

Opmålingen af Vedbæk og Trørød

Vedbæk tog ikke så lang tid som Nærum, så 21.9.1771 meldte Dagenboldt, at han var færdig i Vedbæk, og han bad da om »Det Høye Collegii Naadige Befaling om et andet Stæds engagement til nye Opmaaling«¹¹. Det blev samme dag pålagt ham at måle Trørød By og senere Bagsværd By. Da Trørød var færdig, skulle han mødes med Hofman 24.10.1771¹², for at de sammen kunne gennemgå arbejdet, idet Dagenboldt skulle medbringe kortet og jordberegningen. Dagenboldt var dog allerede taget til Bagsværd for at forberede opmålingen der, så brevet til ham om at møde i Trørød blev sendt til amtsforvalteren i Københavns Amt, Oluf Thrane, der skulle sørge for, at Dagenboldt fik brevet.

Før han kom tilbage til Bagsværd måtte Dagenboldt dog en tur til Tisvilde¹³, hvor sognefoged Niels Hansen havde bedt om at få en landmåler til byen, så Niels Hansen kunne komme ud af fællesskabet.

Udskiftningen i Søllerød Sogn

Ind imellem opmålingerne fik Dagenboldt dog også tid til at deltage i udskiftningerne i Søllerød Sogn, idet han efter »Hr. Etatsråd Hofmans Befaling bivaanede Inddelingsforretning ved Nærum og Vedbæks Byer, ialt udi 14 Dage«¹⁴.

Der er ikke givet datoer for Dagenboldts medvirken ved udskiftningerne, men tiderne for opmålingen af de forskellige kort er jo nøjagtigt

angivet, og det er meget sjældent at finde en så nøjagtig datering af kort. Det eneste kort, der ikke findes nogen datering for, er kortet over Frydenlund Slots Marker. Der er ikke fra Det danske Kammer nogen ordre om opmålingen, men måske har kaptajn Cneiff bedt Dagenboldt om at måle Frydenlund i juli 1771, mens man ventede på den kongelige resolution af 20.7.1771. I hvert fald var det kaptajn Cneiff, der attesterede Dagenboldts regning på 32 rigsbankdaler og 8 skilling og indsendte den til kammeret.

Dronning Caroline Mathilde nøjedes ikke med at købe gård nr. 4 i Nærum By. Senere på året købte hun jorderne til gård nr. 3 i Nærum By af Lars Jørgensen og Johan Pedersen Holm, idet de begge forbeholdt sig de bygninger, de boede i. Købesummen for hver af de to halvgårde var 150 rd. dansk courant. Det var igen kaptajn Cneiff, der handlede på dronningens vegne. Skøderne blev underskrevet 16.9.1771 og tinglæst 14.10.1771¹⁵. Endelig købte dronningen ved skøde af 5.10.1771, tinglæst 18.11.1771¹⁶, ejendommen Ronnedal, i dag den smukt restaurerede ejendom Miramare i Vedbæk, for 500 rd. dansk courant af brygger og negotiant i den kongelige residensstad København Jens Wedege.

BESKRIVELSE AF KORTENE

Fælles for kortene er, at de er i samme målforhold. De er tegnet så $\frac{1}{2}$ decimaltomme på kortet svarer til 100 alen i marken. Det giver et målforhold på 1:4000, og det er det målforhold, som de fleste af landets matrikelkort foreligger i.

Opmålingsmetoden var målebord, hvor kortene blev konstrueret i forbindelse med opmålingen i marken, og så senere trukket op i tusch og farvelagt. Målebordet rummede et areal på 2000×3000 alen, hvilket i 1:4000 svarer til 31,4×47,1 cm, d.v.s. målebordet var lidt større (40×52,5 cm), fordi der skulle være plads til et noget større stykke tegnepapir, så de forskellige målte områder kunne klæbes sammen (kombineres) til et større kort, og tilsidst klæbes op på lærred. På kortene kan man tydeligt se, hvor de forskellige stykker tegnepapir er klæbet sammen.

En ting, der kan have stor interesse, er beliggenheden og størrelsen af de viste bygninger. Fra andre kort, der er opmålt ved rytterdistriktopmålingen, er der en erfaring for, at bygningerne er indmålt ret nøjagtigt, så man skulle kunne stole på, at bygningerne virkelig har ligget, hvor de er vist og med den form, de har. Det skulle altså ikke bare være en signatur for bygninger. Stednavnene på kortene har også en stor interesse. Man vil i dag kunne se mange af navnene anvendt som vejnavne, bebyggelsesnavne m.m.

Frydenlund Slots marker

Det synes som om, det er gået lidt stærkt for Dagenboldt med at komme i gang med en ny opgave, for kortet lider under, at det ikke er gjort færdigt. Grænsebeskrivelsen er i orden, men titelfeltet er ikke færdigt, ligesom de mange navne inde på kortet, bortset fra et enkelt, ikke er renskrevet. Sammenligner man med de andre kort, er der en væsentlig ting der også mangler, nemlig »illuminationen« d.v.s. farvelægningen af skov og eng, der er med til at gøre kortene så karakteristiske og smukke, og endelig er målestokken heller ikke kommet med. Nordpilen er der, men et kort er ikke et kort, før det er forsynet med både målestok og nordpil.

I den nordlige del af kortet er Hestehave Marken (to arealer betegnet nr. 7 og 8) og Agerhaven senere under samlet betegnelse Hestehaven overført til Trørød By som en del af Trørød Skov. Under Trørød By vil der blive redegjort nærmere for denne overførsel.

Hvis nogen skulle være interesseret i at vide, hvor meget kortet dækker, kan det nævnes, at det træhus, som er vist sydligt på kortet mellem »Dyre-« og »Haven« lå, hvor Skovringen går i dag, 10-20 m øst for udmundingen i Skovringen af den lille gangsti fra Frydenlundsvej. Bygningerne der er vist østligt på kortet, ligger ved Strandvejen.

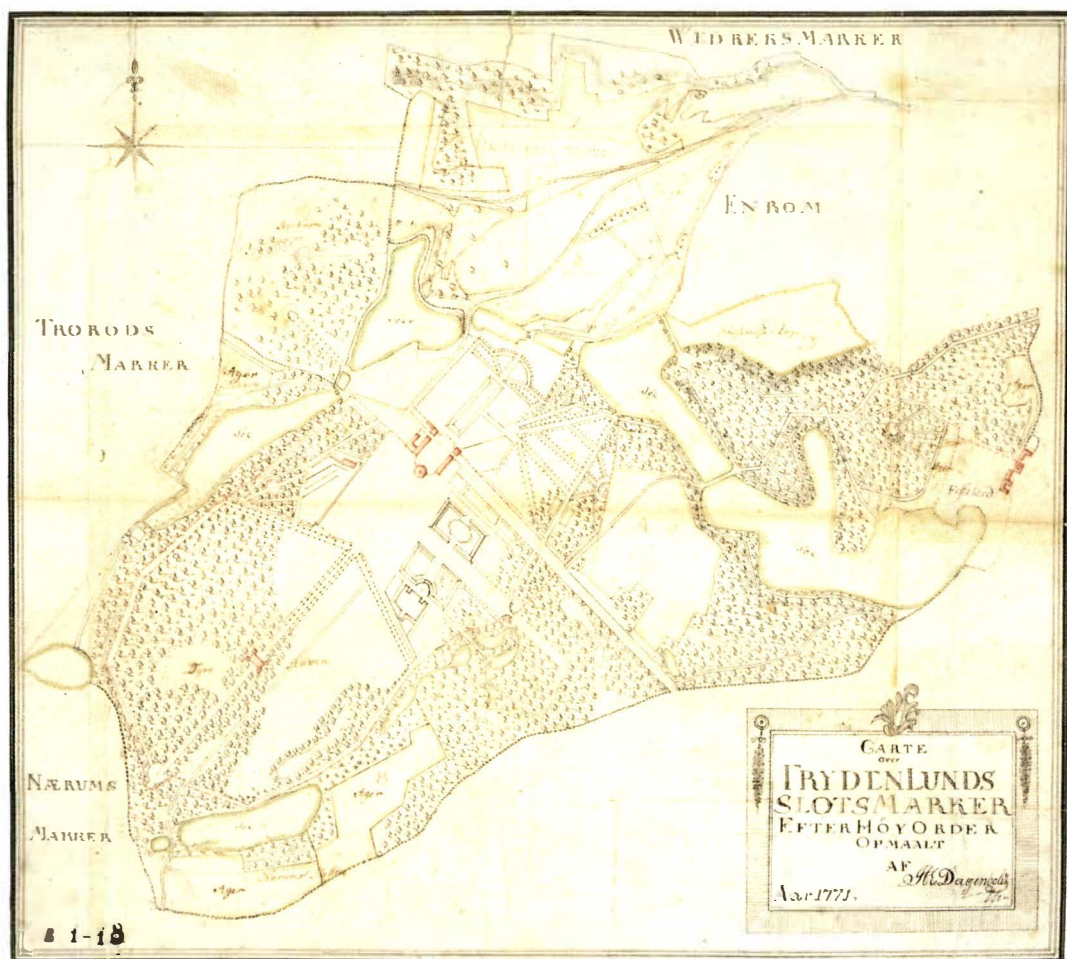
Nærum By

Der findes to kort over Nærum, der er næsten identiske. De indeholder begge situationen før og efter udskiftningen, d.v.s. at det er udskiftningskort. Ingen af kortene bærer dog præg af at have været med i marken ved afsætningen af de fremtidige ejendomsgrænser, så der har sikkert eksisteret en målskitse, som man har brugt ved afsætningen af skellene.

Der er ikke anført navne på de tre vange, byens jorder var inddelt i, og der er heller ingen numre på de enkelte åse. På det ene kort mangler navnene på agrene totalt. De manglende ting kan måske forklares ved, at man var midt i arbejdet med udskiftningen af byens jorder, da Dagenboldt var færdig med opmålingen og skulle rentegne kortene. Det kan også være grunden til, at der ikke blev lavet en opmålingsprotokol for Nærum. Der var simpelthen ikke brug for den. Da Dagenboldt 28.8.1771 havde meddelt Det danske Kammer, at han var færdig i Nærum, skrev kammeret nemlig tre dage senere til landinspektør Johan Jürgen Bærner¹⁷ om, at han »så snart muligt der indfinde(r) sig for at fuldføre uddelingen af den bys jorder til hver af beboerne«. Det må altså opfattes som om, at man havde lavet planer for udskiftningen, men at man endnu ikke var kommet ud af fællesskabet.

Udskiftningen af Nærum

Efter den indberetning, som kaptajn Cneiff og Dagenboldt sendte til Det danske Kammer i begyndelsen af juli måned 1771, fremgik det jo også tydeligt, at byens jorder ikke var udskiftet, eftersom Cneiff og Dagenboldt

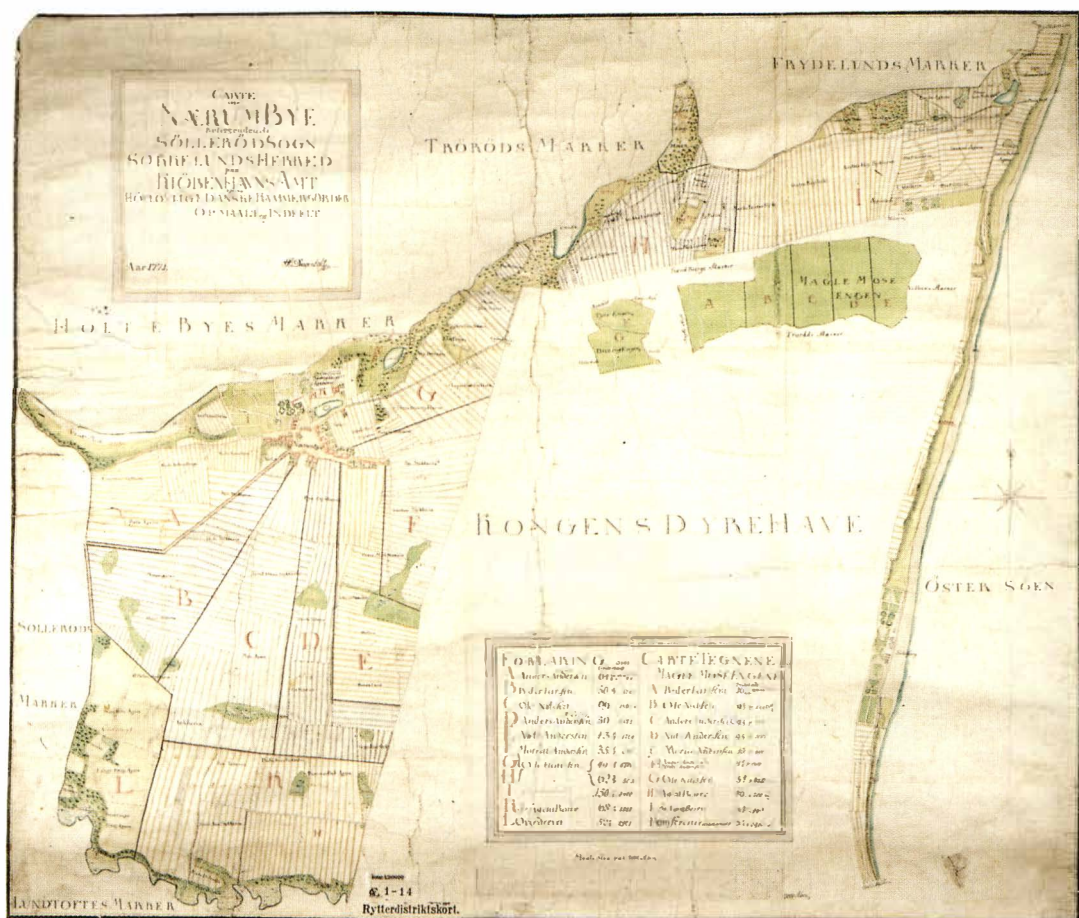

Frydenlund Slots marker 1771. Omkring slottet ses haveanlæggene, hvor der fandtes en lang række sjældne træer. Original 1:4.000 (45×49 cm). (Matrikelarkivet).

anførte, at det ville koste lige så meget at måle hele Nærum By som kun at måle dronningens ejendom. Den må altså have haft sine jorder spredt over alle byens marker.

Udskiftning af en landsby var jo ikke en opgave, man løste fra den ene dag til den anden, da der kunne være langvarige forhandlinger med lods-ejerne, for de blev enige om en fordelingsplan. Det var altså det, landinspektør Bærner skulle færdiggøre. Her var etatsråd Hofman også med, idet Bærner oplyste, at det var Hofman, der »forfattede forening(en) om Nærum Jorders uddeling«¹⁸.

De to gårde, nr. 3 og 4, som dronningen ejede, fik ved udskiftningen

Nærum By 1771. Udskiftningskort, der viser situationen både for og efter udskiftningen. På kortet ses en lang række marknavne, der i dag kan genfindes som bl.a. vejnavne i Nærum. Original 1:4.000 (96×110 cm). (Matrikelarkivet).

Samlet deres jorder i lodden »I«. Arealet af denne lod er mere end det dobbelte af det areal, de øvrige gårde fik ved udskiftningen. Det har altså ikke været de mindste gårde i Nærum dronningen havde købt⁹. Arealet »I« blev i øvrigt senere en væsentlig del af jorderne til »Aggershvil«. I og med at arealet »I« kom til Frydenlund, blev der faktisk skabt et stykke ubrudt kongelig ejendom fra Frydenlund i nord til Klampenborg i syd. Hensigten har givet været, at dronningen dermed havde uhindret og uforstyrret adgang til de kongelige jagtmarker i Dyrehaven.

Der horte også en del af Maglemosen til Nærum. Lodderne er indtegnet i det åbne område, hvor Jægersborg Dyrehave ligger. I virkeligheden grænser lodderne op til Maglemosen i Trørød, jfr. grænsebeskrivelsen mod nord på Trørødkortene. Kortet uden marknavne har i øvrigt en

Trørød By 1771
med landbrugs-
strukturen før ud-
skiftningen.
Original 1:4.000
(60x64 cm). (Ma-
trikelarkivet).

Udskiftningsforretningen for landbrugsjordene eksisterer ikke, men om-
fordelingen af jordene i forbindelse med den såkaldte skovseparation i
1781 findes²⁰.

Da der ikke på kortet optræder en fortegnelse over ejerne som på Næ-

Trørød By 1771. Kopi af forrige kort brugt som udskiftningskort. Kortet bærer tydeligt præg af at have været med i marken ved af-

sætning af de nye ejendomsgrænser. I det nordøstlige hjørne ses det areal, Hestehaven, der blev overført fra Frydenlund som en del af Trørød Skov. Original 1:4.000 (61×67 cm). (Matrikelarkivet).

rum og Vedbæk kortene, er der ikke mulighed for at se, hvem der har ejet de forskellige ejendomme på udskiftningstidspunktet.

Ved at sammenligne grænsen for Trørød By mod Frydenlund på de to kort over Trørød vil man se, at der på udskiftningskortet er sket en overførsel i det nordøstlige hjørne af et areal fra Frydenlund til Trørød, således som det er omtalt under Frydenlund Slots Marker. Det var Hestehaven, der allerede fra 1747 var blevet tilplantet med skov, som man ønskede overført til Trørød for at få dannet en sluttet skov, i dag kendt som Trørød Skov. I 1768, da sagen blev rejst, lå området som 2. del i 3. hoveddel i Det Langenske Revir. Reviret omfattede stort set alle skove i Søllerød Sogn og den lille skovstrækning omkring Sorgenfri Slot.

Området omkring Frydenlund og Trørød ca. 1771. Kortet viser behovet for et mageskifte mellem skoven og agerjorderne. De mange skovholme og den meget uregelmæssige grænse mellem skov og ager var ikke fremmede hverken for et fornuftigt landbrug eller et rationelt skovbrug. Kortet er fremstillet på grundlag af kortene over Trørød By for udskiftningen, Frydenlund Slots Marker og »Tegning over den 2den Deel i 3die Hoveddeel udi det Langenske Revier indleveret af forster Hielcker d 10de Novemb. 1768«. Se i øvrigt beskrivelsen i teksten af kortene over Trørød By.

Det var overjægermester Carl Christian von Gram, som også var leder af forstvæsenet, der 27.9.1768²¹ forespurgte Rentekammeret, om et stykke af Frydenlunds marker i Hestehaven, der var indhegnet til ung skovs opelskning, kunne henlægges til en del af Det Langenske Revir. Da Frydenlund tilhørte dronningen, var der ingen problemer med at få arealet

fra Frydenlund. Det var meget vanskeligere at få samlet areal til skoven i Trørød, hvor der lå agerjord imellem skovholmene. Dette ses tydeligt på udskiftningskortet over Trørød. Man var klar over, at der måtte ske et mageskifte med bønderne, så agerjorden kunne blive udskilt fra skoven, idet det var altfor kostbart at indhegne hver skovlod for sig og for besværligt at dyrke de mange små agerlodder. Gram indsendte et kort over en del af det areal, der skulle indgå i Trørød Skov, opmålt af holzforsteren i Det Langenske Revir, Georg Christian Hilker. Kortet viser, hvordan skov og ager lå mellem hinanden.

*De »ubillige og
stridige« Trørød-
bønder*

Bønderne var ikke særlig villige til at gå med til et mageskifte med skoven. I følge Gram var det »ubillige og stridige folk«, så han var nødt til at gå til Rentekammeret for at få gennemført sagen. Den blev forelagt Ballerup Birketing, og den afsagte kendelse var klar: bønderne skulle gå med til mageskiftet, da det stod som en betingelse i deres skøder. Det var især to Trørødbønder, Peder Andersen og Niels Pedersen, der var aktive i denne sag.

Vedbæk By

Kortet er desværre en del medtaget og visse steder meget svært at tyde. Trods alt kan man godt få et indtryk af Vedbæk i slutningen af 1700-tallet. Kortet er et udskiftningskort, hvor man ligesom på udskiftningskortene for Nærum og Trørød har situationen både før og efter udskiftningen. Af skemaet med »Forklaring over Carte Tegnene« ses, at »Sr. Wilcken« har 3 lodder efter udskiftningen og er byens største lodsejer, kromanden »Sr. Greve« 3 lodder og fru Longueville 2 lodder. Desuden har de 9 husmænd en lod tilsammen ved Øresund og Staalshuset en lod.

Enrum

Agrene med åsene for udskiftningen lå i det nordlige Vedbæk op imod Henriksholms Allé. Lodden G er ikke vist med samme skelsignatur, som de øvrige lodder. Der er her brugt en tynd, punkteret linie, som om arealet ikke rigtigt hørte til Vedbæk By. Sammenholder man med tilgrænsende kort, viser det sig, at G i virkeligheden er en del af Enrum. I opmålingsprotokollen for Vedbæk²² anføres ejeren, Anne Marie Köster, som generalinde Longueville. Hun var første gang gift med grosserer Michael Fabritius, der døde i 1746 og som ejede Enrum. Efter at være blevet enke efter endnu et ægteskab, blev hun gift tredje gang med generalmajor Jean Baptiste de Longueville. Han døde i 1769, og hun beholdt Enrum til sin død i 1775, hvorefter sønnen fra første ægteskab, Conrad Alexander Fabritius de Tengnagel overtog landstedet²³.

Af protokollens oplysninger må det endvidere sluttes, at der ligesom for Trørød By, har eksisteret endnu et kort over Vedbæk By, der viste situationen før udskiftningen. Nogle af lodderne har nemlig i opmålingspro-

Vedbæk By 1771. Udskiftningskort, der viser situationen både før og efter udskiftningen. Der har været en påtegning på kortet om, at det har været prøvet ved matrikuleringen. Påtegningen er imidlertid udraderet. Original 1:4.000 (46×59 cm). (Matrikelarkivet).

Salget af Frydenlund

tokollen en del bogstavbetegnelser til skelhjørnerne, og disse betegnelser findes ikke på det eksisterende kort.

Vil man danne sig et indtryk af kortets omfang, så er den øst-vest gående vej nord for Nye Wang Henriksholms Alle og Staalshuset ligger omtrentlig ved Stationsvej. Vejen sydligt i ejerlavet, hvor der står Frydenlunds Marker er Trorødvej (mellem lodderne C og G). Den nord-syd gående vej er Strandvejen.

OPRYDNING EFTER STRUENSEE-TIDEN

I løbet af foråret og sommeren 1772 blev en del af jorderne til Frydenlund og de tre ejendomme, som dronning Caroline Mathilde havde købt, udbudt til salg. De udbudte marker og jorder til Frydenlund og de to gårde i Nærum blev købt af generalmajorinde Anna Maria Longueville, som ejede Enrum, og Ronnedal (Alexandria / Miramare) blev købt af hendes søn, konferensråd Conrad Alexander Fabritius (senere Fabritius de Tengnagel).

I Det danske Kammers resolutionsprotokol for 1772²⁴ findes en nærmere redegørelse i indstillingen til kongen om salget. Her kaldes Frydenlund i øvrigt for Freudenlund. Af indstillingen af 6. juni 1772 fremgår, at et medlem af kammerets kollegie (var det mon Hofman?) sammen med landinspektør Bærner havde besøgt Frydenlunds jorder og de to ejendomme i Nærum for at se, hvad jorderne kunne indbringe i årlige afgifter. Jorderne blev derefter inddelt i 15 parter (parceller) og udbudt ved offentlig auktion »efter sket bekendtgørelse udi de trykte gazetter«. Der blev opstillet tre muligheder for ejendommenes fremtid i indstillingen til kongen.

Den første mulighed var, at hver af de 15 parter blev solgt til de liebhavere, der havde meldt sig mod at betale 152 rd. en gang for alle og 273 rd. 16 sk. i årlig afgift.

Den anden mulighed var, at generalmajorinde Longueville forpagtede alle jorderne imod en årlig afgift på 403 rd. i 6 år. I dette tilfælde skulle der opføres stald- og ladebygninger på Frydenlund. Det ville koste op imod 3000 rdl. og der skulle endvidere en årlig istandsættelse til af de opførte bygninger.

Den tredje mulighed, og den kongen valgte, var, at fru Longueville købte alle jorderne mod at betale 1000 rd. en gang for alle og 273 rd. 16 sk. årligt. Hun skulle endvidere have udvist tørveskær til 50 læs tørv årligt i en af de marker, der var overladt hende. Men jagten, over- og under-skoven og fiskeriet blev reserveret kongen.

Salget blev godkendt af kongen på Frederiksberg Slot 25.6.1772. Efter at de ovennævnte beløb var indbetalt til Zahlkammeret, udstedte justitsråd og zahlkasserer Erik Birk kvitteringer 30.6. og 16.7.1772. Det kongelige skøde til fru Longueville blev derefter udstedt som åbent brev 23.7.1772²⁵.

Salget af Rønnedal

Der blev også holdt auktion over »et til Frydenlund indkøbt lyststed ved Vedbæk kaldet Rønnedal«. Som nævnt ovenfor blev det købt af konferensråd Fabritius. Han bød 300 rd., og det var det højeste bud, der kunne opnås, »da huset er brøstfældigt og ej uden med megen bekostning for Eders Majestæts kasse kan istandsættes og vedligeholdes, ligesom vi og ikke vide samme til noget kongelig brug at employere«. Det skulle altså ikke mere være en kongelig elskovsrede, som det havde været for dronningen og Struensee. Conrad Alexander opkaldte huset efter sig selv: Alexandria, men funktionen forblev nogenlunde den samme. Det var først i 1811 at lyststedet overgik til noget så prosaisk som toldvæsenet, men det er en anden historie²⁶.

Kongen godkendte salget 30.7.1772²⁷, og efter at zahlkasserer Birk havde udstedt kvittering for købesummen 15.8.1772, blev det kongelige skøde givet, igen som åbent brev, 27.8.1772²⁸.

Frydenlunds personale

Til historien hører også, at personalet på Frydenlund blev opsagt. Kastellanen, kaptajn Cneiff, der vist nok var kommet fra Tyskland og havde været i ca. to år på Frydenlund, blev afskediget ved kgl. resolution af 10.9.1772 sammen med de øvrige ansatte, der havde arbejdet ved landbruget dér: husholdersken, malkepigen, fogeden (Jost) og foderknægten (Berg). De fik alle gage til 10. september og desuden én gang for alle et halvt års gage. Hvis de havde yderligere tilgodehavender, ville de også få det udbetalt. Der blev altså sørget pænt for personalet. Kammeret lod i øvrigt kongen stå frit med hensyn til, om nogen skulle have pension, men det blev der ikke tale om.

Afslutning

Det blev kun kort tid, dronning Caroline Mathilde fik glæde af sine ejendomme, for hele hendes verden brød sammen i januar 1772. Den første gård i Nærum havde hun i godt et halvt år, den anden i 4 måneder, og Rønnedal, i 3 måneder. Men det var heldigt, at dronningens første køb af gård nr. 4 i Nærum By skaffede Søllerød de smukke kort.

Kongefamilien ved
et taffel på Hirsch-
holm Slot den
29. september 1770,
tegnet af Peter Cra-
mer. Fra venstre ses
Christian VII, Ca-
roline Mathilde,
grev Rantzau til
Ascheberg, Brandt
og Struensee. (Kob-
berstiksamlingen).

LITTERATUR

- Svend Balslev og Hans Ejner Jensen: Landmåling og Landmålere. 1975.
Dansk Biografisk Leksikon. 3.udgave.
Hans Ellekilde: Søllerød Sogn 1682. Søllerødbogen 1954.
Hans Ellekilde: Christian Colbjørnsen og Nærum. Søllerødbogen 1951.
Jens Johansen: Fra seks landsbyer til syv bydele. 1988.
Landmålingsarkivet 1693 – 19.juli – 1993. Kort- og Matrikelstyrelsen 1993.
Eiler Nystrøm: Søllerød Sogn i Fortid og Nutid. 1911.
Erik Helmer Pedersen: Bomænd og Byfolk i 1700-tallets Søllerød. Søllerødbogen 1984.
Niels Peter Stilling: Miramare. Et stykke Danmarkshistorie ved Vedbækkysten. 1992.

NOTER

Anvendte forkortelser: LAS: Landsarkivet for Sjælland, Bornholm og Lolland-Falster. MA: Matrikelarkivet. RA: Rigsarkivet. Rtk.: Rentekammeret

1. Københavns Rytterdistrikts skøde- og panteprotokol, litra E, 1. halvbind. LAS.
2. Caroline Mathilde (1751-75), engelsk prinsesse, gift med Christian VII 1766. 17.1.1772 arresteret (sammen med Struensee) og senere samme år udvist til Celle i Tyskland.
3. Til underhold for rytterregimenter oprettedes i 1670 ryttergods (ejet af Kronen). Omkring 1720 skete en omlægning, der medførte oprettelse af 12 rytterdistrikter, hvoraf de 6 lå på Sjælland. Fra midten af 1700-tallet opløstes systemet, idet statslige midler aflønnede rytteriet. Rytterdistrikterne frasolgtes efterhånden, så i 1768 var kun Antvorskov og Vordingborg rytterdistrikter tilbage. Disse solgtes i 1774.
4. Hans Ernst von Dagenboldt, der stammede fra Norge, var hertugelig württembergsk løjtnant. 1762-64 i kur-pfalzisk tjeneste. Medvirkede som landmåler ved udskiftningen af godset Bernstorff. 28.7.1768 ansat som landmåler ved »den specielle landmåling«, d.v.s. opmålingen af Antvorskov og Vordingborg rytterdistrikter, hvor han i forbindelse hermed kom til Søllerød Sogn. Efter den omtalte opmåling af Bagsværd arbejdede han ikke mere som landmåler, idet han i 1772 overtog sine svigerforældres ejendom »Gammelgård« i Hjortespring, som han drev til sin død 2.9.1775.
5. Protokol 1854 A. MA.
6. Rtk. 2322.2. 2.departements journal. RA.
7. Rtk. 231.3 Det danske Kammers relations- og resolutionsprotokol. RA.
8. Rtk. 2322.1. 2.departements kopibog. RA.
9. Rtk. 2334.5. 4.departements journal. RA.
10. Etatsråd Niels de Hofman havde tidligere været landsdommer over Sjælland og Møn og senere også amtsforvalter i Ringsted og Sorø Amter. Han var nu fra 1771 kommitteret i Det danske Kammer og senere i Rentekammeret, da det blev genoprettet efter Struensee-tiden. Fra 1777 til 1784 var Hofman amtmand over Nordborg og Sønderborg Amter og Ærø.

11. som note 9.
12. Rtk. 2334.2. 4.departements kopibog. RA.
13. som note 12.
14. Rtk. 2334.7. 4.departements journal. RA.
15. som note 1.
16. som note 1.
17. Rtk. 2334.2. 4.departements kopibog. RA.
 Johan Jürgen Bærner, landmåler fra Holsten, og Christian Friderich Westerholdt, forvalter på Vemmetofte, blev begge ved kgl. resolution af 30.7.1768 udnævnt til landinspektorer, de to første i Danmark. Deres hovedopgave var at foretage udskiftninger af fællesskabet af landsbyernes jorder.
18. som note 14.
19. Da Hans Ellekilde skrev sin artikel i Søllerødbogen 1951 om »Christian Colbjørnsen og Nærum«, hvor han kom ind på udskiftningen af Nærum, bemærkede han (s. 23), at et meget stort jordstykke »I« på ikke mindre end 150 td. land var udlagt til Frydenlund. Han har ikke kendt den nærmere baggrund for fremkomsten af det store areal, nemlig at det var to gårde, som dronningen havde købt, og som ved udskiftningen var blevet til en samlet lod.
20. Udskiftningssager for Københavns Amt. MA.
21. Rtk. 2243.162. Sjællands Stifts renteskriverkontors journal D.RA.
22. Agger og Eng Protekoll Over Weebegs=Bye. MA.
23. Jfr. Eiler Nystrom: Søllerød Sogn i Fortid og Nutid, 1911, s. 116.
24. Rtk. 231.4. Forestillinger og resolutioner. RA.
25. Rtk. 231.11 Skodeprotokol nr.23. RA.
26. Jfr. Niels Peter Stilling: Miramare, 1992, s.8f.
27. som note 24.
28. som note 25.

Plovkonkurrencen på Strandmøllen 1820

Den teknologihistoriske konflikt
bag svingplovens indførelse i Danmark

af Dan Ch. Christensen

Ploven var den vigtigste teknologi i Danmark efter 1700-tallets landboreformer. Den gamle træplov brugte mange, dyre bestekræfter, og for hver gang der kunne spares en best, fik man en plet jord, hvor der kunne dyrkes korn til mennesker i stedet for græs til bestefoder. Men den moderne plov med en rigtigt udviklet muldfjæl af støbejern var en avanceret og kostbar opfindelse. Den passede bedre til godsejerens pengepung end til bondens, og landsbysmeden beberskede ikke den nye støbejernsteknologi. – Den moderne muldfjælsplow kunne sætte sindene i brand. Sociale, økonomiske, tekniske og personlige konflikter fulgte i dens kølvand. Det er disse konflikter, der sættes under lup i det følgende.

Forfatteren, der er lektor ved Roskilde Universitetscenter, er født i 1941 og boede i Søllerød 1953–1962. Han leder i øjeblikket et teknologihistorisk projekt, som er sat i gang af Statens humanistiske Forskningsråd, og har i flere artikler (se noterne) behandlet den teknologiske modernisering.

*Festen på
Strandmøllen,
12. april 1820*

Den 12. april 1820 var der fest hos Drewsens på Strandmøllen. Hele den lyse dag havde det forsamlede selskab overværet Landhusholdningsselskabets plovkonkurrence. 14 forskellige plovtyper fra Danmark, England og Nederlandene havde dystet. Hen under aften havde de deltagende karle pløjet grønsværen op på hvert sit stykke; dommerkomitéen havde målt furernes bredde og dybde; en kraftmåler mellem hest og plovredskab havde vist hver plovs energiforbrug i tørre tal. Formålet var at få afgjort striden én gang for alle: Hvilken plovtype er bedst, hjulploven eller svingploven?

Det gik som det skulle. Arrangøren vandt.

Drewsens engelske svingplov blev kåret som den bedste. Denne triumf var nok en punchebolle værd. Så værten bød de forsamlede landmænd inden-

dends Samtlige ⁹⁹ tilliggende Forder,

Nils Knudsen Hunderup Kongl. Landmand

29

Drewsen hyldes

type der var bedst, var det tilfredsstillende at konstatere, at sagen nu var definitivt afgjort. Landhusholdningsselskabet kunne fortsætte med at uddele engelske plove af Baileys konstruktion og Drewsens fabrikat til landets agerdykere. Og hvem undte ikke den gæstfri vært, som ikke bare havde lagt grønsvær til, men også husvarme og traktement, – foruden altså vinderploven – en personlig hyldest løftet af Schillers poesi. H. C. Ørsted havde improviseret en fordanskning af Schillers ode, som hentede sin inspiration i Demeter-myten

PLOVEN

Den Jordens Kreds har overvundet,
den Livet gør os jevnt og trygt;
de største Stater har den grundet,
de ældste Stæder har den bygt;
men aldrig har den yppet Krige,
og Byer ej i Aske lagt;
Lyksaligt nævnes maa det Rige,
som grundede paa den sin Magt.

Festens anledning

Den egentlige genstand for denne festivitas var ikke personen, men sagen. Og sagen var, at konkurrencen havde demonstreret to ting: for det første at svingploven var hjulploven overlegen, og for det andet at Baileys plov var den bedste af alle svingplove. Med dette lykkelige udfald af plovkonkurrencen på Strandmøllen, hos I. C. Drewsen, kunne Landhusholdningsselskabets præsident, I. C. Drewsen, nu for fuld kraft propagandere for moderne vekseldrift og intensiv jordbehandling med et letfatteligt symbol: Baileys svingplov, herhjemme tilfældigvis produceret af I. C. Drewsen og gratis uddelt til værdige ansøgere af selskabets agerdyrkningskommission, hvis formand hed ? – rigtigt: I. C. Drewsen.

Konkurrenten

Men havde konkurrencen en definitiv vinder, havde den også en række tabere, nemlig alle de plovtyper, der blev erklæret for anden-, tredje-, fjerde- og femte-rangs, o.s.v. Der var 14 plove tilmeldt, men alle vidste, at det egentlige slag stod mellem Drewsens favorit og Ole Winstrups hybrid, der var en slags to-i-én-plov, eller en kombineret hjul- og svingplov. Den var udrustet med en let hjulkærre af støbejern, som kunne skrues på, og så havde man en hjulplov. Eller den kunne skrues af, og så havde man en svingplov. Winstrups kombinerede plov var den eneste seriøse udfordring til Baileys plov, og alle deltagere og tilskuere koncentrerede deres op-

Efterretning om en Prøvepløining.

*) Den (Ploven) Jordens Kreds har overvundet,
Den Livet gjør os levnt og trugt;
De første Stater har den grundet,
De sidste Stater har den bygget;
Men aldrig har den vundet Krige,
Og Veret ei i Afse lagt:
Udfalgt nævnes maa det Rige,
Som grunde paa den sin Magt.

— — —
Schiller.

Talen havde ofte været om at foranstalte en Prøvepløining, for at erfare, hvorledes de Plove, som hertilands bruges, indbyrdes forholde sig. Nu da Landhuusholdningsselskabet har gjort Udbredelsen af gode Plove uden Hjul, til en Gienstand for sin Virken, maatte en Prøvepløinings Vigtighed blive end mere indlysende, og det saa meget mere, som Hjulplove endnu fandt sine Forsvarere, og mellem denne Egn's Landmænd desuden hærskede forskellige Mening, om hvilken af de mange Slags Plove uden Hjul vi have, fortsatte Fortrænet. De der forsvarede Hjulplove indskrænkede sig ikke til at ansee dem som et nødvendigt Onde, der ved vore Plovkarles Ubantid i Brugen af den engelske Plov maatte raales — og dette er det eneste mig bekendte sande Synspunkt

*) Disse Linier meddeltes Udgiveren for at bruges som et passende Motto til den Beretning, der skulde afgives om denne Pløining.

hvorfra de kunde forsvares — men de betragtede dem endog som positiv bedre, end Plove uden Hjul. — Hvad disse angik, da havde een Landmand faaet en god engelsk Plov fra dette, en anden fra hiint Bærsked, og da kun saa havde Leilighed, ei heller enhver Kyndighed til Hønsom Sammenligning, saa troede enhver af disse, at hans Plov var den bedste.

Man enedes altsaa om at foretage en Prøvepløining, som det eneste og sikreste Middel, til at forene eller dog nærmere saa forskellige Meninger. Hr. Etatsraad Collin aftalede derfor med disse Tidenders Udgiver, at en saadan Prøvepløining skulde holdes paa Strandbøl, og Onsdagen d. 12 April berammes dertil. Medlemmerne af Landhuusholdningsselskabets Igerdyknings-Comissioner indbødtes til Mødet, ved hvilket desuden adskillige andre Landmænd, Undere af Landoeconomien, deels indbødtes, deels af Interesse for Sagen indfandt sig. Ved Forhandlingernes Slutning, undertegnede de Optegnelse om Udfaldet til Befrættelse for det Ansættede.

Til bestemt Tid fandt Mødet Sted, og disse Tidenders Udgiver gjorde Selskabet efterstaaende preliminaire Forslag der eenstemmig antoges.

- 1) Enhver af de fremstillede Plove forsøges,
- 2) paa en Græsmark,

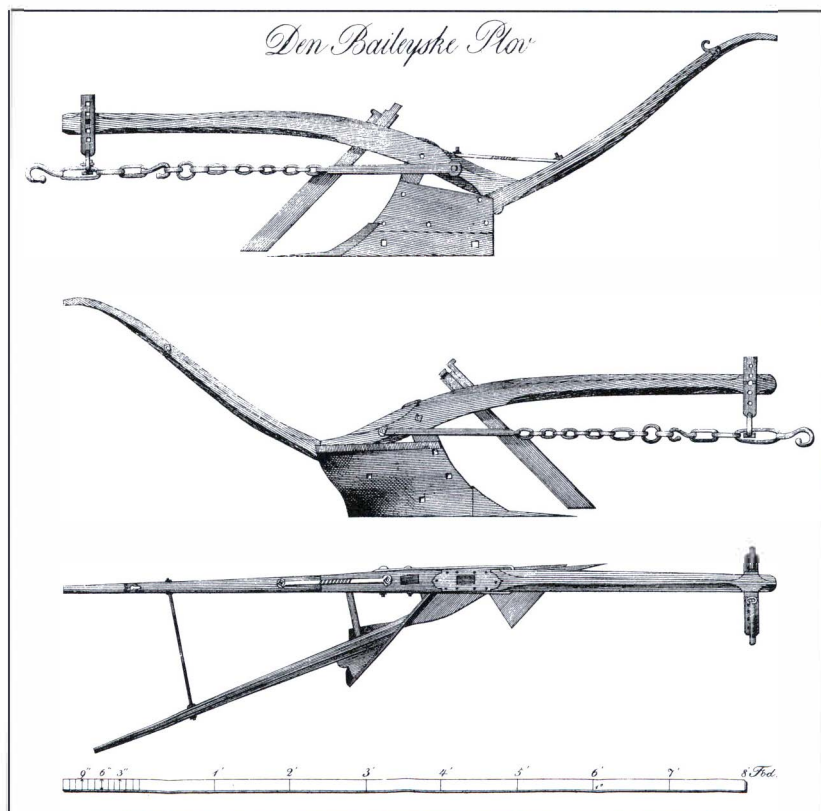
Indledningen til rapporten om plovkonkurrencen i Nye Landoeconomiske Tidender, 1820, udgivet af I. C. Drewsen.

mærksomhed om disse to — eller man kunne sige tre — ploves indbyrdes placering.

Da plovkonkurrencen var til ende, måtte dommerkomiteen ganske vist konstatere, at der var dødt løb mellem Drewsens/Baileys svingplov og Winstrups hjulplovsvant. Dette grumsede udfald var noget nær den værste udgang på duellen, man kunne tænke sig. Rivalerne havde svært ved at acceptere, at de stod lige.

Den 12. april 1820 blev Drewsen imidlertid kåret som sejrherre, og rivalen, Winstrup blev udfældet som taber, og som sådan fandt han sikkert situationen mindre festlig. I selve dysten havde han jo klaret sig ligeså godt som vinderen. Ikke underligt at han blev bitter over at blive fejlet til side af spidserne i Landhuusholdningsselskabet, hvor han selv var medlem. Der er et svar på spørgsmålet om, hvorfor konkurrencen fik udpeget én

Baileys Plov.
Stentryk fra Nye
Landoeconomiske
Tidener, II Binds
III Hefte.,
Kbh.1820, mellem
s. 384 og s. 385.

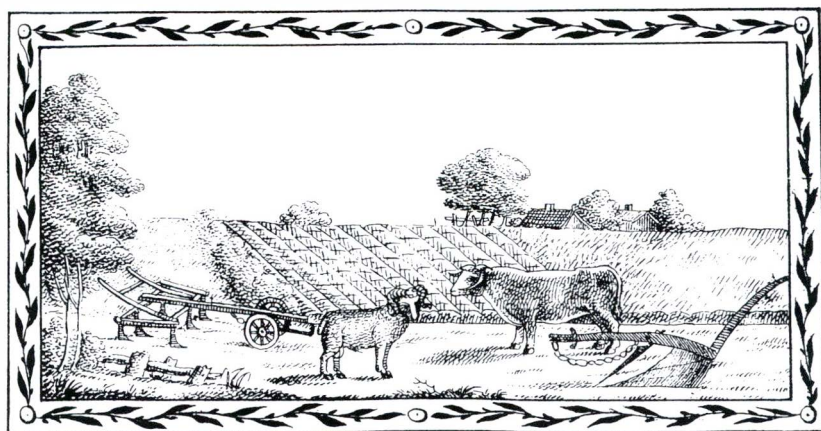
éntydig vinder, men før vi ser på det først lidt om dystens og rivalernes forhistorie.

LANDHUSHOLDNINGSSKABETS PLOVKONKURRENCER 1770 OG 1803

*Plovkonkurrencen i
Gentofte, 1770*

Det kongelige danske Landhusholdningsselskab blev stiftet i 1769, og allerede året efter fandt dets første store offentlige arrangement sted, nemlig plovkonkurrencen den 18. oktober 1770 på »Rygaard« i Gentofte. Selskabets stiftere hentede deres inspiration fra the Society for the Encouragement of Arts, Manufactures and Commerce i London, først og fremmest Arthur Young, og deres idealer udsprang af fysiokratismen i Frankrig, først og fremmest Ludvig XVI's livlæge, François Quesnay. For fysiokraterne var naturens egen orden forbilledet. I stedet for statens na-

Billedet viser den idealiserede udflyt-tergårds karakteristiske træk: Vekseldrift med kartofler (?) og korn; gode avlsdyr med vædder og tyr samt moderne redskaber såsom extirpator og Baileys svingplov. Bagsideill. fra Nye Landoeconomiske Tidender, 1820, udgivet af I. C. Drewsen.

turstridige, nærmest mekaniske styring, skulle det enkelte individs naturlige omsorg for sig selv og sin familie være motiv og drivkraft i produktionen.

Modernisering af landbrugs- redskaberne

Formålet med selskabet var at opprioritere landbruget og øge produktiviteten gennem bedre dyrkningssystemer og landbrugsredskaber, og medlemmerne skulle selv gå i spidsen med private investeringer i moderne teknologi.

Nu skulle merkantilisternes sløseri med offentlige investeringer i tvivlsomme handelskompagnier og statsbeskyttede manufakturer høre op, og i stedet skulle man satse på de egentligt værdiskabende erhverv, nemlig dem, der udnyttede naturens egne evige ressourcer: bjergværksdrift, fiskeri og landbrug. Det danske kornmonopol i Norge havde udviklet sig til en sovepude for godsejerne, der – fritaget for international konkurrence – havde scoret for høje priser og forsømt at modernisere agrar-teknologien. Chr. Martfelt, Landhusholdningsselskabets sekretær, havde i 1774 i en bog, som statsminister Ove Høegh Guldberg havde forbudt ham at udgive, punkteret illusionen bag kornmonopolet ved at påvise, at Danmark, dette kornfede rige, ikke engang formåede at forsyne det søndenfjeldske Norge med tilstrækkeligt korn. Nu skulle reformprocessen forceres: dansk landbrug skulle indhente den internationale teknologiske udvikling.

Den engelske plov

Da den indvandrede skotske købmand John Brown, ejer af Maglegaard i Gentofte, i 1770 havde henledt Landhusholdningsselskabets opmærksomhed på sin Rotherham plov, som han havde fået over fra England, blev det besluttet at afholde den første danske plovkonkurrence på Rygaard. Briten skulle udfordres. Konkurrencen skulle være offentlig, så tilskuerne

kunne få demonstreret den nye teknologi. Eksemplets magt er mere overbevisende end boglig information.

*Rygaard –
Torkel Baden,
Bernstorff og Ewald*

At konkurrencen skulle finde sted på Rygaard var ingen tilfældighed. De danske landboreformer var indledt af J.H.E. Bernstorff i Gentofte sogn med udskiftningen af landsbyerne Vangede, Gentofte og Ordrup. Det praktiske arbejde med landopmåling og jordfordeling blev varetaget af Torkel Baden, Bernstorffs forvalter. Torkel Baden modtog som belønning Rygaard, hvor i øvrigt digteren Johs. Ewald fik husly og netop i 1770 fra sit udsigtspunkt på oldtidshøjen Elhøj priste landlivets glæder på »Det nyelig skabte Land«, nemlig Bernstorffs udskiftede bondeland. Godset selv blev omdannet til et lyststed, og hovmarken blev bortforpagtet til John Brown, der var Gentofte sogns næststørste jordbesidder. Hvor Bernstorff var topembedsmanden, der ikke havde tid til at deltage i landbrugets drift, var Brown den moderne con-amore landmand, der satsede på forbedrede engelske driftsmetoder og redskaber. Det var således i Gentofte sogn, man kunne være vidne til reformtidens to eksperimentelle strategier: den ene, der satsede på bøndernes frigørelse og dynamikken i deres egen nytte, og den anden, der gik skridtet videre og tog moderne britiske dyrkningssystemer og redskabstyper i anvendelse for at øge produktiviteten.

Falkenstein-ploven

For at give Rotherham-ploven konkurrence var et sammenligningsgrundlag nødvendigt. Landhusholdningsselskabet henvendte sig da til dets værdige medlem, sorenskriver Jens Friis, »Falkenstein« i Norge, hvor noget nyt m.h.t. plovbygning skulle være i gære. Endelig var der så den traditionelle, sjællandske hjulplov, som havde ry for at skulle trækkes af et hav af heste, og som derfor skulle kompromitteres ved plovforsøget.

Sejrherre blev Falkenstein-ploven, der af Landhusholdningsselskabet blev kåret som fremtidens agerdykningsredskab¹. Den blev fortolket som en efterligning af »det Slags der bruges, med stor Fordeel, i adskillige Provintser i Engelland, hvorfra de ventelig ere indførte i Norge, med nogen tienlig Forandring«². Den første Falkenstein-plov kunne med to, og den anden med tre heste pløje mere og bedre end den sjællandske hjulplov kunne med fire. Forsøgsresultatet viste klart, at danskerne burde satse på den norske Falkenstein-plov. Sorenskriveren fik tilbud om straks at forfærdige 10 plove til og sende dem ned til tvillingeriget.

*Plovkarlen
Ole Olsen*

Jens Friis' plovkarl, Ole Olsen, blev rost for sin kunnen under plovforsøget og sendt på triumftog gennem kongeriget. Landhusholdningsselskabet afholdt hans udgifter, så de norske, danske bønder ikke af nærighed skulle undslå sig for at modtage anskuelsesundervisning i moderne teknologi.

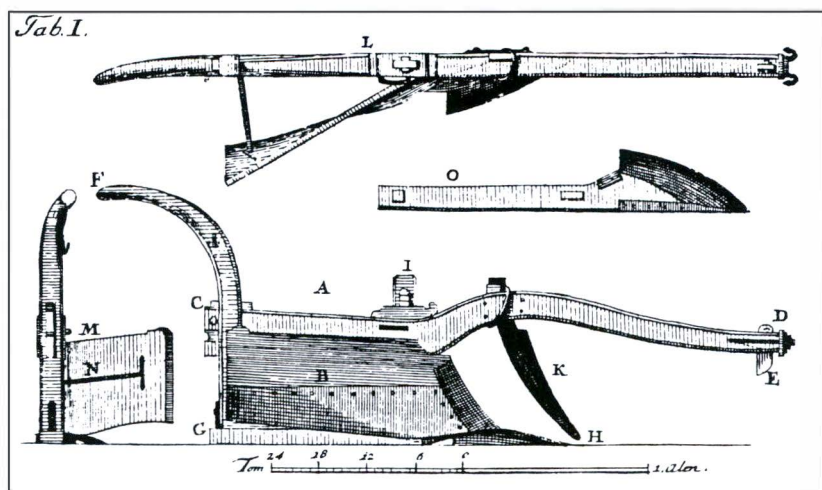
Rotherham-ploven efter stik (mezzotinte) af Valentine Green, 1801. Motivet er misvisende for så vidt som Rotherham-ploven i baggrunden trækkes af 4 okser ledsaget af en driver. Normalt pløjede den ved hjælp af et tospand af heste, og plovkarlen behøvede ingen hjælper. Rotherham-ploven er en britisk innovation fra ca. 1735. (University of Reading, England og G. Marshall: *The Rotherham Plough. – Tools and Tillage*, bd.3,s.150, København, 1977).

Imidlertid sad sorenskriver Friis oppe på Falkenstein og folte sig højlig forundret over bestillingen. Havde man hørt magen? Var der noget særligt originalt ved hans plov? Det er tvivlsomt, om han satte dens konstruktionsprincipper i forbindelse med England. Egentlig syntes Friis ikke, den var noget særligt. I så fald skulle det bestå i, at han seriefremstillede plove til salg på markedet. Men for ham var dette meget naturligt, eftersom han havde adgang til billigt jern i Norge. For ikke at falde igenem ved plovforsøget nede i Danmark havde han sendt sin bedste plovkarl, den erfarne Ole Olsen, med for at styre den. *Han* var nemlig noget særligt!³.

En almindelig plov ?

Falkensteinplogen,
en norsk Konstruk-
tion 1770.
(Beretning til det
Kgl. da. Landhuus-
holdning-Selskab
om Forsøg med
Adskillige Plove...
København, 1771).

Det fremgår af kobberstikket af Falkenstein-plogen, at det er noget af en tilsnigelse at kalde den en svingplov. Den har kun én stjer, og plovkarlen har den anden hånd fri til at holde tømme i. Plovtypen havde været almindelig i Vestfold og på Sørlandet i nogen tid. Bortset fra muldfjælen adskilte den sig kun fra de øvrige norske grindplove ved, at det forreste af dens to lodrette stykker træ var skåret af ved åsen, og det bagerste bøjet bagover, så at plovmanden gik bag plogen, mens han ved den sædvanlige grindplov (hvor de to stykker var forbundet med et vandret »gelænder«, så den lignede et udsnit af et gærde, en »grind«) gik ved siden. Det karakteristiske ved Falkenstein-plogen måtte med traditionelle sjællandske øjne være dens skær og muldfjæl. Skæret havde den rigtige dimension, knapt så bredt som afstanden fra landsiden til midt på muldfjælen. Og muldfjælen selv var hensigtsmæssigt hvælvet og beslået med jernblik.

Svingplogen

Den plov i forsøget, der med rette kunne kaldes en svingplov er naturligvis Rotherhamploven⁴, som, hvad skær og muldfjæl angår, repræsenterer moderne principper. Den har to stjerner og kan derfor svinge frit i den øvede plovkarls hænder. Når den ikke vandt, har grunden givetvis været, at dens plovkarl ikke kunne hamle op med Ole Olsen. I øvrigt undlod dommer-komiteén klogeligt at fælde endelig dom over Rotherhamploven, hvad enten dette så beroede på forsøgsomstændighederne eller på høflighed over for John Brown.

Den sjællandske hjulplov

Endelig var der den sædvanlige sjællandske hjulplov⁵. Når den klarede sig dårligst, skyldtes det – ud over forsøgseksemplarets elendige forfatning – ikke dens hjul, men dens kummerlige muldfjæl. Men man hæftede sig

Jernplov kontra træplov

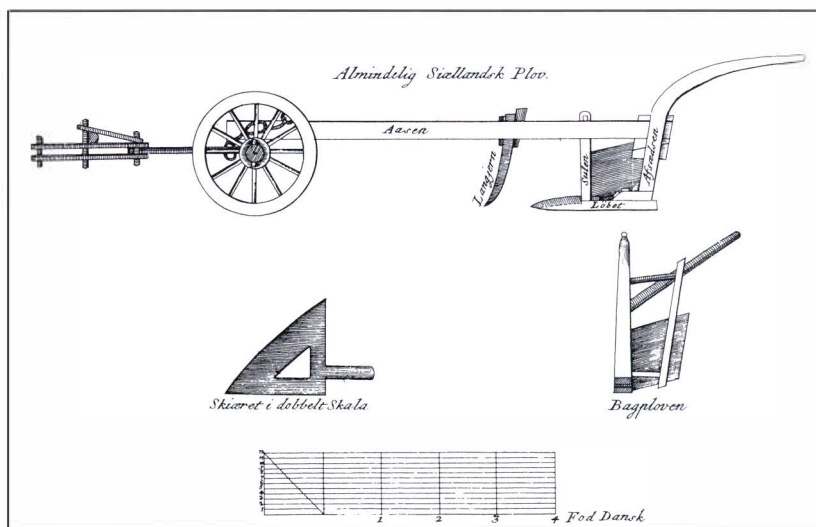
ved den iøjnefaldende forskel: hjulene. Som vi senere skal se, er det højst tvivlsomt, om der er teknisk dækning for at tillægge hjulene særlig betydning. Nej, det primitive, kraftforødende og ineffektive ved den danske hjulplov var dens muldbrædt. Det havde ingen glidende overgang mellem skær og muldfjæl, ingen hvælvning og ingen jernbeklædning, men en alt for brat smig mellem brædt og bagpind. Vende jorden kunne dette muldbrædt ikke, kun skubbe plovfuren lidt til siden. Gnidningsmodstanden har været kolossal.

Landhusholdningsselskabets sekretær, Chr. Martfelt, som skrev beretningen om plovforsøget, anvendte ikke begrebsparret: svingplov – hjulplov. Det gjorde Gregers Begtrup i øvrigt heller ikke 30 år senere i »Agerdyrkningens Tilstand i Danmark«. Her skrev han til gengæld om modsætningsparret: jernplov – træplov, hvilket også i langt højere grad træffer essensen i sagen⁶. Det førstnævnte modsætningspar har dog vist sig mere sejlivet, som vi skal se på »Strandmøllen« i 1820. Betegnelsen »svingplov« anvendes vist nok første gang på dansk i Chr. Olufsens plovteoretiske afhandling fra 1805⁷.

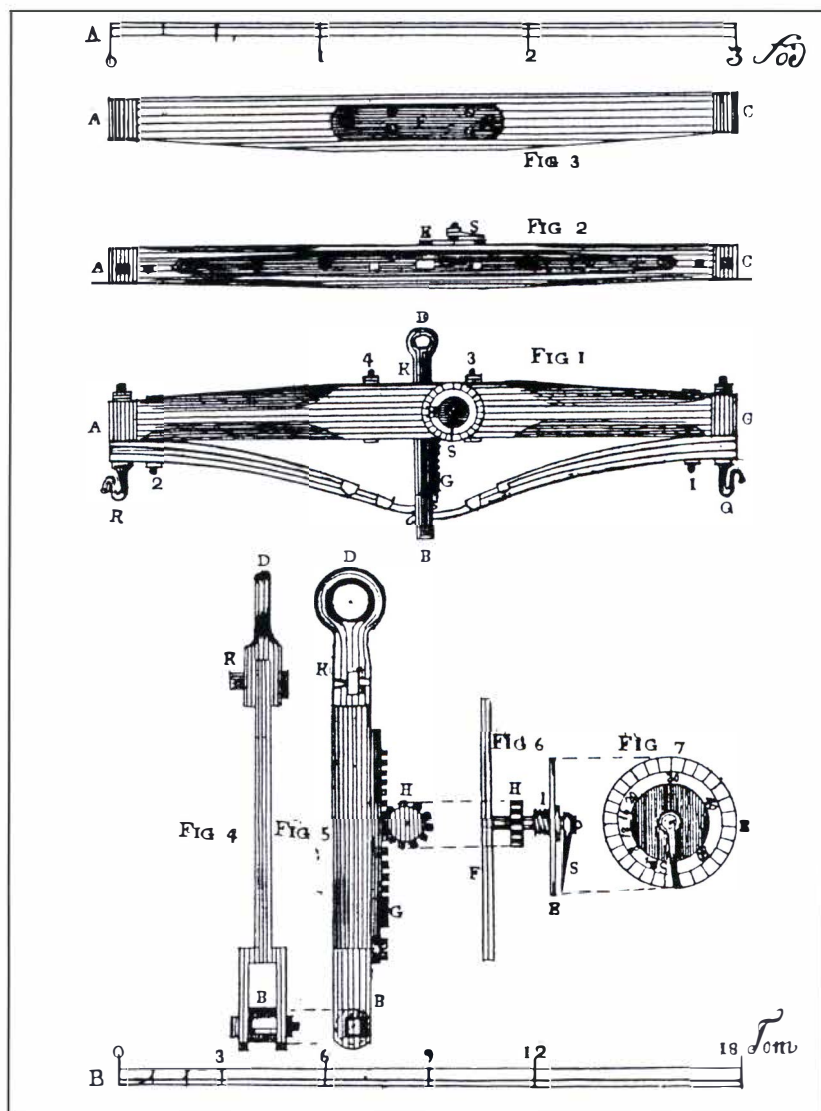
Resultatet af plovforsøget i Gentofte fremgår af den gratis omdelte beretning (note 1), men den blev yderligere skærpet af M. Hübner vicepræsident i Landhusholdningsselskabet, ved hans afskedstale i 1774:

»Selskabets Arbejde for Plovens fordeelagtige Forandring hører til dets vigtigste Handlinger....Ved idelig Underretning og praktisk Overbeviis-

Den sjællandske
hjulplov, en dansk
Konstruktion med
lokale variationer.
(Stik fra Gregers
Begtrup: Beskri-
velse over Ager-
dyrkningens Tilstand i
Danmark. Bd. 2.
Sjælland og Møen.
Kbh. 1803).

Dynamometer –
eller kraftmåler.
(Ole Johansen
Winstrup: Afbild-
ninger af de nyeste
og bedste Ager-
dyrkningsredskaber.
København, 1824).

ning, af blot patriotisk Ædelmodighed og paa egen anseelig Bekostning, at foranledige henimod 25.000 gaaende Ploves fordeelagtige Forandring og Forbedring, til Tids Vinding og Jordens bedre Dyrkning, samt i det Mindste 50.000 Hestes og 25.000 Menneskers Besparelse ved Redskabets Brug, er uden Tvivl en saa prisværdig, og tillige en saa væsentlig og betydelig Handling, at dens Værd falder enhver i Øinene.«⁸

En plovfabrik

Foreløbig var der dog ikke så meget der faldt i øjnene. Pastor Lohmeyer på Falster søgte om støtte til en »fabrik« for Falkenstein-plove. Men da de indsendte 6 eksemplarer ikke var af den rigtige type, måtte han nøjes med en gave på 25 Rbd. for udvist interesse⁹.

Det er tydeligt, at Landhusholdningsselskabet havde fået øje på de muligheder, der lå i den moderne plovteknologi. Men samtidig har det knebet gevaldigt med at gennemskue præcist, hvori de tekniske forbedringer bestod, og ligeledes har det voldt vanskeligheder at få iværksat en produktion af den nye teknologi, som var forudsætningen for at realisere produktivitets-forbedringerne.

Plovkonkurrencen på Amager, 1803

I 1803 tog Erik Viborg, professor ved den i 1773 grundlagte veterinærskole på Christianshavn, initiativ til et nyt plovforsøg. Det fandt sted den 17. juni på Veterinærskolens mark på Amager¹⁰. Anledningen var, ligesom ved det første plovforsøg i 1770, en ny plovtype fra England, nemlig den af James Small med støbt muldfjæl fremstillede kædeplov. Desuden rådede man nu over et dynamometer, en engelsk opfindelse, som i København var eftergjort af mekanikus Andreas Jensen. Der var tale om en fjederanordning, som spændtes mellem hammel og plov. Den havde viser og skala, hvorpå man kunne aflæse, hvor mange lispunds kraft, en given plov krævede af hesten(e). »Videnskabelige« måleresultater erstattede tidligere tiders lemfældige skøn¹¹.

Af de 13 plove, der deltog i forsøget, beskrives kort de følgende 8, hvortil føjes plovfurens bredde og dybde (i tommer) og trækraft (i lispund), (se side 40 øverst).

James Smalls kædeplov

Resultatet var et klart dementi af Landhusholdningsselskabets første plovforsøg. Den gode plov havde ikke brug for megen trækraft, og de tørre tal viste, at Falkenstein-ploven ikke udmærkede sig frem for de sjællandske plove med eller uden hjul, når de vel at mærke var i ordentlig stand, som det var tilfældet med nr. 6 og 7. Ellers hævder Smalls plov sig pænt i konkurrencen, især de danske efterligninger af den, nr. 1 og 3. Men også den jyske plov fra Matstrup (nr. 5) klarede sig godt. Oplysningerne om disse plove er imidlertid meget mangelfulde. Vi har ingen billeder af dem, undtagen af nr. 2, ellers kun beskrivelser.

Den afgørende tekniske innovation siden den første plovkonkurrence i 1770 var Smalls plov fra England. Den havde støbt muldfjæl, og det var deri dens fortrinlighed bestod. Den støbte jernmuldfjæl reducerede med sin blankslidte overflade plovens gnidningsmodstand i jorden og dermed

	Plovfurens bredde	dybde	Træk- kraft
1. en plov efter model af Smalls engelske kædeplov, forfærdiget af selvejer Andreas Larsen, Virum	7	6	19
2. den sjællandske plov m. hjul, jfr. ill. 1, c.	7	6	28
3. en Smallskædepløva fsammekonstruktion som 1, forfærdiget af Ole Madsen, Gentofte	7	6	19
4. en Smalls Patentplov, tilhørende prof. Eggers, Rygaard, forskellig fra 1 og 3, u. kæde	7	6	22
5. en jysk plov fra Matstrup, Peder Steffensens, m. høje hjul, u. kæde	7	7	19
6. en sjællandsk plov, tilhørende pastor Bindesbøll, Ledøje, u. hjul og kæde	7	5	18
7. en forbedret sjællandsk plov, tilhørende pastor Gjertsen, Sengeløse, m. hjul.	7	5½	21
8. Falkenstein-ploven, (det fremgår ikke, om der er tale om den lette eller svære type)	7	7	24

behovet for hestekraft. Dertil kom, at den hvælvede form vendte furestrimlen, så grønsværen blev vendt 180° og dækkede godningen. Pløjede den ned, som det hedder.

Den af professor Eggers indførte Smalls kædeplov var utvivlsomt produceret i R. Ransome's værksteder i Ipswich, der fra 1785 havde taget patent på at støbe jerndelene til Smalls plov. James Small var den første, der støbte muldfjæle. Han brugte den netop da opfundne støbetechnik, hvor jernet blev smeltet i en såkaldt kuppelovn, hvorfra det blev tappet af i digler og hældt over i støbeforme. Ransome havde – iflg. overleveringen ved en tilfældighed – opfundet en hærtningsproces, så at skæret og den nederste del af muldfjælen blev hærdet. Efter denne metode blev det bløde støbejern lige så hårdt og slidstærkt som smedjern. Fordelen ved at støbe muldfjæle lå desuden i serieproduktionen af ganske ens stykker i samme støbeform. Smedjern kan kun glødes, ikke smeltes, og det kan kun vanskeligt udhamres til en muldfjæls hvælvede form. Herhjemme var støbning af muldfjælen den store teknologiske nyhed omkring århundredskiftet¹². Desuden ved vi, at Kommercekollegiet kort før år 1800 overdrog englænderen John Smith et værksted i Sct. Pederstræde Nr. 124-125 med det formål at fremme udviklingen af dansk producerede landbrugsredskaber¹³. Mekanikeren Andreas Jensen blev ansat hos John Smith for at lære ham teknologien efter, og han måtte overtage værkstedet, da mester

Støbejern

*Dansk producerede
landbrugsredskaber*

døde. I Sct. Pederstræde havde man altså allerede i 1802 en kuppelovn, hvori der kunne smeltes jern til støbte muldfjæle. Og det til kundernes fulde tilfredshed¹⁴. Vi ved endvidere, at skotten John Wilson omkr. år 1800 oprettede et større værksted for agerdyrkningsredskaber på Frederiksværk, hvor han forpagtede sig ind og producerede plove med støbte muldfjæle¹⁵. Af prislister i fagtidsskrifter fremgår, at disse plove kunne købes af John Wilson i Frederiksværk, der havde udsalgsbod i København, samt hos John Smith/ Andreas Jensen i København.

Plovens teori

I året 1800 havde Landhusholdningsselskabet udsat en prisopgave om plovens videnskabelige teori, men der indkom ingen besvarelser. Idéen hertil er utvivlsomt også kommet fra England, hvor James Bailey på matematisk grundlag havde beregnet muldfjælens rette hvælving. I 1805 udgav professor Chr. Olufsen, den ihærdige, men uheldige opbygger af det Classenske Agerdyrkningsseminarium på godset Corselitze på Falster, en grundig artikel om plovens matematiske teori. Heri advarede han mod at drage forhastede konklusioner af plovforsøgene i 1770 og 1803. For at kunne sammenligne de konkurrerende plove, hævdede Olufsen, måtte man som forudsætning forlange, at plovfurens dybde og bredde var ens fra plov til plov. Man kunne ikke, som nogle var parate til, lave forholdstalsberegninger mellem disse tal og kraften. For det andet kunne man heller ikke, som professor Viborg gjorde i 1803, beregne trækraften som et gennemsnit af dynamometer-skalaens højeste og laveste tal. Plovens trækraft afspejles af minimumtallet, og afstanden til maximumtallet viser blot egenskaber ved plojelaget, ikke ved ploven, så et gennemsnit bliver noget vrøvl¹⁶. Som vi snart skal se i forbindelse med plovkonkurrencen på Strandmøllen i 1820, prædikede Olufsen for døve øren. Landhusholdningsselskabet gentog fejlen 17 år senere.

HVORFOR BLIVER PLOJNING VIGTIGERE?

I sit hoveriforslag fra 1788 henviste C. D. Reventlow til de engelske godsejere som forbillede for de danske, fordi de lod jorden pløje syv gange til sæd¹⁷. Hvis vi vil forstå, hvorfor pløjning efter landbo-reformatorenes opfattelse blev vigtigere, må vi se på den betydning, de tillagde pløjning som forudsætning for planternes vækst.

Tro og videnskab

Oplysningstiden nærede en næsten grænseløs tillid til planteavlens videnskabeliggørelse. Ganske vist tog man forskud på nyttige naturvidenskabelige forsknings-resultater. Indsigten i naturens love havde endnu snævre grænser, f.eks. kendte man ikke til så afgørende fænomener som fotosyntesen eller til planternes kulstof-assimilation. Hvor videnskabens

sponsorer optimistisk satte deres lid til, at man snart kunne gøre, hvad man ville med naturen, var den traditionelle lægmand mere skeptisk og stolede på Vor Herre som tilværelsens sikre holdepunkt. Formodentlig traf digteren og bankrevisoren fra Altona, Matthias Claudius, den gængse, folkelige opfattelse på kornet, da han i 1783 skrev:

Vi pløjed og vi så'de
vor sæd i sorten jord,
så bad vi ham os hjælpe,
som højt i Himlen bor,
og han lod snefald hegne,
mod frosten barsk og hård,
han lod det tø og regne
og varme mildt i vår.
Alle gode gaver
de kommer ovenned,
så tak da Gud, ja, pris dog Gud
for al hans kærlighed!¹⁸

Pløjningens betydning

At oplysningstiden ikke havde en underbygget teori om biokemi, betyder ikke, at de ikke havde gjort sig forestillinger om forholdet mellem jord og planter¹⁹. Det betyder blot, at de fulgte andre retningslinier, end vi gør. Reventlow følte sig helt på højde med international visdom, når han anbefalede godsejerne at pløje jorden syv gange før sæd, og kompensere hovbonden for hans ekstra indsats. Begrundelsen kan vi læse i oplysnings-tidens lærebøger i agronomi.

»Drewsens lov«

Heraf fremgår, at pløjning var af fundamental betydning, fordi humuslaget blev anset for afgrødernes »livmoder«. Derfor skulle pløjelaget være så porøst som overhovedet muligt, for både sædens spiring og vækst beroede på tilgængeligheden af findelte jordpartikler. F.eks. anså I. C. Drewsen det for en naturlov, at der var ligefrem proportionalitet mellem antallet af pløjninger og størrelsen af høstudbyttet:

»Pløiningen er saa vigtigt et Arbeide, at Agerdyrkeren bør skænke det sin hele Opmærksomhed. Kun naar dette er forrettet som det kan og bør forrettes, tør han vente fuldkommen gode Afgrøder i Forhold til Jordsmonnets Kraft og Aargangen. Er Jordsmonnet ikke overalt løsnet og skjørnet i lige og tilstrækkelig Dybde, saa kunne ikke... Sædens Trævlerødder... trænge i det haarde Jordsmon, og en haard Klump er den det samme, som en Steen. For denne som for hiin, maae dens Rødder undvige, og enhver

saadan naturstridig Afvigelse, foraarsager kortere Straae, kortere Ax, mindre, og mindre meelrig Kiærne, altsaa mindre lønnende Afgrøder.«²⁰.

Også for Drewsen er mulden planternes føde i helt bogstavelig forstand, og i de dyrkningstekniske konsekvenser er han helt på linie med Reventlow, ja, han citerer endog englænderne for »at pløje Brakmarken otte Gange, for at gjøre den skikket til Byg«²¹.

Bønderne pløjer for lidt

De danske landbrugsreformatorer var forbavsende enige i deres syn på pløjningens betydning. Bønderne pløjer for lidt og for dårligt. Øget foldudbytte forudsætter flere og bedre pløjninger, både på tværs og i dybden. Agronomen Carl Luno er forholdsvis tilbageholdende, når han nøjes med at anbefale 4-5 pløjninger i forbindelse med helbrak: 1. brakfuren, før vinteren, 2.-3. (evt.4.) vendefuren, blandefuren (og/eller smuldringsfuren), og 4. (evt.5.) sædfuren. Ved halvbrak tilråder han 2-3 pløjninger inden vintersæd²². Drewsen stiller altså større krav, og i 1834 ser han allerede med forventning frem til damppløven, som »skal ploie, vi troer, tredive Furer paa en Gang!«²³.

Marginaljorder under plov

Når dertil kom tilskyndelsen til »raa Jordes Opdyrkning«, dvs. at tage hidtil uopdyrkede arealer, f.eks. overdrev, under plov, så begynder vi, der nu er vant til én årlig pløjning, at forstå, hvor anderledes grundlæggende pløjning og plove var i tiden efter landboreformerne. I en periode, hvor landets øgede produktion af kornafgrøder til eksport var alfa og omega, var forbedrede plove – ud fra samtidens forståelse af plantefysiologien – hovednøglen til økonomisk vækst.

EN PLOV ER EN ASYMMETRISK KILE

Plovens funktion

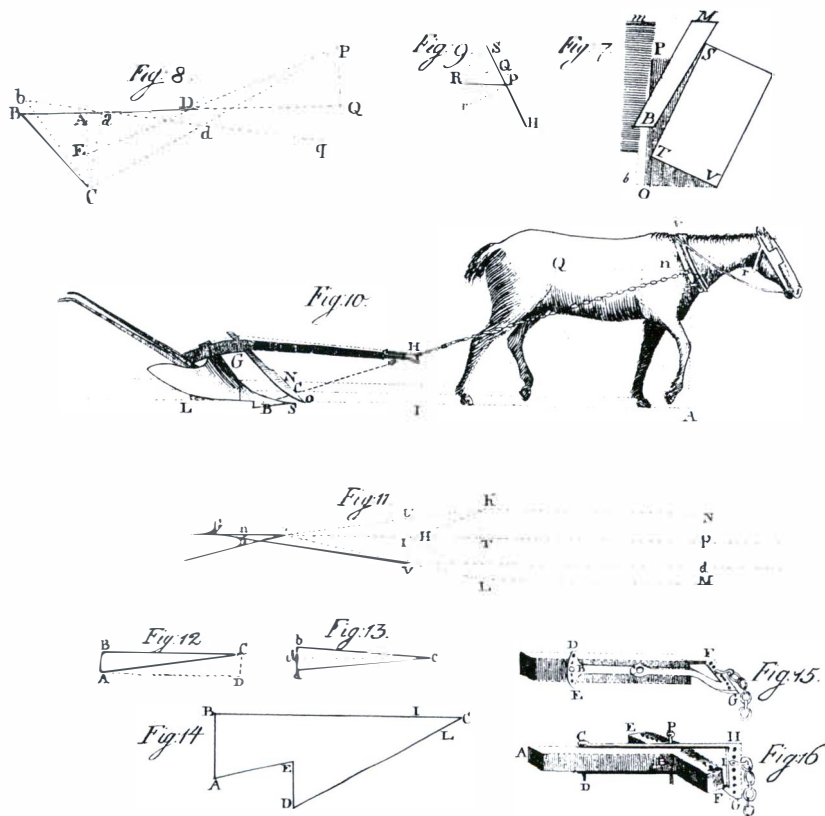
Plovens funktion er at vende det øverste jordlag, humuslaget, hvori plantevæksten foregår. Den skal skørne og løse jorden, og nedpløje gødning og planterester fra forrige års afgrøde. Den skal skære ukrudtets rødder over og begrave de overfladisk spredte ukrudtsfrø for at hindre deres spiring. Kort sagt: pløven skal tilberede et jævnt og porøst såbed og holde jorden ren. Den grundigste indføring i plovens og pløjningens teori havde professor Chr. Olufsen leveret, på grundlag af engelske kilder, i sine »Oeconomiske Annaler« i 1805²⁴.

*Debatten om
hjulpløven kontra
svingpløven*

Plovkonkurrencen på Strandmøllen i 1820, den definitive duel mellem hjulpløven og svingpløven, affødte en længere debat om moderne plovteknologi. Den stod at læse i Drewsens tidsskrift »Landoeconomiske Tidender«, og blev ved Landhusholdningsselskabets 100-års jubilæum i 1869, da svingpløven stort set havde fortrængt hjulpløven overalt i landet,

Plovens teknik og funktion, tegning fra Chr.Olufsen: Oeconomiske Annaler, 1805.

Illustrationens Fig.2. viser i opstalt en pløjestrimmel, som gradvist vendes $45^\circ - 90^\circ - 135^\circ$ og til sidst (ikke vist) 180° . Denne glidende vending sker ved hjælp af den støbte muldfjæl, hvis dobbelte hvælving ligner skibets stævn, der jo også »pløjer« sig gennem vandet. I oplysningstiden hævdede både den (senere) amerikanske præsident Thomas Jefferson og de engelske mekanikere James Small og John Bailey, at de havde været de første til at beregne den videnskabeligt korrekte muldfjæl ved hjælp af differential- og integralregning (Fig.6.). Fig.10 viser hestens træklinie fra det punkt, hvor skær og langjern yder modstand – via trækbojlen frem til hestens bringe. Denne træklinie skal være lige.

af Jørgen la Cour karakteriseret som den mest kvalificerede plovdebat i Danmarkshistorien. Debattørerne var Drewsen og Winstrup²⁵.

Striden drejede sig ikke mindst om en lang række tekniske detaljer. Under den saglige, tekniske overflade fornemmes et vist spilfægteri. En definitiv teknisk løsning på striden kunne nok ikke findes. Og ren og skær teknisk uenighed kan næppe begrunde debattens heftighed. Det egentlige, men skjulte hovedtema var snarere en ideologisk konfrontation om de to plovtypers symbolværdi. Landhusholdningsselskabet var under Drewsens ledelse en interesseorganisation for det store landbrug (godser og forpagterbrug), drevet med lønarbejde og moderne redskaber (plove, såmaskiner, tærskværker, o.s.v.). Engelske driftsmetoder, pengeøkonomi, markedsorientering og indkøb fra maskinfabrikker var idealet. Heroverfor stod det mere sædvanebundne gårdmandsbrug, hvor bonden, som måtte spare på kontanterne, selv arbejdede med. Bønderne var vant til, at lands-

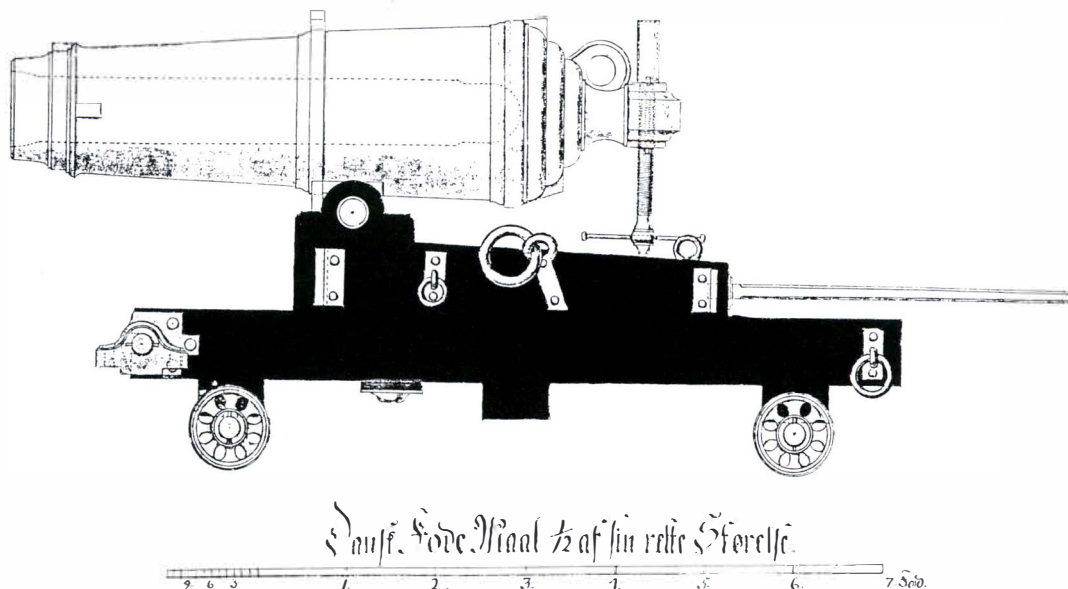
byens smed fremstillede og reparerede redskaberne. Den af gårdmændene i fællesskab ansatte smed havde ikke teknologien til at fremstille og reparere en muldfjæl af støbejern. Han kunne kun smede på sin esse.

Winstrup ønskede at tilbyde gårdmandsbruget moderne, fabriksfremstillede redskaber, og ville gerne føje bønderne i deres traditionelle præference for hjul på ploven, som gjorde den lettere at styre. John Smith og Andreas Jensen havde i Sct. Pederstræde på deres skrudedrejebænk indledt en mekanisk seriefremstilling af skruer (i modsætning til de tidligere individuelt håndfilede skruer) til kanon-lavetter²⁶. Det er formodentlig denne teknologi Winstrup overførte til sin kombinerede hjul-/svingplov. Winstrup var nemlig (som vi snart skal vende tilbage til) nabo og partner til

Tegning af en 24-pundig Caronade på sin blok og undervogn. Som det fremgår, kunne skytset hæves og sænkes ved hjælp af en lodret skrue. At fremstille denne skrue krævede en drejebænk, og omkring år 1800 var præcise værktøjsmaskiner af engelsk oprindelse en sjældenhed i Danmark. Vi ved at den engelske mekaniker John Smith i Sct. Pederstræde havde en præcisionsdrejebænk. Det var i dette værksted Ole Winstrup fik sin uddannelse, og mon det ikke er fra denne Caronade – og dermed den militære teknologi, at han har fået ideen til sin kombinerede hjul-/sving-plov, der reguleres efter samme princip?

(Søetatens Kort- og Tegningssamling, Rigsarkivet).

Tegning af en 24te Caronade.

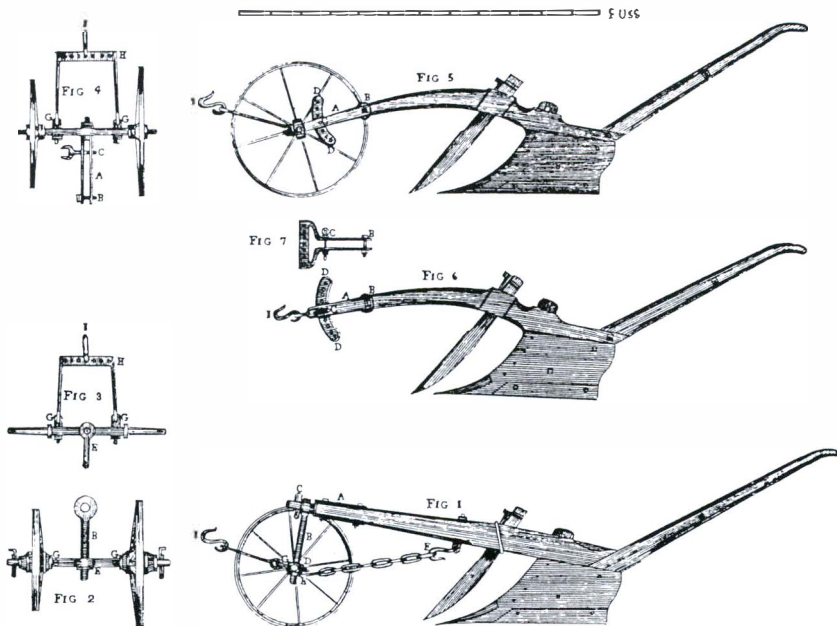

Ole Johansen Winstrup 1782-1867. Miniaturerelief. En Sammenligning af de to næsten identiske portrætter afslører, at Winstrup på det venstre mangler Dannebrogssordenen. Derfor kan portrættet sikkert dateres til 1808.

Winstrups kombinerede hjul-/svingplov.
(Ole Johansen Winstrup: Afbildninger af de nyeste og bedste Agerdyrkningsredskaber. København, 1824).

Andreas Jensen, før han indrettede sit eget værksted på »Mariaslyst« på Frederiksberg.

Men hvad var da egentlig – i snæver teknisk forstand – funktionen ved de forkætrede hjul på den traditionelle sjællandske plov? Formentlig består deres oprindelige, tekniske begrundelse i den asymmetriske plovs tendens til at trække skævt i forhold til furens retning²⁷. At kalde ploven et asymmetrisk redskab begrundes med muldfælens vinkling. Den presser med sin bagerste ende skæret bort fra landsiden. En lang ås, hvilende på en stabiliserende hjulkærre foran vil modificere denne asymmetriske påvirkning, som jo også gør sig gældende ved svingploven. Derfor fastholder Winstrup den traditionelle hjulkærre. Det i Drewsens øjne fatale ved Winstrups kombinerede hjul-/svingplov var, at den dementerede den tekniske gyldighed af Landhusholdningsselskabets propaganda om svingplovens overlegenhed. Den moderne støbejernsteknik kunne naturligvis også anvendes til en forbedring af hjulploven, for da der efter 1820'ernes kornsalgskrise igen kom gang i landbrugets investeringer, indledtes på Frederiksværk en storstilet produktion af støbte muldfjæle, der af provinskøbmænd blev forhandlet videre til landmænd og smede, som monterede dem på den traditionelle hjulplov²⁸.

Relieffet viser altså Winstrup som 26-årig. Det har været ham magtpåliggende at forbedre sit »image« ved at skilte med det nyere hvervede statussymbol. (Privateje).

En fabrik med jernstøberi

WINSTRUPS OG DREWSSENS PRODUKTION AF PLOVE

Den unge mekaniker Ole Johansen Winstrup var født i 1782 i landsbyen Vinstrup i Holbæk Amt, hvor hans far var fæstehusmand og smed. Takket være stavnsbåndsløsningen i 1788 kunne Winstrup forlade Tølløse Gods og gå i lære som håndværker (gørtler og møllebygger) i København. Som værnepligtig ved den kgl. livgarde havde Ole Winstrup imponeret kronprinsen og Søetatens Konstruktionskommission ved at konstruere en model til en undervandsbåd, hvorfra de engelske lineskibe skulle kunne sænkes. Myndighederne skønnede det for risikabelt at udnytte opfindelsen, men Winstrup blev i 1808 udnævnt til Dannebrogsmænd som belønning for indsatsen²⁹. Samme år blev Winstrup nabo til den allerede omtalte mekaniker, Andreas Jensen i Sct. Pederstræde. Sammen med ham udviklede han den praktiske mekanik³⁰, samtidig med at han udvidede sine teoretiske kundskaber i agronomi og teknologi hos professorerne i naturvidenskab, Jeppe Smith, Thomas Bugge, Christian Olufsen og Gregers Begtrup³¹.

I 1812 købte Winstrup en landejendom på Frederiksberg, Mariaslyst, som han snart efter udvidede til Danmarks første, privat drevne fabrik for landbrugsredskaber³². De faglige tidsskrifter offentliggjorde Winstrups prisliste, som snart omfattede et bredt spektrum af landbrugsredskaber. De nød foreløbig stor afsætning på markedet³³. Foruden de to kendte, engelske plove, Smalls, som allerede er omtalt, og Cooks, som Olufsen satsede på på Corselitze, solgte han sine egne modeller, dels en svingplov, og dels den kombinerede sving-/hjulplov, hvis forkærre med hjul af støbejern let kunne monteres af og på. Også muldfjælen var af støbt jern.

Mariaslyst havde altså et jernstøberi. Bønderne kunne med den kombinerede hjul-/svingplov selv afgøre, om de ville pløje med hjul, som de var vant til, eller om de ville lade ploven svinge frit, hvilket de ikke var vant til. I 1818 føjede Winstrup et nyt produkt til, nemlig Baileys plov, som Drewsen havde købt af Ransome og lånt ud til Winstrup, der nu som den første danske var leveringsdygtig i noget nær det samlede internationale sortiment af moderne landbrugsredskaber.

I.C.Drewsen (1777-1851), som her skal introduceres lige så knapt som Winstrup, havde arvet en af landets største papirmøller, Strandmøllen, som han bl.a. ved hjælp af dampkraft i 1820'erne gjorde til et af landets førende industriforetagener³⁴. I 1804 købte han to gårde i Lundtofte, som han drev efter de mest moderne engelske principper. Denne interesse,

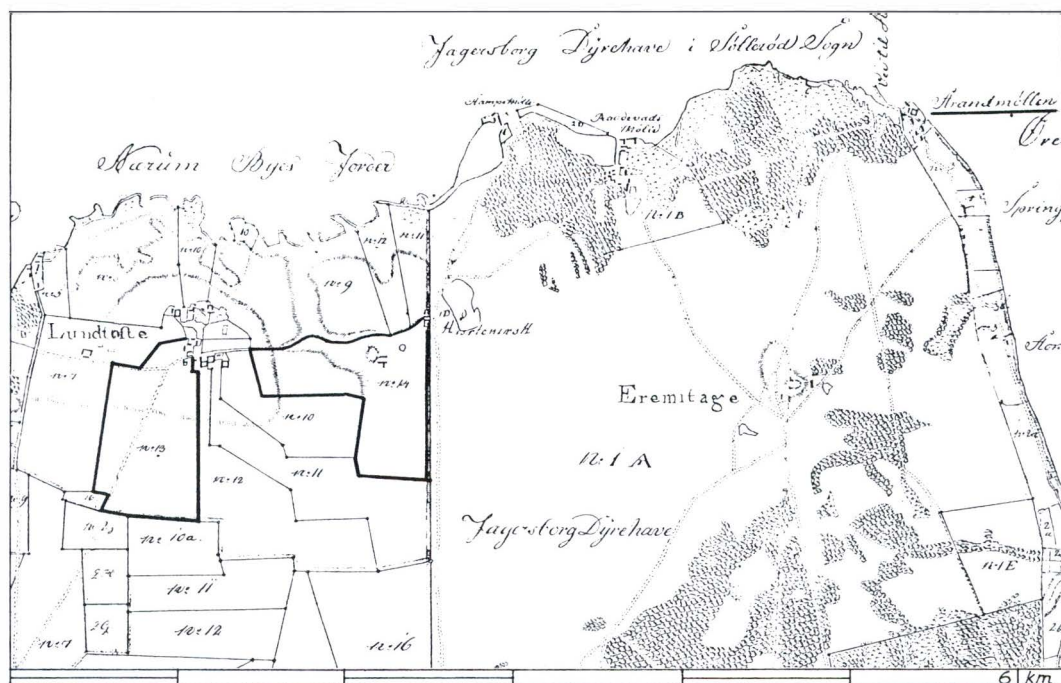

Mariaslyst, Frederiksberg, 1828, malet af Frederik Sødring. Da Winstrup købte Mariaslyst i 1813 var det en almindelig bondegård. Winstrup indrettede her Danmarks første privatrejede jernstøberi og fabrik for landbrugsredskaber. Det var længe før der i Danmark eksisterede en egentlig fabriksarkitektur. I samtiden fandt man bl.a. hans tilbygninger med mansardtag og engelske vinduer (Bygningen t. h.) påfaldende moderne. I dag eksisterer Mariaslyst ikke længere. På stedet mellem Vesterbrogade og Frederiksberg Allé løber nu Henrik Ibsens vej, som indtil ca. 1890 hed Winstrupvej.

Sødrings maleri blev malet til en konkurrence udskrevet af C.W. Eckersberg. Opgaven lød på motivet: træer. Foruden Sødring tog bl.a. også Heinrich Buntzen udfordringen op – og vandt. Hans maleri hænger på Københavns Bymuseum. Den almindelige vurdering i dag er, at Sødrings maleri er det bedste. (Statens Museum for Kunst).

eller snarere lidenskab for moderne landbrug, delte han med sine naboer, præsten Bone Falch Rønne (1764-1833) i Lyngby og grosserer Fritz de Coninck (1779-1852), Frederikslund ved Dronninggaard. Den sidste var søn af storkøbmanden Frédéric de Coninck (1740-1811) på Næsseslottet ved Furesøen.

Disse tre herrer var liberale og fremskridtsivrige kendere af moderne »videnskabelige« driftsformer og maskiner, og velorienterede i den internationale litteratur. Derfor var de også irriterede over Olufsen og hans

Strandmøllen og Lundtofte. I Lundtofte er de to gårde, som I. C. Drewsen ejede, trukket op (matrikelnumrene 13 og 14). Også »Strandmøllen« er fremhævet med understregning. Det var formodentlig på en af de to gårde plovkonkurrencen i 1820 fandt sted. Kortet er et udsnit af »Formindret Kort over Lyngby Sogn« fra omkring 1817, her formindsket.

»Oeconomiske Annaler«, der luftede en tolerant overbærenhed med det adstadige tempo, i hvilket den agrartechnologiske udvikling sneglede sig frem i Danmark. Nu besluttede de at udgive et konkurrerende tidsskrift, »Landoeconomiske Tidender«, »hvis Farve ikke blev en Gaade for dets Læsere.«³⁵. Alle tre var de aktive medlemmer af Landhusholdningsselskabet og af »Kjøbenhavns og Roeskilde Amts Agerdyrkningselskab«. I 1816 oversatte Drewsen den tyske agronom Albrecht Thaers »Grundsätze der rationellen Landwirtschaft« til dansk, og udgav den med støtte fra Landhusholdningsselskabet³⁶.

I 1818 fik Drewsen toldfrihed til fra Ransome i Ipswich at importere en engelsk svingplov af Baileys konstruktion. Engelske patenter havde ingen retsgyldighed i Danmark, så Drewsen kunne risikofrit kopiere den. Indførelsen af Baileys plov var nemlig led i en større plan. Sammen med stuttermester Niels Nielsen, Frederiksborg Slots Ladegaard, hvorfra adgangen til godt plovtømmer fra de kongelige, nordsjællandske skove var næsten ubegrænset, besluttede Drewsen at sætte en dansk produktion af den Baileyske plov i værk på sit lille værksted på Strandmøllen³⁷. Da Drewsen og Nielsen ikke havde tekniske forudsætninger for at få jernsto-

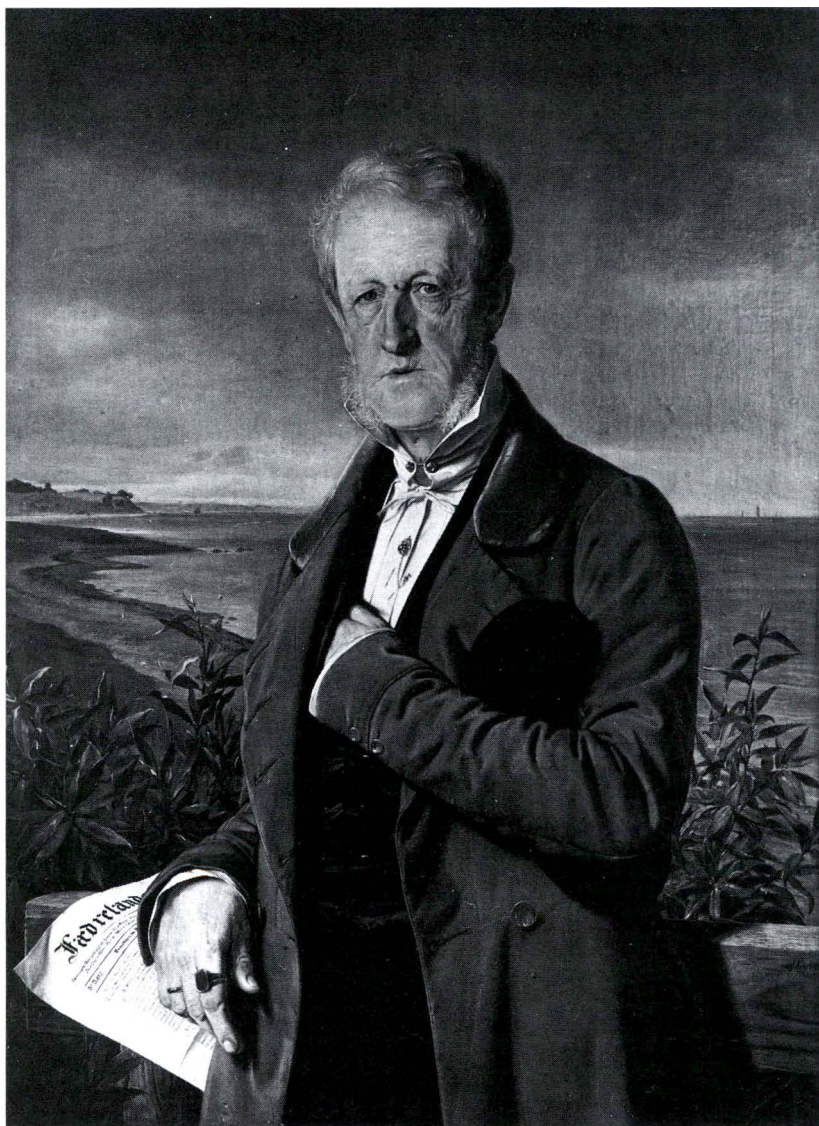
Forsiden til Nye Landoeconomiſke Tidender, 1820. Det var i dette bind, at plovkonkurrencen på Strandmøllen blev refereret.

beri-privilegium, henvendte de sig til Københavns bedste jernstøber, Henrik Meldahl, som i 1813 havde fået bevilling til at oprette jernstøberi på Vesterbro³⁸. Han snedkererede modeller til støbning af muldfjæle, som så blev samlet med de af Nielsens tømmermænd forfærdigede plovemner på Strandmøllen.

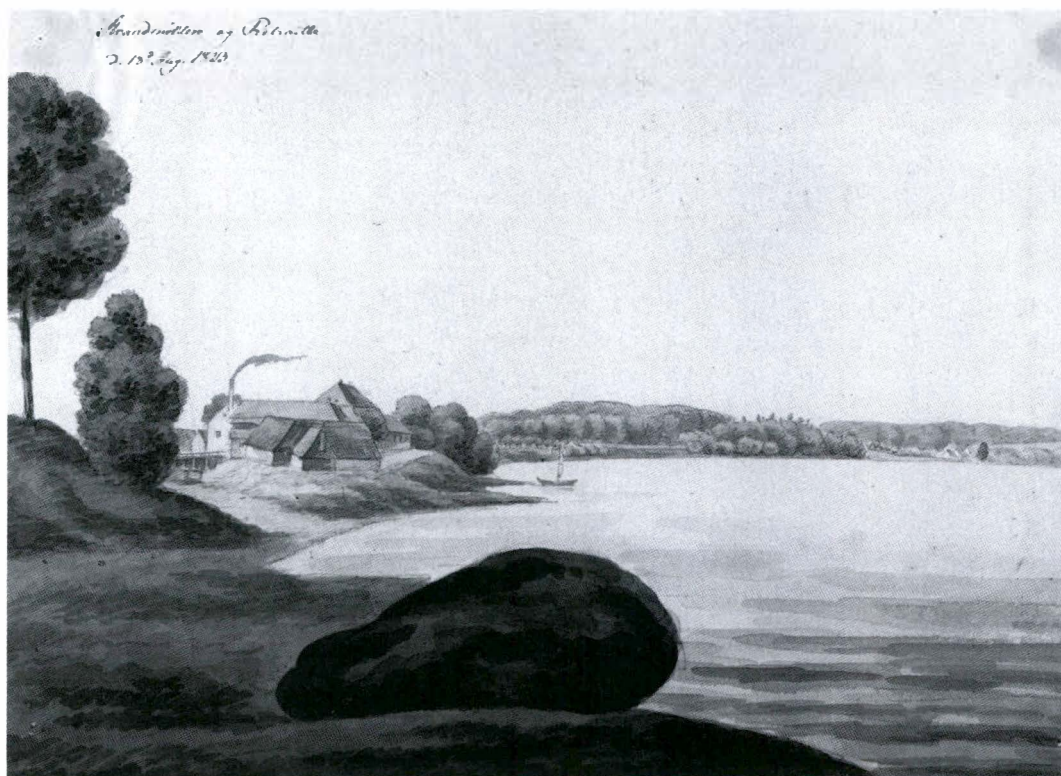
Henrik Meldahl havde lært jernstøberiets teknologi hos Jacob Aall, Næs Jernværk i Norge. Mester her var Thomas Crawford fra det berømte Carron Iron Works, Falkirk i Skotland. Det nye var de relativt små kuppelovne, som smeltede støbejernet med koks eller cinders. Tidligere havde man i Norge støbt jern direkte fra trækulsfyrede højovne dér, hvor jernmalmen blev udsmeltet. Med de engelske koksfyrede kuppelovne kunne jernstøberier anlægges hvorsomhelst, også i Danmark, hvilket blev særligt påkrævet efter adskillelsen fra Norge, der havde jernmalmen og højovnene. Det voksende antal decentrale danske jernstøberier arbejdede altså med britisk teknologi og stenkul.

I december 1818 blev Drewsen indvalgt i Landhusholdningsselskabets

Britisk teknologi

Jørgen Roed: I. C. Drewsen på Strandmøllens balkon malet af Jørgen Roed i 1844. (Christiansborg).

Strandmøllen med skorsten i fuld udblæsning fra Drewsens nyinstallerede dampmaskine, akvarel af Ole Jørgen Rawert, 1823. (Det kongelige Bibliotek).

Præmiering af »rationelle« bønder

præsidium som afløser for etatsråd P.C. Zeuthen, Tølløse³⁹. Hans medpræsidenter blev Jonas Collin og A.S. Ørsted⁴⁰. Med Drewsen i ledelsen indtrådte en ny, dynamisk epoke i selskabets virke. På dette tidspunkt havde Landhusholdningsselskabet netop fået styrket sit økonomiske grundlag betydeligt. Forhistorien var følgende:

Under Englandskrigene 1807-1814 havde København af frygt for en belejring fået opbygget et gevaldigt brændelager, hvis uforbrugte del ved salg indbragte 200.000 Rbd. Det lykkedes Jonas Collin at få overført 40.000 Rbd. heraf til Landhusholdningsselskabets kasse. Hans argument var, at de sjællandske bønder, som havde hugget brændet og fragtet det til hovedstaden, burde have en kollektiv andel i dette overskud – formidlet gennem Landhusholdningsselskabets servicevirksomhed. Selskabets præsidium besluttede at anvende renteindtægterne af formuen til »Understøttelse af planmæssig Drift af Bondejorden« – et formål, som også nød høj prioritet i selskabets foredrags- og publikationsvirksomhed i disse år⁴¹. Selskabets agerdyrkningskommission efterlyste ansøgninger om støtte i

Indgangen til Winstrups fabrik, Mariaslyst. Kop malet af Augusta Koch, svigermor til Ole Winstrup datter, Oline. (Privateje).

»Statstidende«, og landmænd reagerede bl.a. ved at bede om nye agerdykningsredskaber, især plove til forbedring af driften⁴². Men hvem skulle levere disse plove? Og hvilke modeller skulle man foretrække? Der var reelt to alternativer: enten én af Winstrups sortiment (de 3 engelske, Winstrups svingplov, eller Winstrups kombinerede hjul-/svingplov), eller den af Drewsen/Nielsen/Meldahl producerede Bailey'ske plov. Behovet for en løsning trængte sig på i agerdykningskommissionen.

Kammerråd Drewsen skrev udkast til betænkning over indkomne ansøgninger, afviste nogle, anbefalede andre, og hans kolleger Rønne og de Coninck havde aldrig afvigende synspunkter. Det fjerde medlem, Holmblad, markerede heller ikke særstandpunkter, men det gjorde det femte og sidste, slotsgartner Petersen. Han var manden, der netop havde omlagt Frederiksberg Have fra fransk til engelsk havestil – til fryd for nogle, til rædsel for andre. Han var nabo til »Mariaslyst« og kendte Winstrups værksteder godt.

Da proprietær Chr. N. Ronnenkamp, Follerupgaard, Vejle Amt, i 1819

*Hvilken plov skal
bønderne tildeles ?*

»i et privat brev til Hr. Etatsraad Collin ytrer, at dersom Selskabet maatte behage paa en eller anden Maade at vise hans Flid Opmærksomhed, vilde nogle af de nyere Agerdyrkningsredskaber være ham meget kjærkomne«⁴³, så anbefaler Drewsen bl.a., at han tildeles »en engelsk Plov«, men både Rønne og de Coninck »bruger den Frihed at spørge, »Om man ikke skulle tilføie en Baileysk Plov««⁴⁴. Samtidig havde slotsgartner Petersen kommenteret et andet af Drewsens betænkningssudkast således:

»Af samme Mening [som Drewsen] Med tilføiet Ønske, at de Plove, som Selskabet uddeler til Landmænd, maatte være saa gode, som de kunne faaes her i Landet. Jeg er overbevist om, at Hr. Winstrup her ved Frederiksberg er den Mand, som Selskabet bedst kan forlade sig paa; thi han arbejder ikke paa Slump, men efter faste Regler. Jeg har seet flere af hans engelske Plove, og jeg har selv en som fuldkommen svarer til Hensigten.«⁴⁵.

*Jonas Collin foreslår
en plovkonkurrence*

For at få en retfærdig løsning på problemet, greb selskabets p.t. styrende præsident, Jonas Collin, til den nærliggende fremgangsmåde at foreslå en åben konkurrence om spørgsmålet. Konkurrence på pris kunne foregå ved en intern licitation i selskabet. En kvalitetsvurdering måtte bero på udfaldet af en prøvepløjning, hvis noget bizarre forløb skal skildres nu.

EN DUEL PÅ PLOVE

*Plovkonkurrencen på
Strandmøllen, 1820*

På denne baggrund averterede Drewsen Landhusholdningsselskabets 3. plovforsøg til at finde sted d.12. april 1820 på Strandmøllen⁴⁶. I »Stats-tidende« tematiseres plovforsøget utvetydigt som en strid mellem svingploven og hjulploven. Arrangementet motiveres med selskabets nyligt påbegyndte redskabsuddeling og den usikkerhed og uenighed, der i landmandskredse spores om dette spørgsmål. Der er jo stadig folk, anfører Drewsen, der positivt hævder hjulplovens fortrin frem for svingplovens. Til stridens løsning skulle også selskabets kunstkommission medvirke. Den havde til opgave at følge den tekniske udvikling, og dens formand var ingen ringere end professor H. C. Ørsted. Netop i disse måneder grublede H. C. Ørsted over de eksperimenter, der skulle bevise elektromagnetismens eksistens og den Newton'ske mekaniks utilstrækkelighed. Da plovkonkurrencen fandt sted, havde han gennemført sit første vellykkede eksperiment, men han var stadig usikker på, om resultatet ville blive akcepteret internationalt. Det definitive bevis fandt Ørsted få måneder senere, i juni 1820⁴⁷. Med disse revolutionerende tanker i baghovedet måtte

H. C. Ørsteds bidrag

hans aktive engagement i de mere jordbundne tekniske spørgsmål nødvendigvis være begrænset. Ørsteds indsats ved plovkonkurrencen indskrænkede sig således til oversættelsen af den indledningsvis citerede Schiller-ode.

Konkurrenceregler

Drewsen udformede reglerne for plovforsøget, og de blev godkendt af kunstkommissionen og de øvrige forsamlede på »Strandmøllen«. Der skulle bruges et dynamometer, som Winstrup stillede med⁴⁸. Kvaliteten skulle bedømmes efter (1) plovens evne til at afskære og vende plovstrimlen, (2) plovens færdighed til at gå jævnt og stabilt i furen, samt (3) plovens evne til at efterlade en velrenset plovfure. Desuden skulle (4) selve plovens konstruktion vurderes. Resultatet skulle udtrykkes ved hjælp af en karakterskala fra 0 til 3, hvor 3 var højeste karakter, og 12 således den højst opnåelige pointsum⁴⁹.

Upartiske dommere?

Til dommerkomité valgtes som nævnt professor Hornemann, selskabets sekretær, justitsråd Nielsen, Frederiksborg, samt Winstrup, Mekaniкус og Dannebrogsmand. Man kan undre sig over valget af de to sidste, eftersom de var så oplagte parter i sagen. Begge var for så vidt inhabile, men de afbalancerede da i det mindste hinandens interesser. Drewsen valgtes til leder af plovforsøget, og hans upartiskhed blev således sat på en hård prøve, da han mere end nogen anden havde sat arrangementets dagsorden. Sejrherrén ville ikke blot vinde den hæderfulde status som landets ypperste plovbygger, men tillige gevinsten som leverandør til selskabets fremtidige plovuddelinger.

14 forskellige plove havde tilmeldt sig forsøget: 5 hjulplove, 1 stylteplov og 8 svingplove. Tabellen side 56 viser kun de tre vindere af konkurrencen.

Reglerne afstemmes

Winstrups kombinerede hjul-/svingplov kom således ind med maximum-points, ovenikøbet når den pløjede med hjul. Som svingplov fik den 1 point mindre. Men Drewsens/ Nielsens/ Meldahls baileyske plov fik 3 points mere end det maximalt opnåelige!⁵⁰.

Lyngbypræsten får en ide

De 3 overskydende point fremkom ved manipulation med det vedtagne pointsystem. Som prøveresultatet forelå, da det blev gjort op ude på marken, var der ingen klar vinder mellem de 14 konkurrenter. To plove havde maximum-point, mens én havde 1 point mindre. Hvad skulle man gøre? På vej hjem til de ventende forfriskninger i Strandmøllens varme stuer fik pastor Bone Falch Rønne en lys idé til løsning af det prekære problem. Han foreslog forsøgslederen, I.C.Drewsen, en justering af karakterskala'en, så at den særligt »udmærkede« præstation blev belønnet med 1 extra

Plovtype	Furens dybde og bredde		Trækraft lispund	Bemærkninger	Karakter
Winstrups	6½	10	19	rensers furen godt	3
kombinerede				afskærer den godt	3
hjul-/svingplov				stadig gang	3
				vender godt	3
A: som hjulplov				Pointsum	12
»Simpel Konstruktion, let at stille, men synes som Hjulplov mindre stærk«					
Winstrups	5	11	17 (1. forsøg)	rensers furen godt	3
kombinerede	7	12	25 (2. forsøg)	afskærer den godt	3
hjul-/svingplov				temmelig stadig gang	2
				vender godt	3
B: som svingplov				Pointsum	11
»Skjærets Retning, som maaskee er fornøden, naar den bruges som Hjulplov, passede ikke, naar den brugtes uden Hjul.«					
Baileys plov	3½	12	16	rensers furen udm. godt	4
ved Drewsen,	6½	1	25	afskærer den godt	3
Nielsen og	6½	9	24	særdeles stadig gang	4
Meldahl				vender udmærket godt	4
				Pointsum:	15
»Simpel og stærk«.					

point, altså 4 i stedet for 3 points⁵¹. Det forekom endvidere Rønne, at Baileys svingplov fortjente denne udmærkelse på tre af de fire evalueringspunkter. Heri kunne Drewsen, som vært og interessant i konkurrencen, ikke erklære sig uenig. Så da plovforsøgets resultat skulle underskrives, strøg den Bailey'ske svingplov ind på førstepladsen for næsen af Winstrups kombinerede hjul-/svingplov. Og det var jo heldigt for arrangøren, eftersom hele formålet med plovforsøget var, én gang for alle at få fastslået, at svingploven i alle måder var hjulploven overlegen. Landhusholdningsselskabets uddelinger af svingplove nu og i fremtiden stod og faldt med denne doktrins »videnskabelige« rigtighed. Og dermed også Drewsens personlige prestige som selskabets præsident.

Vi ved ikke om Winstrup på dette tidspunkt protesterede over manipulationen, og om han havde civilcourage nok til at insistere på, at gældende regler burde overholdes. Men formentlig var han ikke i en position, hvor han turde risikere at odelægge den festlige stemning på »Strandmøllen«. At der var tale om fusk med points-givningen, blev først senere offentligt

Drewsen bøjer sig

*Den gode stemning
bevares*

Kong Frederik VI's
brev til Landhus-
holdningsselskabet
af 1. sept. 1821:

»Vi ville herved
allernaadigst have
Vort Landhuus-
holdnings-Selskab
tilkjendegivet, at Vi
med Allerhøieste
Tilfredshed af dets
allerunderdanigste
Indberetning af
23. f. M. have seet
Selskabets virk-
somme Bestræbel-
ser, hvormed det
allerede har søgt at
indføre Anvendel-
sen af Baileyske
Svingplov, og nu
søger at indføre
Brugen af den
endnu fortrinligere
befundne Freeborn-
ske Patent-Plov.
Befalende Eder
Gud!
Givet paa Vort Slot
Frederiksberg, d.
1ste. Septbr. 1821.
Frederik R.«
(Rigsarkivet).

*Høi-nittes-jernat-allernaadigst fraa Høi-Loos-fuirs-
johndungs-Selskab tilkjendegivet, at Høi-mest Ollars-fuirs-
pa Tilfredstyd af dets allernaadigst baileyske Indberetning
af 23. f. M. fraa saak Selskabets vi o'ljamma Løffes bøljes.
Jernumet det allernaadigst far søgt at indføre Anvendelsen
af den Baileyske Svingplov, og nu søger at indføre Brugen
af den endnu fortrinligere befundne Freebornske Patent-
Plov. — Befalende Eder Gud!
Givet paa Høi Slot Frederiksberg d. 1te Septbr. 1821
Frederik R.*

Lit

Høi-Loos-fuirs-johndungs-Selskab.

*248
1821*

*Bonden Hans
Jørgensen gør
ophævelser*

afsløret, og ikke imødegået af Drewsen, der ellers gerne brugte spal-teplads på at forsvare sine positioner⁵². I Drewsens egen beretning om plovforsøget prøvede han at legitimere »justeringen« af karakter-skala'en, men dette kunne ikke skjules eller bortforklares for den, der havde været vidne til snyderiet⁵³. Afsløringen fulgte i en række indlæg i »Kjøbenhavns Nyeste Skilderie«, der blev citeret i »Bonden Hans Jørgensens Mening om den Winstrupske og Drewsenske Feide, betræffende den danske og den udenlandske Plov; samt hans uforgribelige Meningsforskjellighed om Landvel og Landvæsen contra Drewsen« i 1822.

Som det fremgår af den skematiske opstilling af forsøgsresultaterne (side 56), forsyndede man sig imod Olufsens belæring om at holde samme dimensioner i plovfuren. Derfor er konklusionerne om plovenes behov for trækraft reelt usammenlignelige. I øvrigt deltog også en Cook'sk plov i forsøget. Den tilhørte Chr. Olufsen, og den var derfor hans favorit. Desværre for ham sluttede den på en sidstesteds⁵⁴. Så der var andre end Winstrup, der havde en dårlig dag denne 12. april 1820!

*Plovforsøgene 1770,
1803 og 1820*

Hvor det første plovforsøg i 1770 var motiveret som Landhusholdnings-selskabets åbningsfanfare for oplysningstidens fremskridtstro, er det andet i 1803 præget af nøgterne intentioner om pålidelige forsøgsresultater. Det tredje arrangement i 1820 var ren og skær legitimation af Drewsens agrar-politiske interesser og leverede som sådant det ønskede »videnskabelige« bevis for selskabets svingplovpropaganda.

FRA PLOVKONKURRENCE TIL PLOJEKONKURRENCE

Efter kåringen på Strandmøllen af Baileys svingplov gjaldt det for Drewsen om at undgå konfrontationer, der indebar en risiko for, at den skrøbelige afgørelse kunne anfægtes. Følgelig anstillede selskabet ikke flere plov-forsøg. Svingploven var uantasteligt den bedste.

Næste opgave var at mobilisere kvalificeret arbejdskraft. Der herskede almindelig enighed om, at det var vanskeligere at pløje med den moderne svingplov end med den traditionelle hjulplov. Flaskehalsen for dens ud-bredelse var manglen på veltrænede plovkarle. Pløjekonkurrencer med høje pengepræmier kunne virke æggende på ungdommelige ambitioner. Omskoling af arbejdskraften, som det hedder nuomstunder.

Den på Strandmøllen i april 1820 forsamlede ekspertise fattede derfor »den Beslutning at gjøre et Sammenskud for derved at anstille Væddepløj-ninger... Fire eller fem Præmier, fra 10 til 50 Rbd., uddeles som Belønning for de bedste Plovkarle; enhver Bonde eller Tjenestekarl, som selv med-

*Kvalificerede
plovkarle søges*

bringer Heste og Plov kan tage Deel i Forsøget, hvortil dog blot *Plove uden Hiul* gives Adgang.«⁵⁵.

*Pløjekonkurrence på
Frederiksborg*

Efter bekendtgørelse i »Statstidende« mødte d. 28. september 1820 28 lovende unge plovkarle op med deres heste og svingplove på Faurholms Mark, under Frederiksborg Ladegaard, hos justitsråd og stuttermester Nielsen, til vædde-pløjning. Grønjorden var i forvejen inddelt i lige store og parallelt løbende lodder, hver på to skæpper land. Regleme forkyndtes for de deltagende plovkarle og for de mange forsamlede tilskuere »saavel af som udenfor Bondestanden.« Ligeledes præmiemes antal og størrelse. Førstepræmien var i henhold til bekendtgørelsen 40 Rbd.

Plovkarlene satte plovene i jorden på et givet signal, alle på én gang. Det gjaldt om at blive først færdig med de to skæpper, men også pløjningens kvalitet talte med i vurderingen. Da det var arbejdskraften, og ikke redskaberne, der skulle bedømmes, anvendtes ingen kraftmålere. Tidtagerne iagttog plovkarlene og deres lommeure: hvem ville komme først til målet? 15 af de 28 deltagere klarede sig godt og hurtigt, men der var kun præmier til følgende 7:

Vinderne

1. præmie, 40 Rbd.:	1. Lars Nielsen, Holsterhuus, Frederiksborg.
2. Rasmus Petersen, Gerlev, Jægerspris Slot.
2. præmie, 30 Rbd.:	3. James Smith, Fredensborg.
4. Ole Bendson, Dronningegaard.
3. præmie, 20 Rbd.:	5. Peder Nielsen, Pleyelt.
6. Svend Pedersen, Fredtofte, Karlebo.
7. Peder Gustave, Dronningegaard.

Således havde da den første præmiepløjning i Danmark fundet sted. Drewsen kommenterede den henrevet:

*Drewsens
kommentar*

»Maatte den vorde saa følgerig for os, som de Præmiepløjninger bleve for Engeland, der ved Hertugen af Bedfords Bestræbelser bragtes der i Gang, saa er neppe nogensinde den Skjerv, patriotisk sindede Borgere have of-fret til vort Fædrelands Tarv, bedre anvendt. Hvormeget maae det ikke anspore den Unge, der nu tager Ploven ihænde, til at lære at bruge den fuldkommen vel, da han har seet en af sine Jevnlige, en som af Aar saavel-som af Legemsstørrelse næsten er en Dreng, at have gjort sig fortjent til en ikke ubetydelig Belønning. Hvor mangan Karl vil ikke ønske sig en Svingplov, for ogsaa at kunne tage Deel i den Fordeel og den Ære, som derved kan erhverves;...«⁵⁶.

Denne model for pløjekonkurrencer kom til at danne eksempel ikke blot for den lange række af lignende foranstaltninger, som Landhusholdningsselskabet arrangerede i de følgende år, mindst 34 væddepløjninger ialt – først på Sjælland, fra 1832 også i Jylland. Men også forbilledet for det store antal arrangementer, som amternes landøkonomiske selskaber, til dels med økonomisk støtte fra Landhusholdningsselskabet, stod for indtil midten af 1840'erne, hvor konkurrencerne ebbede ud⁵⁷.

Virkeligheden var imidlertid knap så eksemplarisk.

*Otto Lemvighs
kritik*

Der indløb efter Faurholm-konkurrencen kritiske bemærkninger til Drewsens rapport. De mest oplysende kom fra den landbrugskyndige forfatter Otto Lemvigh, der ejede gården Kløverholm mellem Esrum og Helsingør. Hans egen karl havde deltaget i konkurrencen, men Lemvighs svingplov var sat ud af spillet, da langjernet brækkede mod en sten i grønsværen. Det var nu ikke det, han klagede over. Lemvighs kritik var principiel⁵⁸.

*Plovkarlenes
repræsentativitet*

For det første anfægtede han de præmierede plovkarles repræsentativitet for landbruget. Lad os tage dem fra en ende af: Lars Nielsen var justitsråd Nielsens egen karl, og da han, som omtalt tidligere, selv forfærdigede Baileys svingplove, havde han egentlig professionel træning. Rasmus Petersen var 1. avlskarl på det kongelige gods, Jægerspris, landets største hovedgård drevet uden hoveri, så han må have haft mange års træning til at komme i form. James Smith havde lært svingploven at kende som bamefødt i Skotland, og vedligeholdt sine færdigheder gennem mange års tjeneste hos oberst von der Recke, Fredensborg. Ole Bendson og Peder Gustave pløjede begge hos Fritz de Coninck, på Dronninggaard og Frederikslund. Han var medlem af agerdyrkningskommissionen og allerede hans far, storkøbmanden Frédéric de Coninck, havde tidligt eksperimenteret med moderne agerbrug og nye landbrugsredskaber på Dronninggaard (f.eks. købte han et tærskværk allerede i året 1800)⁵⁹. Svend Pedersen var karl på Fredtofte, en lystgård på et par hundrede tønder land – heller ikke han var nogen repræsentant for bondebruget. Tilbage var Peder Nielsen, Pleyelt, hvis far havde anskaffet sig en Bailey'sk plov hos englænderen John Thompson i Toelt. Denne Peder Nielsen var den eneste repræsentant for den målgruppe, man skulle formode, arrangementet var henvendt til, eller som Lemvigh skriver om ham »Søn af en simpel Bonde«.

*Dronninggaards
moderne landbrug*

*Hovedgård eller
bondegård*

Den afgørende pointe er, at Landhusholdningsselskabets præmiepløjninger var arrangeret af hovedgårdsejerne, nærmest som led i en slags omskoling af deres egne landarbejdere. Arrangementerne berørte kun i

Frederikslund,
1820, Ejet af Fre-
derik (Fritz) de Co-
ninck, jun. Akvarel
af Søren Læssøe
Lange.
(Søllerød Museum).

begrænset omfang den egentlige bondestand, selv om det proklamerede sigte var at opføre »den simple bonde« i den moderne agerbrugsteknik. Lemvigh foreslog derfor reglerne ændret således:

»Enhver dansk Bonde, eller Bondekarl, som staaer i Tieneste hos hiin, eller nogen Anden, der driver Præstegaards eller Bondegaards Avling, gives Adgang til de udsatte Præmier, dog skal enhver Anden, som ønsker at vise sin Færdighed, og at faae den paaskønnet, blive anvist et Stykke Jord til Pløining.«

Det er ikke fordi Lemvigh er socialt indigneret på bondestandens vegne, langt fra. Han finder det blot unfair at lade professionelle konkurrere på lige fod med amatører. Man kunne tilføje, at Landhusholdnings-selskabet ødslede store summer bort til plovkarle i tjeneste hos jordbesiddere, der allerede var vundet for den moderne teknologi, i et lidt forfængeligt og måske naivt håb om, at eksemplets magt ville overbevise traditionalister fra bondestanden. De følgende pløjekonkurrencer fandt også overvejende sted hos folk uden for bondestanden.

Som andet punkt af en række indvendinger kritiserede Lemvigh udelukkelsen af hjulplove. Lemvigh, der selv var svingplov-entusiast, fandt det mere durkdrevent at lade hjulplove deltage. De ville jo alligevel ikke

kunne hævde sig, og derfor ville tilskuerne netop få den ønskede anskuelseunderservisning. Han foreslog: »Alle Slags Plove maae bruges ved disse Prøver, naar de ikkun var forspændte af eet Par Heste, som styres af Plovholderen selv.«

For det tredje var Lemvig uenig i præmiernes størrelse. Den var alt for høj. Som vurderingsgrundlag kan tjene, at 40 Rbd. var prisen på en Bailey'sk svingplov, hvis man købte den hos Drewsens salgsagent på Børsen, kaptajn Richter. I forhold til arbejdslønnen for en karl kan anføres, at Søren Petersen, Havrebjerg, i 1821 betalte sin karl Søren Jensen, 16 Rbd. om året foruden kost, logis og klæder. Lemvig foreslog at sænke præmiesummerne, således at flere plovkarle kunne få andel i et større antal præmier.

Skønt Drewsen selv havde opfordret til en debat om reglerne for pløjekonkurrencerne, tog han ikke til genmæle mod Lemvighs kritik, men arkiverede blot hans lange skrivelse. Heller ikke Olufsens forslag fra 1805 havde formået at bringe selskabets kurs ud af dens fastlagte bane. Skønt selskabets præsidium foregav en vis åbenhed over for medlemmernes synspunkter, styrede det begivenhederne med usvigelig autoritet.

For store præmier

Det gode Selskab

I 1820 var Landhusholdningsselskabet nået til sin konklusion med hensyn til det foretrukne pløjeredskab:

Baileys svingplov var uovertruffen og burde vinde landsdækkende udbredelse⁶⁰. Men ligeså vigtigt var det at tilpasse arbejdskraftens kvalifikationer til den moderne, tekniske udvikling. Derfor iværksattes, efter engelsk forbillede, regionale væddepløjninger, som, med store pengepræmier som lokkemad, kunne animere landbrugets plovkarle til at acceptere svingploven, til trods for at den var sværere at manøvrere med.

LITTERATUR OG NOTER

1. »Beretning til det Kongelige Danske Landhuusholdnings-Selskab om Forsøg med Adskillige Plove; meddeelt ved de dertil udnævnte Kommissarier og nu til Agerbrugets Nytte og Forbedring paa Selskabets Bekostning ved Trykken offentlig bekjendtgiort«, Kbh. 1771.
2. Gregers Begtrup, »Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark«, bd.2, Sjælland og Møen, Kbh. 1803, s. 31, og »Forsøg med Adskillige Plove«.
3. Valen-Sendstad, Fartein, »Norske Landbruksredskaper 1800-1850-årene«, Lillehammer 1964, s. 66.
4. Geoffrey Marshall, »The Rotherham« Plough – A Study af a Novel 18th Century Implement of Agriculture«, i Tools and Tillage, vol iii:3, Kbh. 1978, s.150-168, og samme, »The Rotherham« Plough – New Evidence on its Ori-

- ginal Manufacture and Method of Distribution«, i »Tools and Tillage«, vol iv, Kbh. 1982, s.131-38.
5. Begtrup, anf. skr. s. 6 f.
 6. sst. s. 31.
 7. Chr. Olufsen, »Oeconomiske Annaler«, Kbh. Febr. 1805, s. 137.
 8. Hans Hertel, »Det kgl. danske Landhuusholdningsselskabs Historie«, bd. 2, Kbh. 1920, s.165.
 9. sst., s. 164.
 10. Hans Chr. Bendixen: »Omkring 200-året for oprettelsen af Den kgl. Veterinærskole d. 13. juli 1773«, Kbh. 1973, s. 182. Om forsøget se »Handels- og Industritidende«, No.56, Kbh. 1803, s.245-252 og (identisk hermed) »Nyt Bibliotek for Physik, Medicin og Oeconomie«, 5.bd., Kbh. 1803, s.327-344.
 11. Om dynamometret se G.E. Fussell, »The Farmer's Tools – The History of British Farm Implements, Tools and Machinery, 1500-1900«, London 1981, s.54.
 12. D.R. Grace, & D.C. Phillips, »Ransome's of Ipswich: A History of the Firm and Guide to its Records«, University of Reading. s.1.
 13. anf. skr. s. 313-315.
 14. Andreas Jensens PM af 31.3.1802 til Kommercekollegiet, i Industrifagets journal F, nr. 217, 1802, KK, RA.
 15. Dan Ch. Christensen, »Tidlige Danske Tærskværker«, »Bol og By« 1991:2.
 16. Chr. Olufsen, »Oeconomiske Annaler«, Kbh. Febr. 1805, s. 149 ff. Et væsentligt forlæg var James Bailey, »Essay on the Construction of the Plough«, 1795.
 17. Se note 1. Troen på pløjningens betydning for et vellykket agerbrug i oplysningstiden adskilte sig afgørende fra nutidens.
 18. Den danske salmebog, nr. 678, vers 1.
 19. Dan Ch. Christensen, »Brikker til en syntese om dansk teknologihistorie 1750-1814 – Relationen videnskab – teknologi«, i »Den jyske Historiker«, 61, 1992, s.44-71, og Dan Ch. Christensen, »Hvordan voksede planterne for 200 år siden?«, i Lars J. Lundgren (red.), »Människan och miljön« -XXI Nordiska Historikermötet, Umeå 1991, s.69-96.
 20. I.C.Drewsen, »Landoeconomiske Betragtninger«, Kbh. 1834, s.46.
 21. I.C.Drewsen, »Landoeconomiske Tidender«, Kbh. 1819, s.19.
 22. Carl Luno, »Grundsætninger i Landoeconomien«, Kbh. 1846, s.132f.
 23. I.C.Drewsen, »Landoeconomiske Betragtninger«, Kbh. 1834, s.46.
 24. anf. tidsskr., s.97-153, kobberstik s.192.
 25. »Nye Landoeconomiske Tidender«:
O.J.Winstrup, »Om den Winstrupske Plov«, 1821, s.372-378,
I.C.Drewsen, »Svar paa Forestaaende«, 1821, s.378-403,
O.J.Winstrup, »Forsvar for den Winstrupske Plov«, 1822, s.174-187,
I.C.Drewsen, »Nogle Bemærkninger ved foranstaaende Svar«, 1822, s.188-195.
 26. John Smiths PM til Kommercekollegiet af 2.1.1801, Industri- og Fabrikfagets Journal E, No. 228, KK, RA.
 27. Dette synspunkt er inspireret af Hilmar Stigums art. »Plogen« fra »Bidrag til Bondesamfundets Historie«, bd. 1, »Jordbruk og Bondesyssel«, Institut for sammenlignende Kulturforskning, Oslo 1933, s.128f.

28. Jvfr. de utallige illustrationer, f.eks. s.95-95 i Peter Michelsen, »Danish Wheel Ploughs«, Kbh. 1959.
29. Ang. Winstrup kan der kun henvises til DBL, hvis artikel C.Nyrop har skrevet, til Anton Christensens afsnit »Redskaber og Maskiner«, s.564-569 i K.Hansen, »Det danske Landbrugs Historie«, bd. 4, en artikel, der dog er fuldstændigt afhængig af C.Nyrop, »O.J.Winstrup og P.J.Winstrup«, Industriforeningens Maanedsskrift 14.-15. årg., 1879-80.
30. Industritabeller, Kbh. 1808-1810, RA.
31. Industri- og Fabrikfagets Journalsager 56/ 1816, RA.
32. Skøde- og Panteprotokol, Københavns Sdr. Birk, lb.nr.1063 af 31.8.1811, s.455.
33. S.Sterm, »Statistisk-Topografisk Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt«, Kbh. 1834, s.180-183.
34. Dan Ch.Christensen, »Danske Dampmaskiner: Produktion og Anvendelse«, i Helge Kragh (red.), »I Røg og Damp – Dampmaskinens indførelse i Danmark 1760-1840«, Kbh. 1992.
35. Hans Hertel, anf. skr., bd. 2, s.215-19.
36. Den Oeconomiske Correspondent 1818, s.340. Dansk titel: »Grundsætninger for Landoeconomien«, Kbh. 1816f.
37. Nye landoeconomiske Tidender, 1820, s.380.
38. sst., s.393.
39. Hans Hertel, anf.skr., bd.2, s.212-215.
40. sst., s.229ff.
41. se f.eks. P.C.Zeuthen, »Om frie Forpagtninger af Bondejord«, Kbh. 1818. Emnet er behandlet i Dan Ch. Christensen, ».....med Overtalelse eller Opmuntring«, Fra Holbæk Amt, 1987, s.50-70.
42. 1. Agerdyrkningscommissions protokol ang. indkomne ansøgninger, 1820ff., LHS Arkiv EA.
43. 1. Agerdyrkningscommissions protokol, 1820, s.12, LHS Arkiv, EA.
44. sst. s.13.
45. sst. s. 7.
46. Landhusholdningsselskabets brevkopibog, 6.4.1820, nr. 53, LHS Arkiv, EA.
47. Om H.C.Ørsted og den teknologiske udvikling, herunder hans forhold til Ole Johansen Winstrup, se min art. »Naturvidenskabelig og teknologisk udvikling i socio-økonomisk sammenhæng. En analyse af H.C.Ørsteds virke.« Humanistisk Årbog, bd. 2, RUC, 1986, s.5-62.
48. Drewsen i brev til Collin 6.4.1820: »Det er godt at Vinstrup sender sin Kraft-maal, da min jo rimeligen kunde springe, men da den kun er til 22 lispund, saa var det godt at Karlen medbragte sin; thi 22 lispund vil nok ikke altid forslaae.« Collinske Brevsamling xvi, KB.
49. Nye Landoeconomiske Tidender, 1820, s.370-85.
50. sst., bilaget mellem s.376 og s.377.
51. »Bonden Hans Jørgensens Mening om den Winstrupske og Drewsenske Feide, betræffende den danske og den udenlandske Plov; samt hans ufor-gribelige Meningsforskjellighed om Landvel og Landvæsen contra Drewsen«, Kbh. 1822, s.39f.
52. Som note 51.

53. Nye Landoeconomiske Tidender, 1820, s.375.
54. Nye Landoeconomiske Tidender, 1820, s.379.
55. Nye Landoeconomiske Tidender, 1821, s.240-247, og Landhusholdningsselskabets brevdagbog 8.9.1820, nr. 129, EA. Tidsskriftets understregning.
56. sst.,s.246-247.
57. Hans Hertel, anf. skr., bd. 3, s.366ff.
58. Journalsager 30/1821, Landhusholdningsselskabets arkiv, EA.
59. Jens B.Friis-Hansen og Finn Slente (red.): »Frédéric de Coninck og Dronninggaard«, Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune, 1987, s.16 og 27ff.
60. Allerede året efter kom den amerikanske Freeborn plov til Danmark. Den var lettere end Baileys plov. Begge plovtyper blev uddelt af Landhusholdningsselskabet, jvf. fig. 13.

En musikalsk sommer i Søllerød 1868

Edvard Grieg og Danmark

af Peter M. M. Christensen

Den 15. juni 1993 var det 150 år siden Edvard Grieg blev født i Bergen i Norge. I sommeren 1868 boede han på Mothsgården i Søllerød, hvor han komponerede sin berømte koncert for klaver og orkester i a-mol (opus 16). Med udgangspunkt i den omfattende brevveksling med danske venner belyser nærværende artikel personen Edvard Grieg og hans liv i Danmark.

Forfatteren er født i 1954 og er cand.mag i historie og etnologi. Han er ansat ved Søllerød Museum, og har tidligere skrevet artiklen »Søllerød Kirke« i Søllerødbogen 1991.

Det norske Grieg-år 1993 var Grieg-år. I den norske komponists hjemland var alle sejl sat for at fejre hans 150 års fødselsdag. Et imponerende opbud af kræfter og ressourcer var sat ind på at festligholde begivenheden.

I Edvard Griegs fødeby Bergen havde man bl.a. stillet en »kjempe« udstilling på benene. Her kunne alle stifte bekendtskab med den store komponist. Et smukt udført »junior-katalog« med titlen »Lillegrieg«, gjorde kunstnerens liv og arbejde tilgængelig også for børn. Det norske Grieg-år havde overskriften »Din Grieg«. Et besøg i Norge under festlighederne forklarede det rammende i denne titel, og der kan ikke herske tvivl om, at Edvard Grieg selv ville have følt sig smigret over denne fremstilling af ham som nationalt klenodie.

Nationalfølelsen var stærk hos Grieg. Uanset sine mange udlandsrejser¹ og tilbagevendende beklagelser over den manglende forståelse for sin kunst i hjemlandet understreger han altid det norske i sit sindelag. Således skriver han i et brev til sin danske ven komponisten August Winding, i 1885: »...Jeg kunne ikke undvære fædrelandet mere end livet. For mig hænger det nøje sammen med hele tilværelsen...«

Bryggen i Bergen,
maj 1993.
(Foto: Niels Peter
Stilling)

GRIEG I DANMARK. DE UNGE ÅR

Et dobbelt jubilæum

Danmark fejrede også den store komponist². 1993 var ikke blot 150-året for Edvard Griegs fødsel, det var også 125-året for tilblivelsen af hans koncert for klaver og orkester i a-mol (opus 16) – en af alle tiders mest spillede klaverkoncerter. Den blev komponeret i Søllerød i sommeren 1868.

Grieg var en flittig gæst her i Danmark. Fra sit første besøg i København på vej til konservatorieuddannelsen i Leipzig i 1858 og indtil sit sidste ophold i Skodsborg kort før sin død i 1907 vendte Edvard Grieg næsten årligt tilbage til Danmark. Sammenlagt blev det til mere end 10 års ophold.

Efter at være vendt hjem fra konservatorieopholdet i Leipzig arrangerede Grieg en koncert i Bergen med egne værker i 1862. Pressen bedømte, at »...Hr. Grieg synes at have en stor fremtid ivente«. Dette gav Grieg mod på at søge nye impulser i udlandet. Han kom i april 1863 til København, som på dette tidspunkt var Nordens musikhovedstad.

Nina Hagerup – Hemmelig forlovelse

Fra 1863-65 havde Grieg sit længste sammenhængende ophold her i landet. Det var også i disse år, han lærte sin kusine Nina Hagerup nærmere at kende. Nina var norsk født, men flyttede allerede som 8-årig med sin familie til København. Hun studerede sang hos den kendte danske

Edvard Grieg omkring 1860 (Universitetsbiblioteket, Bergen)

musikpædagog Karl Helsted. Sommeren 1865 foretog Grieg en månedlang tur på kryds og tværs i Nordsjælland bl.a. sammen med den unge komponist C. F. E. Horneman, som han havde truffet i Leipzig, og forfatteren og musiklæreren Benjamin Feddersen³. I Griegs dagbog fra denne tur afsløres forelskelsen mellem Nina og Edvard⁴. Hverken Ninas eller Edvards familie så med glæde på forbindelsen mellem dem. Fru Hagerup skal beklagende have udtalt om sin vordende svigersøn: »Han er ingenting, har ingenting og laver en musik, som ingen vil høre«⁵. Ikke underligt at det unge par valgte at forlove sig i hemmelighed.

I vinteren 1865-66 tog Grieg på en dannelsesrejse til Rom via Berlin og Dresden. Sidstnævnte sted skulle han afholde en koncert. Grieg ledsagedes af vennen, den norske komponist Rikard Nordraak, men denne blev syg i Berlin, hvor Grieg – efter nogen tids overvejelse – forlod ham⁶. Grieg fortsatte alene til Italien, hvor han i Rom stiftede bekendtskab med den 20 år ældre danske musiklærer og komponist Niels Ravnkilde⁷.

»Forlovelsesbilledet« – Nina og Edvard Grieg i København omkring 1866. (Trolldhagen, Bergen)

Denne fik ikke nogen større betydning for Griegs musik – snarere var det omvendte tilfældet⁸ – men han blev en god fortrolig ven. Det er bl.a. deres brevveksling, der vidner om Edvard Griegs ophold i Søllerød i sommeren 1868.

Hjemkommet fra Rom 1866 mødte Grieg Nina i København, og sammen foretog de ture og besøg i Nordsjælland. I Griegs dagbog 1. juli er der en kort notits herom: »Med Nina i Rungsted, Hørsholm og Holte.«

Ægteskab og familie

Året efter, 11. juni 1867, giftede parret sig i den nye St. Johannes Kirke på Nørrebro, hvor C. F. E. Horneman var organist. Brudeparrets familier, der stadig ikke var velvilligt indstillede, men som dog resignerende havde accepteret alliancen, blev ikke inviteret. Det førte til et midlertidigt brud, som dog blev repareret inden Nina og Edwards datter Alexandra blev født i 1868.

Ægteskabet mellem Nina og Edvard var ikke problemfrit. I en periode omkring 1883/84 synes kun en mellemkomst af Griegs nærmeste ven

Edvard og Nina Grieg. Strandvejsbesøg januar 1894 hos familien Henriques i Villa Melchior, Springforbi. (Byhistorisk arkiv for Søllerød Kommune)

Nina og musikken

Frantz Beyer at have afværget et brud⁹. Grieg havde da været på nippet til at rejse til Paris for at være sammen med den derboende malerinde Leis (Elise) Schjelderup. Nogle år senere i 1895, da Grieg var 53 år gammel, oplevede han desuden en kort kærlighedsaffære med en ung pianistinde Bella Edwards i København¹⁰. Nina Grieg havde kapacitet til en selvstændig musikkarriere, men forfulgte ikke denne mulighed. Det var et faktum, som Grieg først sent blev opmærksom på. På sine ældre dage karakteriserer Grieg forholdet på denne måde over for den amerikanske musikhistoriker L. Finck, som var i færd med at skrive Griegs biografi:

»...Jeg tror ikke, jeg har større talent for sangkompositionen end for nogen anden musikgenre. Hvad skyldes det så, at netop romancen spiller en så fremtrædende rolle i min produktion? Ganske enkelt på grund af at jeg som andre dødelige een gang i mit liv (for at tale med Goethe) var genial.

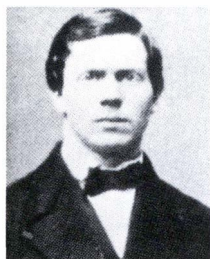

Edvard Grieg og
hans gode ven og
komponistkollega
C.F.E. Horneman
omkring 1875.
(Trolldhaugen, Ber-
gen)

Genialiteten var: kærligheden. Jeg elskede en ung pige med en vidunderlig stemme og med ligeså vidunderligt foredrag. Denne pige blev min hustru og livsledsagerske lige til denne dag. Hun er for mig blevet – det tør jeg vel sige – den eneste sande interpret af mine romancer...Hun har aldrig gjort noget som helst for at erhverve en såkaldt europæisk berømmelse. Jeg er dog helt klar over, at dette hovedsagelig er min skyld. Tidligere forstod jeg ikke, hvor betydelige hendes kunstneriske ydelser egentlig var. For mig var det så helt naturligt, at hun måtte synge så vakkert...«

*Musikforeningen
»Euterpe«*

Sammen med vennerne Rikard Nordraak, Gottfred Matthison-Hansen og C.F.E. Horneman søgte Grieg og en gruppe unge tonekunstnere omkring dem den nordiske tone i musikken. Til dette formål dannede de i København musikforeningen »Euterpe«¹. Foreningen gennemførte

Rikard Nordraak (1842-1866) fotografert i København i begyndelsen af 1860'erne. (Det Kgl. Bibliotek)

Grieg og Danmark

C.F.E. Horneman (1840-1906). Komponist og musikforlægger. Griegs gode, men til tider noget besværlige ven. (Det kgl. Bibliotek)

Niels W. Gade

nogle succesrige koncerter, men opløstes hurtigt, da både Nordraak og Grieg forlod byen. Forbilleder blandt de etablerede musikere for den nordiske stil var Ole Bull i Norge, men nok så meget Niels W. Gade og J.P.E. Hartmann i Danmark¹². Mens disse sidste havde en betydelig position i Danmark, fandt Grieg og hans ligesindede, at den tyske musik havde for stor en plads i det norske musikliv. Derfor søgte de gerne til København.

Det var i Danmark, Grieg først søgte rekreation fra hverdagen og pligterne i sit hjemland. Norge måtte uvægerligt komme til at stå som pligternes hjemsted over for det frie liv i Danmark særligt i Griegs unge år¹³. I januar 1869 skriver Grieg fra sit hjem i Kristiania (Oslo) til komponisten og pianisten August Winding: »...De kan tro, det er en glæde at være norsk kunstner i Norge! Hvis jeg ikke trælledede hele den udslagne vinter, ville det være mig umuligt at foretage mine Danmarksreiser, som betinger min tilværelse...«

Griegs store sympati for Danmark kommer tidligt til udtryk i hans breve. Allerede den 22. oktober 1865 skriver han til sin danske ven Louis Hornbeck efter at være strandet med sin syge ven Rikard Nordraak i Berlin på vej til Italien: »...Berlin er et væmmeligt hul, gid jeg var hos Dem i København, det var en anden sag det. Der er alting beåndet, poesi i luften, poesi i mennesker, ja, det er Danmark! Erindringen om de tilbragte dage der bliver mit livs lyseste øjeblik«.

Hans breve er overstrøet med sådanne begejstrede vendinger om dette land, og hans danske venner talte så fremtrædende navne som komponisterne J.P.E. Hartmann, Emil Hartmann, C.F.E. Horneman, August Winding og organisten Gotfred Matthison-Hansen. Desuden kendte han personligt H.C. Andersen og Holger Drachmann til hvis digte, han skrev en del musik. Betydelige dele af Griegs produktion blev udgivet i Danmark ikke mindst af hans gode ven C.F.E. Horneman, der foruden selv at komponere også drev musikforlag. Venskabet med den lidt uligevægtige og jaloux anlagte Horneman var ikke uden problemer for Grieg, men han holdt fast ved det og betragtede inspirationen fra vennen som en af de vigtigste i sit liv¹⁴.

De yngre fremstormende musikere, Grieg mødte i Danmark, især August Winding, Louis Hornbeck og C.F.E. Horneman, kom til at betyde meget for ham. Sidstnævnte havde Grieg allerede lært at kende som studerende i Leipzig.

Grieg beundrede tidens store danske musiknavn Niels W. Gade for den nordiske tone i hans musikværker, men ellers var deres musikopfattelser

N.W. Gade (1817-1890). Foto ca. 1870. Gade var (i sit første ægteskab) svigersøn af J.P.E. Hartmann idet han i 1852 blev gift med Sophie Christiane Hartmann (1831-1855). (Det kgl. Bibliotek)

Clara og August Winding

for forskellige til, at forholdet mellem dem kunne blive hjerteligt¹⁵. Grieg respekterede dog Gade, og det faldt ham for brystet, når publikum ikke viste mesteren tilstrækkelig påskønnelse. I forbindelse med Gades fremtræden som dirigent ved Musikforeningens jubilæumskoncert i 1886 skriver Grieg: »...At generalovationen ikke koncentrerede sig på Gade efter endt koncert, men at bifaldet slappedes og tilslut ikke var andet end almindeligt koncertbifald, det kalder jeg småt. Blomster skulle dog have regnet ned over ham (der var ikke én at se), og leveråb og fanfarer skulle have gennemrystet salen til tak for, hvad han har fort frem i den lange tid, hvori han har sat så meget af sin bedste kraft ind på musikforeningen...«

EDVARD GRIEG OG SØLLERØD

Fra et lokalt synspunkt er det bemærkelsesværdigt, at Edvard Grieg gennem næsten enhver af de nævnte store navne i det danske kulturliv kunne have stiftet bekendtskab med Søllerødområdet. Såvel J.P.E. som Emil Hartmann og August Winding var kendte ansigter i Nærum og Søllerød i mange år. J.P.E. Hartmann, tidens nestor i dansk musikliv, havde sin sommerbolig i Nærum¹⁶. Hartmann var på mere end én måde et samlende punkt i dansk musik. Han havde tre døtre. Den ene – som blev gift med en anden sværvægter i dansk musik, Niels W. Gade – døde ung. Datteren Clara blev gift med August Winding, komponist og pianist, og den tredje, Emma, blev præstekone i Søllerød, idet hun giftede sig med Frantz Vedel, der bestred præsteembedet her fra 1863 til 1897.

J.P.E. Hartmanns søn Emil Hartmann var også komponist. Han boede fra 1873 i nogle år på Carlsminde i Søllerød by. August Winding, som sammen med sin kone Clara hørte til ægteparret Griegs allernærmeste danske venner, boede i Fredensborg og i København, men vendte jævnligt tilbage til Vognmandsgården ved Nærum gadekær, hvor familien lejede sig ind for sommeren. August Winding og Clara Hartmann blev gift 10. maj 1864. De boede da i en lejlighed på Dosseringen i København. Senere besøgte Grieg parret både i Nærum og i deres nye bolig i Fredensborg. Sidstnævnte sted opholdt han sig flere gange. Den ene gang var i juli 1873, hvor Grieg med vanlig sans for morskab inviterede parret til at besøge sig: »...Det skulle være herligt, thi så inviterer jeg Eder til at være mine gæster i Eders hus! Gør det for originalitetens skyld! ...«

Som udtryk for sit venskab tilegnede Grieg sin musik til Bjørnssons sang »Fiskerjenten« til Windings¹⁷. Sammen foretog de en rejse til Italien i 1869-70. Fra denne tur erindrer Grieg følgende i et brev dateret 3. januar

Familiebesøg hos J.P.E. Hartmann ved Nærum Gadekær omkring 1890. J.P.E. Hartmann (1805-1900) omgivet af døtre og børnebørn. Datteren Emma Vedel, gift med Søllerøds sognepræst, sidder som nr.2 fra venstre og bag ved komponisten, står datteren Clara Winding gift med komponisten August Winding. (Byhistorisk arkiv.)

1872: »...Jeg har ofte spurgt mig selv; hvad betød hin forunderlige dag på Capris strand med al sin poesifulde vemod i afskeden. Var det bare en stemning, der greb mig i det øjeblik, du gav mig hånden til farvel, en sæbeboble der brast? ... jeg troede, det var mere. Jeg troede, der blev knyttet en stille venskabspagt mellem naturer, hvem det var givet at forstå hinanden, og så var det, det ser jeg nu. Jeg har siden mangen en gang været streng og hård både mod dig og dine landsmænd, jeg har slået Eder sammen under en smigrende benævnelse »ubestandige somikler til hobe«... og så kom dit brev både med venskab og klang og sang ud af hver linie...«

Det var formodentlig venskabet med Windings og familien Hartmann, som førte Edvard Grieg til Søllerød. Et brev fra Nina Grieg til Clara Hartmann Winding, skrevet den 10. februar 1885¹⁸, antyder, at det skulle være Claras søster, præstefruen i Søllerød, Emma Vedel, som i 1868 inviterede Griegs til Søllerød – det besøg som resulterede i Griegs måske

Landligere på Vognmandsgården i Nærum 1897. Det er August Winding med vindharpen ved siden af hustruen Clara. I døren sønnen Poul og datteren Ingeborg. I liggestolen Augusts bror Frederik Andreas, og i vinduet kusinen Karen Hartmann, siden gift med Viggo Bentzon, og mor til komponisten Niels Viggo Bentzon. (Byhistorisk arkiv)

betydeligste værk, klaverkoncerten. I brevet hedder det: «...Jeg blev så skrækkelig rørt forleden dag ved at finde et gammelt brev fra Emma [Vedel], hvor hun inviterer os ud til Søllerød, før vandlilierne er forbi, og I [Windings] er bortreist. Det var nok i de temmelig ungdommelige dage endnu det – ...»

Naturligvis ved vi ikke, om brevet refererer til situationen op til Griegs besøg i 1868, men meget taler for det. Vi ved, at Grieg mødte Windings under sit ophold i 1868¹⁹, samt at de endelige planer for hans Danmarksbesøg dette år først ret sent faldt på plads²⁰.

En indbydelse fra Benjamin Feddersen til at benytte dennes lejlighed på Frederiksberg som komponisthybel²¹ – i fred for kone og barn – blev tydeligvis ikke imødekommet. Måske har Grieg som nygift familiefar været inde i en periode, hvor han gerne ville gøre sig fri af den velmenende Feddersen. Ganske vist havde Feddersen været forlover ved Griegs bryllup, men han ytrede af og til bekymring over, at familieforpligtelserne

Søllerød Præstegård i begyndelsen af 1870'erne. Pastor Frantz Vedel med hustruen Emma, f. Hartmann.

kunne gå ud over Griegs virksomhed som komponist. På denne baggrund kunne indbydelsen til Søllerød være kommet meget belejligt for Edvard. Han fik mulighed for at slippe en stund for vennens omklamrende omsorg uden at måtte undvære de nødvendigheder for et succesrigt og produktivt ophold, som Feddersen kendte og påpegede. Vigtigst heriblandt var ro og fred til komponistvirksomheden.

H. C. Andersen og Søllerød

Kendskabet til Søllerød kunne Grieg også have fået gennem den store danske nationaldigter H. C. Andersen. Grieg var en stor beundrer af even-

H.C.Andersen
(1805-1875) foto
1865. (Byhistorisk
arkiv)

tyrdigteren²², og han satte i tidens lob musik til en lang række af dennes værker. Nogle af Andersens digte, bl.a. »To brune øjne« og »Jeg elsker dig«, skrev Grieg i 1864-65 musik til og udgav under titlen »Hjertets melodier«. Værket (opus 5) tilegnede han Nina. Året efter skrev Andersen på opfordring en prolog til en koncert, som Grieg skulle afholde med venner i »Euterpe«. H. C. Andersen havde da nogle år i forvejen – i 1864 – boet på »Olufshøj« i Søllerød by²³. Digteren kendte desuden – flygtigt – Griegs gode venner: Clara og August Winding. Kort før sit besøg i Søllerød gjorde han visit hos det nygifte unge par²⁴. Året efter – i 1865 – skriver H.C.Andersen følgende lille digt i Griegs mindebog, før denne tager ud på sin Rom-rejse:

*Flyv ungdomssund til den evige stad,
kom dig selv og begejstret tilbage,
lad Norden med dig få et tone-kvad
for tusinde år og dage!*

Søllerød 1868

At en lille by som Søllerød kan fremvise en sådan kavalkade af kulturpersonligheder fra en enkelt periode, er i sig selv bemærkelsesværdigt. Det var et sted, hvor kunst og kultur mødtes og trivedes, hvor der søgtes hvile og rekreation, men også inspiration og skaberglæde.

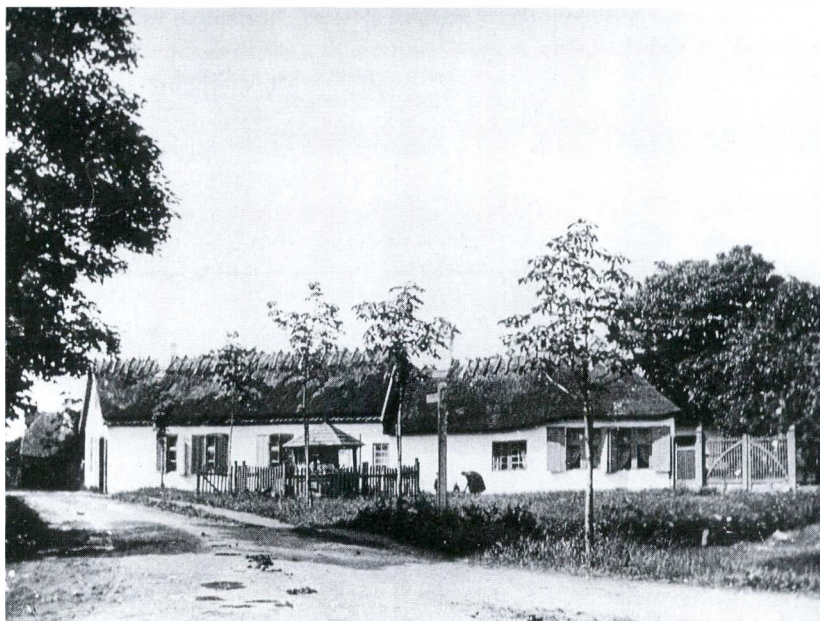
Udadtillignede Søllerød – og Nærum, hvor flere af Griegs danske venner opholdt sig som sommergæster – på mange måder det traditionelle landlige miljø, men landbruget førte en tilbagetrukket tilværelse, og især om sommeren var det landligere, bymennesker, der satte deres præg på egnen. Lokale beboere flyttede ud i udhuse og udlænger og lejede de bedste værelser ud til byboere. Efter åbningen af Nordbanen med Nyholte station i 1864 fik flere mulighed for at besøge egnen – også for kortere ophold²⁵.

Grieg på Mothsgården

Et af de steder, hvor byboere kunne leje sig ind i 1868, var Mothsgården. Gården ved siden af kroen og gadekæret, hvor Søllerød Museum nu har til huse, ejedes i 1868 af den københavnske købmand Carl Gotlieb Hildebrandt, der ikke selv beboede den. Hovedbygningen var vistnok forbeholdt ejeren til sommerophold, men i længen mod gadekæret kunne visse rum udlejes til landligere. Det var formodentlig her, Edvard Grieg indlogerede sig for at arbejde.

Det nærmeste, vi i dag kommer et bevis for, at det skulle være Mothsgården, der dannede rammen om Griegs besøg, er to fotografier fra 1930, hvor Griegs enke, Nina Hagerup Grieg var på besøg i Søllerød. Nina var på det tidspunkt 84 år gammel. Foruden et helt traditionelt turistfoto af

Mothsgården i slutningen af 1800-tallet. Det var sandsynligvis i forhuset bag brønden, Grieg lejede sig ind i 1868. (Foto: Axel Grandjean)

Nina, hendes søster og en søsterdatter med Søllerød kro og gadekær i baggrunden er der et andet billede, hvori opstillingen af den samme gruppe (dog er niecen udskiftet med en nevø), virker ejendommelig, hvis det ikke netop var, fordi det skulle vise, at »det var her, det foregik«. Endelig må man ikke underkende den folkelige overlevering på stedet²⁶. Når den understøttes af de nævnte fotografier, må »gerningsstedet« trods alt betragtes som fastslået. Det *var* på Mothsgården, det foregik.

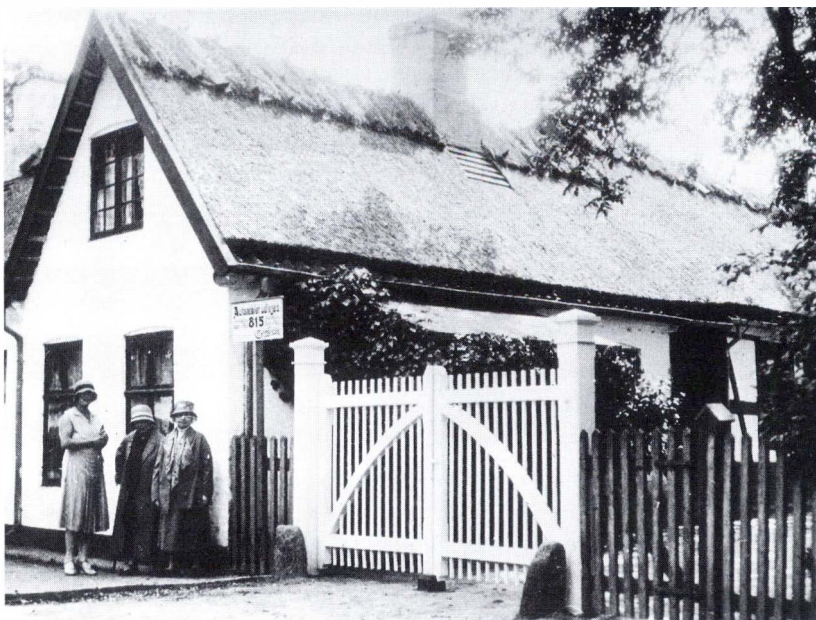
Når det ikke blev kroen, der kom til at danne rammen om Griegs arbejdsplads denne sommer – den var formodentlig i stedet opholdssted for hans gode venner Emil Horneman og pianisten Edmund Neupert – kan det skyldes den helt ekstreme følsomhed over for forstyrrelser, som komponisten ofte gav udtryk for. I Norge lod han på et senere tidspunkt indrette en beskeden arbejdshytte på klippen ned mod Bergenfjorden i nogen afstand fra hans hus Trolldhaugen for at få den nødvendige ro. Selve bevidstheden om, at nogen lyttede, mens han arbejdede, forstyrrede hans koncentration. I et brev til forældrene, skrevet 17. februar 1870 under en Romrejse, fortæller Grieg, at han hørte et skandinavisk par flytte ind i et værelse ved siden af sit, netop som han sad og komponerede: »... Alene tanken om at blive kritiseret i mit værksted bringer mig rent fra koncepterne, jeg kan lige så godt holde op straks...«

*Den nødvendige
arbejdsro*

Nina Grieg (t.v.)
med sin søster og
nevø foran Gade-
kæret 1930.
(Byhistorisk arkiv.)

Nina Grieg (t.h.)
med sin søster og
niece foran Moths-
gården 1930.
(Byhistorisk arkiv.)

»Søllerødbrevet« –
2. November 1868.
Griegs brev til
Niels Ravnkilde i
Rom, hvori han
fortæller om op-
holdet i Søllerød
den forgangne som-
mer. (Original i
Det kgl. Bibliotek)

Niels Ravnkilde
(1823-1890) 1865.
Grieg mødte Ravn-
kilde i Rom, hvor
denne var bosat fra
1853 til sin død.
(Det kgl. Bibliotek)

Jeg blev midtvej i Danmark,
hvor jeg har tilbragt Sommeren,
Min kone boede hos sine forældre
i hovedstaden og jeg flyttede ud med
Emil Horneman og Edmund Neupert
(norsk Pianist) til Søllerød, en lille
Landsby, som De nok kender.
Det var en uundholdelig Varme,
men jeg tænkte dog med glæde til =
bagefter min Tid. Jeg følte mig
vistnok frisk paa Grund af Tempera-
turen, men jeg følte ogsaa, at man
maatte den Tids Jakt, saaledes har
jeg skrevet en Koncert for Klaver
med Orkestret, som jeg tror indeholder
gode Ting. Jeg skulde just for Tid
me i Høstskafferne et instrumentale
Første Sats, men – Tidens Gode Af-
købene tager paa mig. Neupert skal
nemlig spille den i Zöllerhaus
i "Musikerforeningen" om Jul

Selv om Grieg kunne have svært ved at finde inspirationen og arbejdsroen og derfor i perioder gik omkring uden at komponere noget som helst²⁷, så var det til andre tider muligt for ham at overvinde disse barrierer og skabe betydelige værker. Opholdet i Søllerød er et eksempel herpå. I et brev til Niels Ravnkilde 2. november 1868 skriver Grieg om opholdet:

Grieg i Søllerød.
»Søllerødbrevet«

»...Deres brev modtog jeg i Danmark, hvor jeg har tilbragt sommeren. Min kone boede hos sine forældre i hovedstaden, og jeg flyttede ud med Emil Horneman og Edmund Neupert (norsk pianist) til Søllerød, en lille landsby, som De nok kender. Det var en uundholdelig varme, men jeg tænker dog med glæde tilbage på denne tid. Jeg følte mig vistnok lidt

Grieg og Edmund
Neupert i begyndelsen
af 1870'erne.

(Din Grieg, Jubilæums-
udstilling Bergen 1993)

dvask på grund af temperaturen, men jeg følte også, at nu måtte der tages fat, således har jeg skrevet en koncert for klaver med orkester, som jeg tror, indeholder gode ting. Jeg skulle just få tid nu i høstaftenene at instrumentere første sats, men – tiden. Også aftenene tages fra mig. Neupert skal nemlig spille den i København i Musikeforeningen over jul.«

Det er blevet hævdet, at Grieg kun skitserede sin koncert i Søllerød, og at dette, det mest norske af de norske værker, i hovedsagen måtte være blevet til i komponistens hjemland²⁸. Det citerede brev viser, at Grieg betragtede sin koncert som komponeret færdig i Søllerød, og at det, der

*A-mol koncerten
skabt i Søllerød*

var tilbage at gøre, var afrundingen – den tekniske færdiggørelse. Ikke noget ubetydeligt arbejde, langt fra, men den kunstneriske skabelsesproces fandt han på det tidspunkt gennemført og overstået i Søllerød. Her var forholdene sådan, at Grieg kunne få det bedste frem i sig selv. Han havde sin hustru og (formodentlig) sit nyfødte barn inden for en overkommelig afstand – naturligvis også på besøg fra tid til anden – og gode venner i nærheden. Det var musikervenner, som kendte og respekterede hans krav på total fred under arbejdet, men som var parate til at lytte, kommentere og diskutere, når der var behov for det²⁹. Endelig kunne de udgøre et muntret lag, når der skulle kobles af. Det sidste har ikke været det mindst vigtige for Edvard Grieg. Han satte pris på at have venner omkring sig og var utvivlsomt selv mand for en god spøg ved passende lejligheder.

Grieg blev ikke færdig med instrumenteringen af koncerten, så Neupert kunne opføre den »over jul«. Det blev i stedet »over Påske«, idet førsteopførelsen først fandt sted den 3. april 1869 på Kasino i Amaliegade i København.³⁰

A-MOL KONCERTEN

Førsteopførelsen af a-mol koncerten

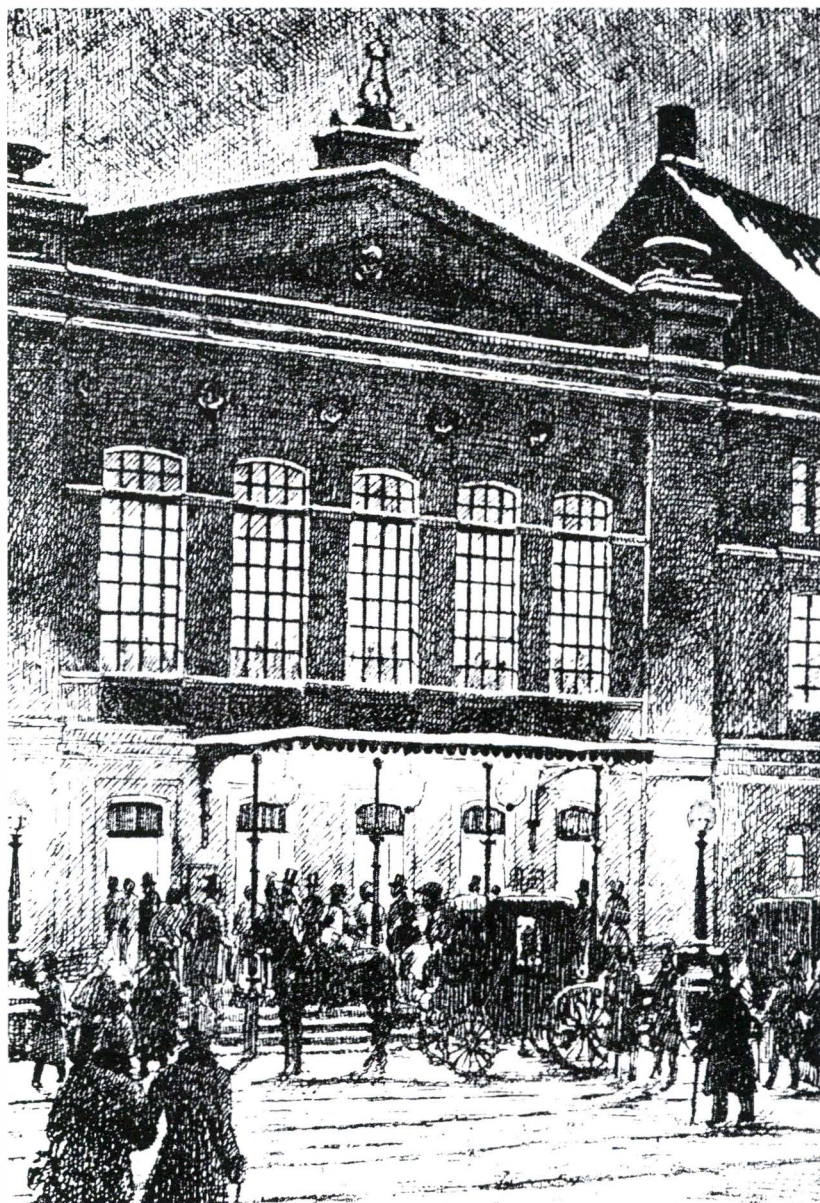
I sit brev gør Edvard Grieg udtrykkelig opmærksom på, at det er i »Musiker-foreningen«, koncerten skal opføres. Dette er af betydning for ham og markerer et modsætningsforhold til tidens mest fremtrædende person i det nordiske musikliv, Niels W. Gade. Gade var drivkraften i den »fine« forening for klassisk musik i Danmark, kaldet »Musikforeningen«. Den forening, hvor Griegs koncert opførtes, var forum for de unge tonekunstnere i opposition til den etablerede musikverden. Rivaliseringen mellem foreningerne var dog ikke hårdere end, at både Gade og Hartmann var til stede sammen med andre prominente musikkritikere ved førsteopførelsen, og de gav udtryk for deres anerkendelse af Griegs værk.

Neupert havde fået gennemtrumfet hele fire prøver med orkestret, en uhørt luksus på den tid, og rygtet var begyndt at cirkulere i byen om, at noget enestående var under opsejling. Den russiske klavervirtuos og komponist Anton Rubinstein (1829-94), som var på koncertturné i Danmark, medbragte sit eget flygel og stillede det til Neuperts rådighed.

På grund af forsinkelsen med færdiggørelsen af koncerten kom førsteopførelsen til at støde sammen med Griegs forpligtelser som orkesterleder i Norge. Han var derfor ikke i stand til at komme til København for at overvære denne³¹. I stedet måtte han glæde sig over de begejstrede anmeldelser, som koncerten afstedkom³². Neupert skriver få dage efter opførelsen et oprømt brev til Grieg, i hvilket han fortæller om reaktio-

Begejstrede anmeldelser

Casino. Musik- og Skuespilhus i Amaliegade i København. Det havde sin storhedstid i 1860'erne. (Illustreret Tidende 1864)

nerne fra de talstærkt tilstedeværende musikpersonligheder. Han synes imidlertid nok så meget at være optaget af sin egen personlige succes ved opførelsen:

*Neupert om
uropførelsen*

Edmund Neupert (1842-1888). Neupert var klavervirtuosen som uropførte Griegs a-moll koncert i både Danmark og Norge. Foto omkring 1870. (Det kgl. Bibliotek)

*Feddersen om
uropførelsen*

»... I lørdags tonede Deres guddommelige koncert gennem Casinos store sal. Den triumf, jeg fejrede, var i sandhed storartet. Allerede efter kadencen i første del brast publikum i en sand storm. De tre farlige recensenter, Gade, Rubinstein og Hartmann, sad oppe i logen og applauderede af alle kræfter. Fra Rubinstein skal jeg hilse Dem og sige, at han er i sandhed forbavset over at have hørt en så genial komposition; han glæder sig til at gøre Deres bekendtskab. Han udtalte sig meget varmt om mit klaverspil. Jeg blev ikke mindre end to gange fremkaldt, og til slut fik jeg en alvorlig touche af orkesteret. De skulle have set Emil og Hansen efter koncerten. De var næsten færdige til at spise mig op af glæde over, at alt gik så fortrinligt. Gade syntes meget om 1. og 2. del, mindst om sidste. Forresten udtalte han sig med virkelig varme. Gamle Hartmann var begejstret. Feddersen, som sad på balkonen, græd hele aftenen...«

Det kan være det selvhævdende karaktertræk hos vennen, der ved en senere lejlighed får Grieg til at skrive den følgende bramfri meddelelse til August Winding, som var af en helt anden støbning end den temmelig brovtende Neupert: »...af en fru Tidemand, som kommer meget til huse, hørte min hustru, at Neupert har lejet etagen nedenunder dig, men det går sku ikke an. Du må få ham kørt ud. Det ville hverken i legemlig eller sjælelig henseende være godt for dig at have ham så nær...« (Grieg til A. Winding 19. september 1873).

En anden tilstedeværende ved førsteopførelsen var Benjamin Feddersen. Som det kan forstås af Neuperts afsluttende bemærkning, kan Feddersen ikke betegnes som en neutral observatør, men hans beskrivelse af begivenheden er helt på linie med pianistens:

»...Casinos store sal var omtrent lige så godt besat som ved Musikforeningens koncerter. I en reserveret loge havde Gade, Hartmann, Rubinstein, Winding, Neruda og kammermusicus Hansen taget plads. Dronningen var også til stede med stort følge... Gade, Hartmann, Rubinstein og Winding var opfyldte af glæde og beundring af dit arbejde... Hvor jeg beklagede dig, at du ikke selv havde den glæde og nydelse at høre dette ualmindelige værk. Tro mig, det vil bidrage betydeligt til din anerkendelse som en af nutidens mest geniale komponister. Du må tro mig, når jeg siger dig, at bifaldet var stormende! Men Neupert gjorde også sine ting ganske udmærket, og du skylder ham megen tak for den interesse, for den kærlighed, hvormed han er gået ind på udførelsen af klaverstemmen...«

Nina Grieg med datteren Alexandra, foråret 1869. (Trolldhaugen, Bergen)

Nyt mod

Længselsfuldt tilbageblik

Om kunsten

GRIEG OG KUNSTEN

Ligesom Grieg måtte undvære oplevelsen af begejstringen ved koncertens førsteopførelse i København, var han også ude af stand til at være til stede, da den i juni blev præsenteret for det norske publikum – igen med Neupert ved klaveret. Skuffelsen herover har dog været for intet at regne mod den sorg, familien oplevede i juni 1869. Da døde datteren Alexandra pludselig kun 13 måneder gammel. Grieg fortæller selv om den svære tid, i et brev til Niels Ravnkilde i Rom. Brevet er skrevet på svigerforældrenes landsted i Landaas 29. juni 1869: »...men man ved jo intet i denne verden. Det fik jeg ganske nylig at føle hårdt, – næppe ankommet hertil på besøg hos mine forældre, sygner mit lille eneste barn, får hjernebetændelse og – dør. Mine faderglæder er nu en drøm. De kan tro, det er tunge dage, jeg har gennemlevet, tungt er det at se sit livs håb sænkes i jorden, og der hørte tid og ro til at forvinde smerten. Men Gud være lovet, har man noget at leve for, synker man ikke så let sammen, og kunsten har jo denne kvægende magt, der bærer ud over al sorg...«

Grieg fik således ikke anledning til at sole sig længe i succes'en efter koncertens førsteopførelse. Livets realiteter trængte sig hurtigt ind på ham. Hans ord om kunstens vederkvægende virkning var imidlertid ikke tomme. Tonekunsten var hans livsnerve. Den 28. november 1877 beskriver han det således i et brev til August Winding: »... så glad som nu har jeg længe ikke været, ja, så taknemmelig, så barneglad. Jeg er atter i færd med at fordybe mig i min kunst, og med Guds hjælp skal noget komme. Det kniber jo stygt i materiel henseende, da jeg intet tjener, men – det er bedre så alligevel...«

Glæden ved at lave musik udsprang imidlertid heller ikke denne gang af en almindelig sjælelig oprømthed. Tværtimod havde Grieg indledt det samme brev med et noget deprimeret og længselsfuldt tilbageblik på sin kunstneriske formåen, dengang klaverkoncerten blev til i Søllerød: »... det helstøbte, som jeg i 25-års alderen og et par år fremover virkelig begyndte at få fingre i, er siden år for år veget fra mig, jeg har tabt kraften til de store former – og taber man den efter at have haft den, hvad jeg virkelig en tid havde, – så farvel fremtid!...«. Selv et så pessimistisk syn på sin egen kunnen var altså ikke nok til at tage glæden fra Grieg, når han endelig kunne fordybe sig i den skabende proces – når han havde tid til at komponere³³.

Grieg mente, at musikudøvelsen skulle tages alvorligt på lige fod med det musikskabende arbejde. Indlod man sig på at afholde koncerter, måtte man give alt til dette arbejde, også selv om det måske først og fremmest

Grieg fotograferet i København i slutningen af 1860'erne (Det kgl. Bibliotek)

Grieg, Danmark og Søllerød

var motiveret af økonomisk nødvendighed. Han praktiserede dette synspunkt kompromisløst uden dog at lægge skjul på, at hans egen virkelige interesse lå i at komponere.

»...Jeg forstår ikke, hvordan det virkelig er muligt, at selv betydelige kunstnere ikke undser sig for at køre omkring med kunsten som en drostekusk. Nej, nej, kunsten er en helligdom til at lukke sig ind i, ikke en vare til at afhænde ...« Sådan formulerede Grieg problemstillingen i april 1877. At dirigere og drive komponistvirksomhed var for Grieg to væsensforskellige – men indbyrdes afhængige ting – som hver for sig krævede alt, hvad han havde at give af energi og indlevelse. Følgelig måtte de to aktiviteter ideelt set dyrkes adskilt for at blomstre fuldstændigt, og for Grieg var der ingen tvivl om, hvilken blomst han helst dyrkede: Komponistens.

Om sit virke som komponist skriver han i et brev til A. Winding, i august 1877: »...man føler sig som en fjer, eller – man kunne føle sig således, hvis man ikke havde den tyngde at bære på, som følger med det lykkeligste og ulykkeligste på denne jord: at være kunstner. Her giver jeg det meget med at fiske torsk, og de musikalske ideer, jeg fisker, er desværre altfor ofte ikke ulig denne ædle dyreart. Dog har jeg gjort noget, som interesserer mig, og så får jeg være glad derved. Man finder ikke bare guld i den musikalske åre...«.

Opholdet i Søllerød i 1868 blev på alle måder vellykket for Grieg – her fandt han jo netop guld i den musikalske åre. Her ved bredden af Søllerød Sø kunne han nedfælde Hardangerfjordens inspiration på nodepapiret. Her, under danske bøgetræers kroner, kunne han indfange det norske fjeldland i toner. Man kan spørge, hvordan det kunne gå til. Det var jo ikke, fordi Grieg længtes hjem, eller fordi han ledte efter det norske i den danske natur. Tværtimod var han betaget af den særegne danske natur. Modtagelsen af et maleri af en dansk bøgeskov – en gave fra danske venner på sin 60-årsdag – kommenterede Grieg således i en tak til sine danske venner, indrykket i Berlingske Tidende 29. juni 1903:

»... En sølsom æventyrfølelse greb mig! Det var jo min ungdoms kærlighed, det var jo Danmark selv, der i sin skæreste poesi, sin bøgeskov, kom for at hilse på mig! Det var de herlige gotiske buegange, de lyse lovsales høje hvælvinger, under hvilke min fantasi i længst svundne dage så ofte tog flugt. ... Et vakrere udtryk for sympati kunne I ikke give mig. Det vil altid minde mig om den lyseste tid i min tilværelse og om det mig så kære land, i hvis ly jeg fandt et ungdomshjem for mig og min kunst...«³⁴

I Søllerød gik alt dette op i en højere enhed, og der går ingen skår af Søllerøds ære ved at erkende, at der er mere af Hardangerfjorden i a-mol koncerten, end der er af Søllerød Sø, for det var Søllerød Sø, naturen og

Søllerød Kro omkring 1880. Det var formodentlig her Grieg indtog sine måltider, mens han boede på Mothsgården. (Byhistorisk arkiv)

bøgeskoven omkring den, som gav Grieg den indre ro, der gjorde hans arbejde muligt den sommer i 1868. Her stemtes den store komponists sind til nye højder – højder, som han 10 år senere længselsfuldt så tilbage på. Her bed den virkelig store fisk på Griegs musikalske line for nu at bruge et udtryk, som Grieg formodentlig ville forstå at værdsætte.

HUGO ALFVÉN – EN DYR MIDDAG PÅ HOTEL PHOENIX

Et – temmelig sarkastisk – billede af ægteparret Nina og Edvard Grieg giver den svenske komponist Hugo Alfvén i sin erindringsbog *Tempo Furioso*³⁵.

Forhistorien

Forhistorien er, at Alfvén 1898 boede 14 dage som gæst i den kendte norskfødte maler P.S. Krøyer og hans kone Marie Krøyers hjem i Bergsgade i København³⁶. Som tak for gæstfriheden inviterede den unge Alfvén Krøyers på middag på Hotel Phoenix. Hugo Alfvén stod for at skulle rejse til Spanien og havde opnået et stipendium til formålet:

»... Det blev en glad aften, men den havde nær kostet mig min spanske rejse...Middagen på Phoenix havde kun været i gang en kort tid, vi var midt i smørrebrødet og diskuterede den efterfølgende ret, da døren åbnedes og

Søllerød Præstegård. Emma Vedel fodrer høns. Foto-graferet af komponisten Axel Grandjean som opholdt sig som landligger i Søllerød i 1880'erne og 90'erne. (Byhistorisk arkiv)

Grieg og hans kone trådte ind i spisesalen. De opdagede os straks og kom frem for at hilse. Jeg rejste mig høfligt og spurgte, om de ikke havde lyst til at slå sig ned ved vores bord.- Jo, med fornøjelse. Hvorpå de satte sig. Her vil jeg indskyde, at Krøyer for nogen tid siden havde malet ægteparret Griegs portræt...Efter dette kunstværk havde Krøyer udført en ra-

Edvard og Nina Grieg ved flyglet 1898. Maleri af P.S. Krøyer. (Nationalmuseet Stockholm – en kultegnet skitse findes i Den Hirschsprungske samling)

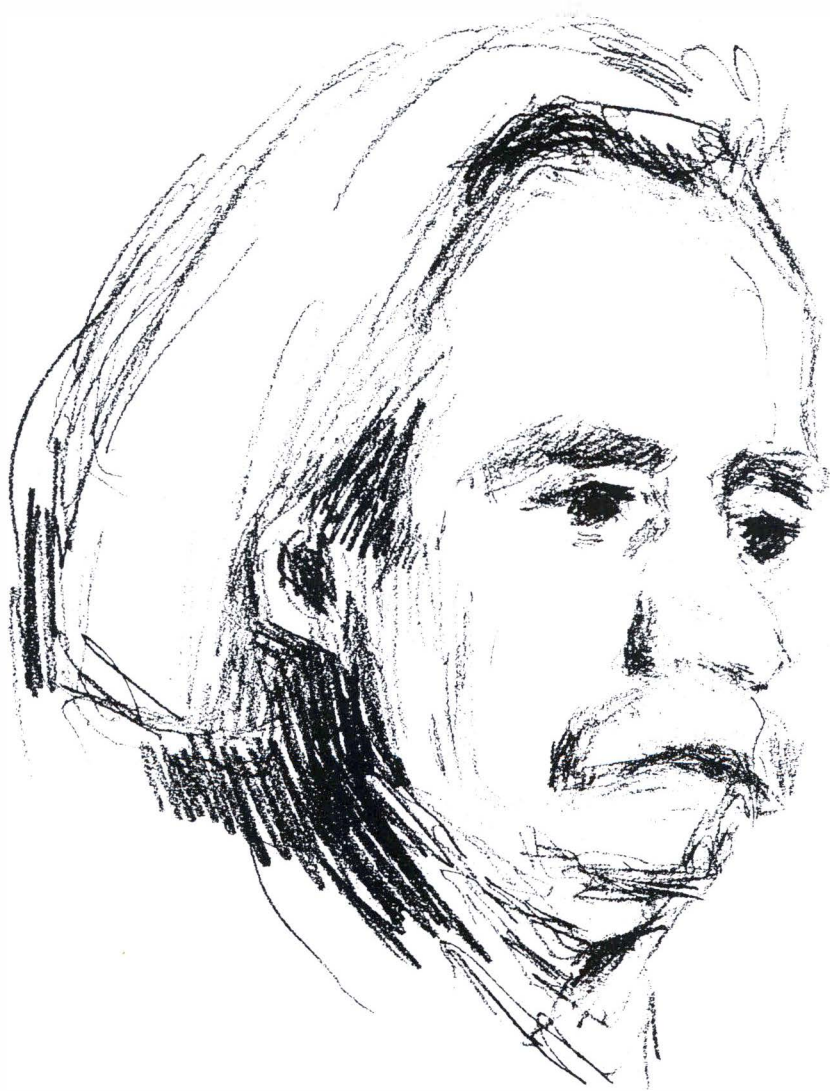

dering, og han havde foræret mig et eksemplar, forsynet med en personlig dedikation. På denne radering havde Nina og Edvard Grieg skrevet sine navne under en visit hos Krøyer for nogle dage siden, hvilket jo i høj grad havde forøget billedets værdi. Jeg havde nu en mulighed for i handling at vise min taknemmelighed for navnetrækkene, hvorfor jeg spurgte, hvad jeg måtte have æren at byde på.

*Østers, champagne
og kaviar*

– Ja, sagde Grieg og så på sin kone, hvad siger du til østers og champagne?
– Jo, gerne, svarede hun, men jeg ville også være glad for lidt russisk kaviar. Det er jo min livret.
– Da tager vi vel det allesammen, sagde jeg med et spørgende blik på Krøyers. Søren nikkede tilfreds, men Marie sendte mig et bekymret blik. Jeg bestilte så østers, russisk kaviar og champagne til os alle fem, og jeg blev nødt til gang på gang at forny bestillingen, thi ægtefællerne Grieg synes at være umættelige på denne føde. Som elefanten sluger havregryn, slugte Edvard sine østers; det var en pragtpræstation af en så lille krop. Og med hensyn til kaviaren gav Nina ham ikke noget efter. Champagnen vil jeg ikke tale om, thi på det punkt var vi alle jævnbyrdige. Ved desserten

Edvard Grieg 52 år gammel. Tegnet i 1902 af Oluf Hartmann.
(Original i Sollerød Museum)

dominerede damerne, men ved kaffen, likøren og cognacen fik herrerne overtaget...«

*Grieg kritiserer
læreårene i Leipzig*

Mange musikalske emner blev drøftet mellem Grieg og Alfvén – og Alfvén bemærkede en kritik af læreårene i Leipzig, hvor man havde forsømt at undervise i kontrapunkt og i den store symfoniske kunst. Alfvén mente dog, at Grieg kunne føle sig tilfreds med at have vundet verdensberøm-

melse i de små former, for her lå jo hans styrke, – man kunne dog ikke få *alt* i denne verden. Alfvén tilføjer i sin bog, at den manglende undervisning stod åben for alle, men at Grieg som andre store nordiske lyriske mestre savnede begavelse for kontrapunkt, den polyfone skrivemåde og den store musikalske form. Det sagde han nu ikke ved den gode middag, fortæller han: »...thi da ville Grieg være eksploderet og ligget i graven inden for en uge. For at lede samtalen i en for ham behageligere retning holdt jeg en tale for mesteren og prisede ham som musikhistoriens største geni indenfor harmonikkens område, og da smilede han igen«

»... Jo længere middagen skred frem, des uroligere blev jeg for regningen« – fortæller Alfvén videre: »... Den spanske grænse begyndte at glide længere og længere bort, og da jeg ved hjemkomsten til Bergensgade regnede mine aktiver ud, forsvandt den fuldstændigt...Gud, hvor jeg i det øjeblik hadede de små dovretrolde med deres i aften store maver...« Alfvén henvendte sig til en ven om et lån, men fik i stedet det dobbelte som gave: »...da begyndte Edvard og hans Nina atter at antage menneskelige former...«, afslutter han beskrivelsen af episoden.

GRIEG PÅ SKODSBORG SANATORIUM I 1907

Mange år senere – i 1907 – gjorde Grieg sit livs sidste ophold på Søllerød-egnen. Den 26. maj lod han sig indskrive hos doktor Carl Ottosen³⁷ på Skodsborg Sanatorium. Grieg var plaget af en svær lungesygdom, som havde hæmmet ham hele livet, men som især på hans ældre dage havde været årsag til mange kurophold. Om opholdet i Skodsborg skriver Grieg i sin dagbog den 26. maj 1907: »... Har hver dag villet rejse hjem, men var for elendig. Drog ud til Skodsborgs Sanatorium – værelser og god pleje fik vi, men da huset var under reparation, kom vi fra dynen og i halmen... Min trøst var Neovius og Thyra, med hvem vi spillede Whist om kvel-den...«³⁸.

Opholdet gjorde Grieg godt. Edvard og Nina blev opvarteret efter alle kunstens regler både af sanatoriets personale og af parrets venner. Den 3. juni fortæller dagbogen: »Hentet i vogn af søstrene Melchior, som kørte os en herlig tur i skoven over Eremitagesletten til Villa Melchior, hvor vi spiste middag kl. 5, fik en Kaffeboston, og hvorfra vi spadserede hjem kl. 9. ... Jeg mærkede sent på aftenen, hvor godt det havde gjort nerverne at være næsten hele dagen i luften. Liggekuren er fortrinlig.«

På Skodsborg fejrede Nina og Edvard deres 40. bryllupsdag. Det var den 11. juni 1907:

*Bryllupsdag i
Skodsborg*

LIGGEHALLEN.

SKODSBORG BADESANATORIUM 1912.

Skodsborg Sanatoriums liggehal ud mod Øresund, 1912.
(Byhistorisk arkiv)

Hjemrejse

»... Om morgenen tydede alt på, at man vidste om vor 40'ede bryllupsdag. Det vældede ind med skønne blomster. Foran vor spisestue flagedes med norske, svenske og danske flag. Og om middagen var der dækket til et ubestemmeligt antal mennesker...så dumpede pludselig Bernt Grønvold ind, så Neovius og Thyra, så sendte vi bud efter Doktor Ottosen og frue, og så fik vi en meget belivet middag med rødspætte, slikasparges, kyllinger, jordbær (altså ikke Kurgemäss), skåler, taler, hurraer og alt til faget henhørende. Særligt vakkert talte fru Ottosen, den mærkelige, højtbe-gavede norsk-amerikanske »Dølejente«, som hun selv kaldte sig. Der må være gammelt kongeblood fra Gudbrandsdalen i hende. Hvilken adel!«

Det er tydeligt, at Grieg befandt sig godt med at blive feteret. Dette blev den sidste bryllupsdag, ægteparret Grieg kom til at fejre sammen. Kort efter folte Grieg sig rask nok til at rejse hjem. Han var så glad for behandlingerne på Sanatoriet, at han engagerede en massør, som fulgte med til Bergen. Denne hr. Olsen skulle give komponisten »pakninger og massage á la Skodsborg«, som Grieg selv udtrykker det. På lægelig anbefaling undlod man dog pakningerne.

Grieg og de unge musiktalenter

I slutningen af juli modtog Grieg besøg af den unge australskfødte pianist Percy Grainger³⁹, som allerede året i forvejen havde gjort et dybt indtryk

Indgangsportalen
til Skodsborg Sana-
torium omkring
1910.
(Byhistorisk arkiv)

på den store komponist. I sin dagbog den 21. maj 1906 skrev Grieg bl.a.: »... Tilsidst spillede Percy Grainger to af slåtterne⁴⁰ på en glimrende måde. Ja, han er genial, det er sikkert. At have vundet en slig ven er jeg lykkelig over...«.

Grieg var meget begejstret for Graingers tolkninger af hans værker. I det hele taget var Grieg meget åben over for det nye og de unge talenter i musikverdenen. I 1905 var han og Nina til stede, da den kun 12-årige Rued Langgård⁴¹ debuterede som organist og orgelimprovisator ved en koncert i Marmorkirken i København. Efter koncerten skrev Grieg et langt rosende brev til drengens mor, hvor han spåede Langgård en stor musikalsk fremtid.

Slutning

Trods sin meget dårlige helbredstilstand begyndte Grieg at forberede en koncertturne til England. Han afviste alle forsøg på at få ham til at aflyse forehavendet. I slutningen af august, netop som Grieg stod foran at rejse ud, ramte sygdommen ham med fornyet kraft, og denne gang var der ingen bedring i vente. Den 4. september 1907 døde komponisten stille, 64 år gammel, på Bergen sygehus, hvortil han aftenen forinden var blevet overflyttet fra Hotel Norge⁴². Hans kone Nina overlevede ham med 29 år. Hun blev en kort tid boende i Bergen, inden hun flyttede til København. Troldhaugen forblev dog i hendes eje, og hun besøgte stedet hvert år.

Nina og Edvards
gravsted i klippen
nedenfor Villa
Troldhaugen.
(Foto: Niels Peter
Stilling, maj 1993)

Nina døde i 1936 på hotel Kongen af Danmark, hvor hun ofte havde opholdt sig sammen med Edvard, og hvor hun nu boede sammen med sin søster. Hun blev 90 år gammel, og hendes urne blev nedsat ved siden af Edvards i en klippespalte neden for Troldhaugen.

BREVSKRIVEREN EDVARD GRIEG

Et fremtrædende træk i Edvard Griegs breve og andre skriftlige arbejder var komponistens lune og hans ofte virtuose sprogbehandling. Selv i meget personlige og alvorlige øjeblikke efterlader hans ord næsten altid læseren med indtrykket af et underfundigt glimt i kunstnerens øjne.

Et par eksempler herpå har allerede været nævnt i anden sammenhæng i det foregående, men yderligere nogle skal have lov til at komme frem i lyset.

Grieg skrev mængder af breve. En betydelig del af dem begynder med en beklagelse af, at han ikke har skrevet til modtageren noget for. Dette forhold er Grieg selv opmærksom på, for i 1866 findes denne variant i et brev til Niels Ravnkilde, afsendt fra København 18. august:

»... Thi, hvis jeg nu altså begyndte at undskylde mig, så ville jeg just rable fuldt det ark, som skulle være viet anden og bedre underretning...« At han godt kunne bruge pladsen på arkene ses af, at mange breve har tekst skrevet på kryds – altså i to retninger oven på hinanden – bl.a. det her citerede.

Sure rønnebær

I et andet brev afsendt fra Troldhaugen 31. august 1886 ser vi, at også i tilfælde hvor Grieg med en vis ret føler sig personligt stødt bevares glimtet i øjet, uden at skarpheden af den grund svækkes:

»Højstærede Hr. Bojesen!⁴³

Det er jo klart, at når D'herrer Henrik Jæger og Holger Drachmann begge skal sætte sig i bevægelse for at skaffe musik til Drachmanns Julesne så må resultatet blive:

- 1) Misforståelser
- 2) To musikstykker

Jeg har just i disse dage komponeret det skønne digt, men er fuldstændig ligeglad, hvad offentliggørelsen angår. Kommer den ikke i Juleroser, så

Ungdomsbillede af Clara Winding
(1839-1925) ca. 1860. (Det kgl. Bibliotek)

August Winding (1835-1899) omkring
1880. (Det kgl. Bibliotek)

kommer den andetsteds... Facit er altså: Tag Dem ikke nær af kollisionen, benyt Selmers musik. Jeg er ligeglad jeg, sa' ræven...o.s.v.

Deres ærb. Edvard Grieg«

Musikkritik

Bid og humor kunne der også være i Griegs musikkritik. I 1895 overværede han en koncert i Leipzig og skriver herom til August Winding 13/12: »... Fru Carreus spillede fortrinligt...men...i finalen fandt hun pludselig på at tage 2'de tema meget langsommere. Der burde være straf for sligt. Og så braskede hun sig deraf, det var det værste. Men da sagde jeg hende min mening og fojede til.« Nun, Chopin ist ja todt, er hört es nicht«. (Nuvel, Chopin er jo død, så han hører det ikke).

Griegs humor

Herefter et par af de mere losslopne. Den første er er til Ravnkilde 5. oktober 1886: »... Jeg har i denne eftermiddag læst Ibsens nye stykke Rosmersholm. Mægtigt, genialt! men befriende? Nej! og jeg sætter de største spørgsmålstegn ved sidste akt... er sidste akts handling vel motiveret, så kalder jeg mig Peder Madsen, eller også vil jeg beholde mit navn men af bestilling være idiot!...«

En anden er svar på en indbydelse fra ægteparret Winding 13. juni 1888: »Kære Winding!. Hvis Clara vil koge en rødspætte til i morgen (onsdag)

kl. 4%, så kommer jeg at omfavne hende stærkere, end du ønsker, derfor renoncerer jeg på rødspætten – men ikke på eders selskab, som vi glæder os til...«

En undskyldning

Det første citat i denne afdeling var en kort undskyldning for en forsinket brevhilsen. At Griegs undskyldninger også kunne være lange – men stadig fulde af humor, er her et eksempel på fra 10. maj 1892 (Trolldhaugen) til August Winding: »... Du vil forstå, at musikeren for tiden har vejet pladsen for patienten. Fredskantaten af Grieg og »Bjornson« kan jeg derfor kun sende på det samme stadium af tilværelsen, som Iphigenia i Aulis var, da Gluck havde den liggende foran sig på sin pult, smukt indbundet og med forgyldt titel – det var nemlig, som du vistnok ved, førend han havde nedskrevet en node af den. Dog, hvad siger jeg, nedskrevet? Han havde ikke engang komponeret den, og det er netop det, jeg heller ikke har gjort med kantaten...«

Grieg og religionen

Denne lille kavalkade af eksempler på Griegs humor, vid og bid må ikke forlede til at tro, at komponisten var overfladisk eller letfærdig. Andre breve afslører dybe tanker og eksistensielle overvejelser. Tunge tider som datterens død 1868 eller tabet af begge forældre med få måneders mellemrum i 1875 fik Edvard til at filosofere dybt over tilværelsen – og evigheden. Grieg var et religiøst menneske. I adskillige breve, især til den ældre Niels Ravnkilde, kommer dette klart til udtryk, således i et brev skrevet januar 1875 i Leipzig: »... man er snart ikke et menneske, når man ikke hylder atheismens teorier, man er forældet, barnagtig eller endog dum, når man føler trang til noget mere end den menneskelige visdom...«

Senere samme år (28 sept.) skriver han til August Winding: »... Nej, tag alle dogmer, men udødelighedstanken må jeg have! uden den er det intet!...«

Begrænsninger

Der var ikke meget i Edvard Griegs liv, der var så absolut – Kærligheden til musikken var én ting – til fædrelandet måske en anden. Men selv her var der dog grænser. I et tidligere nævnt citat skriver Grieg, at fædrelandet for ham hang nøje sammen med hele tilværelsen. I et brev til Winding før et besøg på Trolldhaugen i 1895 hedder det imidlertid: »... I er vore gæster, fra vi mødes i Kristiania, og til I kommer did igen. Men I skal være så snel ikke at meddele dette til nogen, thi får man vide det, specielt herhjemme, så sætter man mig op i skatter, og det under jeg ikke mit fædreland...«

At Grieg var nordmand – med stort N – bør dog ikke betvivles. At han havde næsten lige så store følelser for Danmark, er lige så ubetvivleligt, og alene derfor var der god grund til, at vi i Søllerød deltog i festligholdelsen af Griegs 150-års jubilæum i 1993.

1. Grieg var ustandselig på farten. Hans breve vidner om en stor rastløshed. Foruden de mange besøg i Danmark foretog han flere rejser til Rom. Desuden turnerede Grieg i hele Europa og gav koncerter i de fleste lande.
2. Det danske Grieg-år 1993, som sorterede under Fonden til dansk-norsk samarbejde, gennemførte, med Hendes Majestæt Dronning Margrethe II som protektor, en række arrangementer i løbet af året. Sollerød Museum blev koblet på disse, da museet forberedte en udstilling om den store komponist. I øvrigt det eneste museumsprojekt om Grieg herhjemme. Museet modtog således økonomisk støtte til sit projekt fra fonden, der også ydede bistand til de sideløbende koncertarrangementer i Sollerød kirke og sognegård.
3. Johan Benjamin Feddersen (1817-1890). Forfatter og lærer (efternavnet udtales med hårdt »d«). Grieg skrev musik til et lystspil af B.F. »Frieriet på Helgoland«, som blev opført i 1865 på Casino i København. Han var en stor støtte for Grieg i hans unge år i Kbh. og fulgte hans karriere på nært hold. Grieg skrev efter at have hørt om Feddersens død: »... Hvor forunderligt, at et menneske, som hverken hører til min slægt, eller som har haft nogen som helst indflydelse på min udvikling som kunstner, kan blive mig så kær, at hans bortgang fylder mig med usigelig vemod... Feddersen står for mig som et indbegreb af trofasthed mere end nok til at holde mindet om ham for noget af det dyrebareste, jeg ejer...« (Grieg til J. Steenberg 20. nov. 1902).
4. Edvard Grieg. Dagbøger. Udgivet af Bergen Offentlige Bibliotek 1993. Den 7. august skriver Grieg: »... jeg tænkte på den herlige tour, jeg for et par år siden foretog med en engel af en ung pige, og denne engel er du, min elskede brud!...Jeg erindrer at have læst en usigelig mildhed i dine øjne, men jeg svævede i en altfor stor frygt til at kurme tilegne mig den. Men nu er alt anderledes. Håb og frygt har veget pladsen for den saligste vished...«.
5. David Monrad Johansen: Edvard Grieg. Norsk Gyldendal, Oslo 1934. side 107.
6. Rikard Nordraak kom sig aldrig af sygdommen, men døde i Berlin ventende på Griegs tilbagekomst. Griegs bortrejse fra Berlin var formodentlig til dels et forsvar mod at blive ramt af Nordraaks sygdom på sit eget skrøbelige helbred. Han var næppe klar over, at situationen var livstruende for venen. Nordraak er især kendt som komponist til melodien til den norske nationalsang »Ja, vi elsker dette landet«.
7. Niels Ravnkilde (1823-1890). Komponist og musiklærer. Modet med R., som boede og arbejdede i Rom til sin død, blev begyndelsen til et varmt venskab. Brevvekslingen mellem Grieg og Ravnkilde er en betydningsfuld kilde til viden om Griegs liv og tankeverden.
8. Ravnkilde klager flere gange sin nød til Grieg, når det ikke lykkes ham at gøre forlæggere interesserede i sine kompositioner. Blandt Griegs svar herpå findes følgende: »...Angående forlæggerhistorierne kan De trøste Dem med, at også jeg kan opvarte med makulatur. Men det er dog ikke værd at tabe modet for nogle lumpne musikhandlers skyld...« (Grieg til Ravnkilde 6. dec. 1869).
9. Efter en længere koncertturné i bl.a. Tyskland og Holland, vistnok oprindeligt arrangeret for at skaffe penge til at flytte til Paris, valgte Grieg at vende tilbage til Nina i Norge. Her engagerede han sig – efter en forsoningsrejse til

- Rom – i byggeriet af villaen Trolldhaugen, der skulle være rammen om hans familieliv, som han selv udtrykker det i et brev. Hans lettelse, da beslutningen om at blive hos Nina er truffet, lyser ud af hans breve fra denne tid. (Edvard Grieg. Breve til Frantz Beyer 1872-1907. Af Finn Benestad og Bjarne Kortsen, Universitetsforlaget Oslo, 1993).
10. Griegs kærlighed til Bella Edwards belyses i seks breve fra Griegs hånd. I det sidste hedder det: »...Jeg kan ikke bevare Deres brev uden at bryde alle sår op!. Derfor blot dette: Skriv ikke mere! Dog – når De ønsker det: Intet skal være forbi! Lad os da atter kunne mødes som venner!!«. (Hans W. Gullestad, Griegs ulykkelige kærlighed. Dagbladet Bergen 16. marts 1985).
 11. Musikforeningen »Euterpe« stiftede Grieg sammen med Rikard Nordraak, Emil Horneman, Louis Hornbeck og Gottfred Matthison-Hansen – alle unge lovende komponister og musikere i Kbh. Navnet var lånt fra et tilsvarende selskab af yngre musikere i Leipzig. Euterpes formål var at styrke den nordiske tonekunst over for de herskende konservative klikker inden for dansk musikliv. Euterpe er en af muserne – »den forlystende« – musen for lyrisk digtning, som altid ses med en fløjte.
 12. Niels W. Gade og J.P.E. Hartmann hentede ofte deres inspiration fra den nordiske sagnverden, (blandt Hartmanns værker er »Völvens Spådom« fremtrædende), og det tiltalte Grieg. Musikalsk var der dog stadig betydelig forskel – fra det pompøse tyske tonesprog til Griegs blødere og mere romantiske.
 13. Danmark blev dog aldrig i stand til for alvor at bemægtige sig den store komponist. Et forsøg herpå gjorde Illustreret Tidende 13. maj 1905 i forbindelse med J.P.E. Hartmanns jubilæum. Det bragte øjeblikkelig Grieg til blækket og afstedkom følgende svar, som er typisk for Grieg: »Når Illustreret Tidende i sin Hartmann-enquete i dag indregistrerer mig som dansk kunstner, må jeg på det mest energiske protestere. Jeg er nordmand, og jeg kan ikke være med på, at se min nationalitet forvansket. Min kærlighed til Danmark er stor. Men så stor er den dog ikke« (Edvard Grieg. Artikler og taler. Norsk Gyldendal, 1957).
 14. 3. september 1886, kort efter færdiggørelsen af villa Trolldhaugen ved Bergen, skriver Grieg herfra til August Winding i København. »... Hvorfor vil da ikke en af mine få, ak! så få ægte danske venner fra en svunden herlig tid komme op og nyde lidt af al denne skønhed. Jeg tænker da nærmest på dig og Emil Horneman. Denne sidste opfatter jeg trods alle rivninger som den ægte, gode, gamle Horneman, hvis ædle hjerte og dybe musikalske følelse jeg har at takke for flere af min ungdoms betydningsfuldeste påvirkninger...«.
 15. Brev fra Grieg til Niels Ravnkilde, 14. febr. 1886: »...Til Gade kan det ikke nytte at tale, han opfører bare lystspil-ouverturen af Viktor Bendix og lignende geniale nyheder, om hvilke du ville sige: Nej mange tak, må jeg så bede om min egen symfoni!. Ja, disse værker, der optræder med fordringsfuld bombast og ikke kan holde skridt med små formål, det er dog det væmmeligste i kunsten...«.
 16. Huset i Nærum, hvor J.P.E. Hartmann tilbragte mange somre, har en lang historie, men netop komponistens tilstedeværelse kastede nok den største glans over det. Det tidligere »Justinelyst« fik hurtigt navnet »Hartmanns hus«, selv om komponisten kun lejede sig ind i en del af hovedbygningen. Huset, der lå ved gadekæret nord for Nærumgård, blev nedrevet i 1930. Et

- lille anlæg hedder nu Hartmanns plads, og der er opstillet et mindesmærke ved Nærum Gadekær. (Om J.P.E.Hartmann og Nærum. Se Søllerødbogen 1958).
17. Grieg til A.Winding 3.januar 1873: »...Jeg har til hensigt at samle forskellige sange for at tilegne dig dem, samlingen skulle åbnes med den lille af »Fiskerjenten«, »Jeg giver mit digt til våren«, som jeg skrev i din bolig...«.
 18. Brevet er ikke forsynet med årstal, men det fremgår, at Grieg er ved at lægge sidste hånd på villa Trolldhaugen uden for Bergen, hvorfor året må være 1885.
 19. Grieg til A.Winding 31.januar 1869. »...Jeg modtog for ikke længe siden en hilsen fra Dem og frue gennem professor Hartmann ... Først og fremmest tak for alle de lyse og dejlige timer i det herlige Danmark, som jeg tilbragte i Deres selskab ... Tak for valnødderne, som bragte gule og blå fingre med til Norge. – Nu kalder klokken til prøve, altså i lynende fart farvel, og mine hjerteligste hilsener til det prægtige ægtepar...«.
- Grieg har næppe kunnet få friske valnødder før sidst i september, så besøget i Søllerød må have varet omkring tre måneder.
20. Brev fra Grieg til musikforlægger Hagen (Horneman og Erslev) 9.April 1868: »... Jeg håber at komme til Danmark i sommer, dog næppe før i juli. Da skal jeg ud i bogeskoven og komponere i fred og ro...«.
 21. Hans Jørgen Hurum. I Edvard Griegs verden. Norsk Gyldendal, 1959. side 73-74. Om Benjamin Feddersen se desuden note 3.
 22. I dagbogen 7. august 1865 fortæller Grieg: »... Hele det store hav lå foran mig, i begyndelsen blidt og stille, som en slumrende løve, men ildevarslende skyer i horisonten tydede på forandring, som heller ikke lod vente på sig. Bolgerne brøde voldsomt mod stranden, og snart var havet i komplet oprør ... Hvorledes har ikke [H.C.] Andersen opfattet en stemning som den der hint øjeblik hvilede over naturen, når han siger: »Thi brus kun vilde hav, opløft din kæmpevoxe; med dig og stormen jeg min Gud vil love!«. I 1905 skrev Grieg til Georg Brandes om H.C.Andersen: »Han digtede kun til et barn: til barnet i sig selv«.
 23. H.C.Andersen. Dagbøger 1825-1875. Bind 6. København 1972. Fra Søllerød-opholdet: side 82-91.
 24. H.C.Andersen. Dagbøger 1825-1875. Bind 6. Kbh. 1972. 24.maj 1864: »... Besøgte Nicolai Ørsted og derpå de unge folk: August Winding og Clara Hartmann, han var i Søllerød, de boede nydeligt på hjørnet af Doceringen og Baggesensgade, værelserne små men nette, balkon ud til søen, med København lige foran. Hvor lykkeligt at have sådant et hjem, ung og med en fremtid – jeg gik bevæget bort...«.
 25. Landliggeri blev mere og mere populært, og flere og flere fik mulighed for at deltage. Man kan med en vis ret tale om en landliggerepoke i Søllerøds historie. Endnu i 1940'erne tjente mange Søllerødborgere til ejendomsskatterne ved at huse landligere i sommermånederne.
 26. Det var ikke mindst på grundlag af et indgående kendskab til denne lokale overlevering, at komponisten professor Jørgen Jersild i 1968 tog initiativ til opsættelsen af mindepladen for Griegs ophold på Mothsgården. Pladen sidder på Mothsgårdens gavl ud mod gadekæret. Også nordmanden Reidar Storås har konsulteret de lokale, da han som gymnasiast i 1948 besøgte egnen og skrev den første artikel om Grieg og Søllerød (Søllerødbogen 1948). Reidar

- Storås er i dag kulturredaktør på Bergens Dagblad, en af Norges store aviser.
27. Grieg til Ravnkilde 28. maj 1871: »...Du har gjort en trio! Bravo, jeg har intet gjort, enten er jeg et umusikalsk bæst, eller også går hele min skaberevne til at lede koncerterne...«.
 28. Benestad og Schjelderup-Ebbe, 1980 s.107. Om man vil godtage det synspunkt afhænger naturligvis af, hvilke kriterier man vil anlægge for et »færdigkomponeret« værk. Grieg arbejdede hele sit liv med forandringer af a-mol koncerten, bl.a. er den berømte pauke-hvirvel, som indleder værket en senere redaktion.
 29. Det er sandsynligt, at Edmund Neupert har haft nogen indflydelse på udformningen af klaverstemmen i Griegs a-mol koncert. Selv om Grieg var en dygtig pianist, var han ikke virtuos som Neupert. Grieg tilegnede da også Neubert a-mol koncerten (Mogens Wenzel Andreasen, Grieg og Danmark, 1993, s.81).
 30. Kasino (Casino). Åbnedes i 1847 af Georg Carstensen som »vinter-etablissement« en pendant til det nyåbnede »Sommer-Tivoli«. Planen måtte hurtigt opgives, og stedet blev skuespilhus, men anvendtes ofte til koncertformål. Kasino havde sin glansperiode fra 1869-1884.
 31. Hvor meget det kan have betydet for Grieg, at han måtte undvære premieren på sit værk, får man måske et indtryk af ved at betragte inderligheden i hans kommentar til en koncert med Gade og hans musik i anledning af musikforeningens jubilæum i 1888: »... Jeg har aldrig hørt Elverskud i så mesterlig udførelse, og har end Gade modtaget megen hæder i sit liv, så undte jeg ham dog af hjertet den enestående glæde, han må have haft af sit værk...« (Grieg til Ravnkilde 13. august 1888).
 32. Grieg følte sig langt fra forvænt med gode anmeldelser af sine værker, og det pinte ham. 29. december 1876 skriver han til August Winding: »... I dag har jeg atter haft den ærgrelse, at en københavnsk recensent har skældt mig ud for søgt og kantet og bizar. Dette begyndte for 12 år siden i Dagbladet ved de første ting, jeg gav ud, og siden den tid er det stadig eftersnakket af alle Critici i den gode by København. Jeg kan nu skrive hvad jeg vil, ligedan bliver det. Nu var det nogle uskyldige sange, der var anstødsstenen...«.
 33. Faktisk var Grieg temmelig usikker over for sin egen formåen. Et tydeligt eksempel er hans behandling af sin Symfoni i c-mol, som blev uropført i 1864 med H. C. Lumbye som dirigernt. Efter få opførelser, den seneste i 1867, blev symfonien trukket tilbage af Grieg og fik påtegningen, at den aldrig mere måtte spilles. Anledningen skal have været, at Grieg havde hørt sin landsmand Johan Svendsens Symfoni i D-Dur og derefter ikke mente, at hans eget værk kunne måle sig med denne. Griegs symfoni er dog blevet spillet siden.
 34. Maleriet »Skovinterieur fra Vejleegnen«, som brevet handler om, er malet af Godfred Christensen og hænger i dag over Griegs flygel i villa Trolldhaugen uden for Bergen.
 35. Hugo Alfvén (1872-1960). Svensk komponist. I 1912 gift med Marie Krøyer, som forlod maleren P.S. Krøyer til fordel for H.A.. (Hugo Alfvén, Tempo Furioso, Vandringsår. Udg. P.A.Nordstedt & Söners Förlag / Stockholm 1948).
 36. Peter Severin (Søren) Krøyer (1851-1909). Kunstmaler. Født i Stavanger i Norge, død i Skagen, hvor han som regel boede om sommeren. Det var i

Skagen, en betydelig del af hans produktion blev til. Om vinteren boede Krøyer i Kbh. Gift med Marie Triepke 23. juni 1889. I 1903 blev P.S.K. skilt fra den omsværmede Marie (se note 35). Skilsmissten tog hårdt på Krøyer, som allerede i 1900 havde været indlagt for sindssyge. Han rammes atter af sygdommen. De sidste seks år af sit liv levede K. skiftevis opfyldt af arbejdsiver og dyb melankoli.

37. Jacob Carl Ottosen (1864-1942). Medicinsk kandidat 1896 hvorefter han studerede ved europæiske og amerikanske kursteder til 1898. Herefter læge ved det under hans egen og adventist-samfundets medvirken oprettede Skodsborg Sanatorium. Fra 1900-1936 sanatoriets direktør. Gift 1897 med Johanna Pauline Norderhuus (1864-1921) fra Lesje i Gudbrandsdalen. J. C. Ottosen er begravet på Søllerød Kirkegård. Se desuden Søllerødbogen 1983 s.105-152, Aksel Kjeller: »Den hvide by ved Øresund«.
38. Edvard Rudolf Neovius (1851-1917). Finsk matematiker og aktiv i finsk politik. I 1905 blev han tvunget til at afgå fra en høj stilling i finansdepartementet, og flyttede til København. Sammen med sin kone Thyra blev han en støtte for Grieg i hans sidste år. Ikke mindst under opholdet på Skodsborg Sanatorium.
39. Percy Grainger (1882-1961). Australsk komponist og pianist. P.G. var levende interesseret i folkemusik og rejste rundt i Jylland med den navnkundige folke-mindeforsker Evald Tang Kristensen. Han lærte sig at læse og skrive dansk flydende. Grieg var meget begejstret for P.G's fortolkning af hans musik. Grainger har indspillet a-mol koncerten på papirrulle til det mekaniske Welte Mignon klaver, hvorfra det senere er overført til grammofonplade, akkompagneret af Sydney symfoniorkester (Mogens Wenzel Andreasen. Grieg og Danmark, Engstrøm & Sødring 1993).
40. Slåtterne er nok det klareste udtryk for Griegs interesse for folkemusikken. I 1902-3 skrev Grieg en række slåtter (17 stk. – opus 72) bearbejdet for klaver efter gamle folkemelodier for Hardangerfele.
41. Rued Langgaard (1893-1952). Komponist og organist. L. opnåede en del succes i Tyskland, især i 1920'erne, mens hans forhold til det danske musikliv var mere problematisk. Som komponist gik han tidligt i lære hos C. F. E. Horneman og Johan Svendsen, og han udviklede en betydelig komponistvirksomhed med store orkesterværker af symfonisk indhold, samt kammermusik og sange. L. har været noget overset som komponist, men er draget frem af glemslen i forbindelse med hans 100-årsdag i 1993.
42. Benestad og Schjelderup-Ebbe, 1980 side 328. Iflg. visse fremstillinger døde Grieg på Hotel Norge i Bergen, hvorfra han flyttedes til den nærliggende sal (som i dag bærer navnet Grieg-Hallen) for at ligge på Lit de Parade.
43. Ernst Bojesen (1849-1925). Forlægger. Udgever af bl.a. hæfterne »Juleroser« 1881-, »Børnenes Juleroser« 1884-, »Oldfux« 1881-88 og Blæksprutten 1889-. Hermed skabte han en ny litteraturgenre, der hurtigt blev stærkt yndet. Som direktør for Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag udgav han bl.a. den store jubilæumsudgave af H. C. Andersens Eventyr (1905). Ernst Bojesen boede i nogle år i den nu nedrevne villa »Højbo« i Dronninggårdkvarteret i Holte.

LITTERATUR

- Rune J. Andersen: Edvard Grieg, et kjempende menneske. Oslo 1992.
 Mogens Wenzel Andreasen: Grieg og Danmark. Engstrøm & Sødtring 1993.
 Finn Benestad/Bjarne Kortsen: Breve til Frantz Beyer 1872-1907, Universitetsforlaget, Oslo, 1993.
 Finn Benestad/Dag Schjelderup-Ebbe: Edvard Grieg – Chamber Music, Scandinavian University Press. Oslo 1993.
 Finn Benestad/Dag Schjelderup-Ebbe: Edvard Grieg – Mennesket og kunstneren. H.Ashehoug & Co. Oslo 1980.
 Dan Fog: Grieg-katalog. En fortegnelse over Edvard Griegs trykte kompositioner. Kbh. 1980.
 Edvard Grieg. Artikler og taler. Norsk Gyldendal. Oslo 1957.
 Edvard Grieg. Dagbøger 1865, 1866, 1905, 1906, 1907. Udgivet af Bergens Off. Bibliotek. 1993.
 Edvard Grieg: Samlede værker. Udgitt av Edvard Grieg komiteen Oslo. bind 1-20, Frankfurt 1978-1992.
 Hans W.Gullestad: Griegs ulykkelige Kjærlighet. Bergen (Dagbladet) 16.marts 1985.
 Hans Jørgen Hurum: I Edvard Griegs Verden. Norsk Gyldendal. Oslo 1959.
 David Monrad Johansen: Edvard Grieg. Norsk Gyldendal. Oslo 1934.
 Reidar Storås: Edvard Grieg i Søllerød 1868. Søllerødbogen 1948.
 Søllerød Museum: Grieg i Danmark · Grieg i Søllerød. 1993.

Desuden originalt brevmateriale efter Edvard og Nina Grieg. Utrykt. Det Kongelige Bibliotek – Håndsskriftsamlingen, og Den Hirschsprungske Samling.

Villa Trolldhaugen
 nord for Bergen,
 som Grieg lod
 bygge 1885-86.
 (Foto: Niels Peter
 Stilling, maj 1993)

Blomsterkummen fra Skodsborg

Historien om Ringsted-døbefonten på Søllerød Museum

af Jørgen Adriansen

Denne beretning er en mosaik. Elementerne består af en døbefont og et maleri samt en kopi af fonten og en skitse til maleriet. Udgangspunktet er døbefonten i Skt. Bendts kirke i Ringsted, som uventet har fået speciel interesse for Søllerød Museum. Museet fik nemlig i september 1991 en kopi foræret, der havde fungeret som blomsterkumme i en have i Skodsborg og siden i Søllerød. For at forstå døbefontens interessante relieffer må man sammenligne dem med reliefferne på originalen og med andre samtidige fremstillinger. Da døbefonten og dens kopi har en ikke helt almindelig historie skal også den refereres.

Forfatteren er født 1922 og bor i Trørød. – Civilingeniør. 1946-1949 hos F.L. Smidth & Co. 1949-1990 hos Haldor Topsøe (senere Haldor Topsøe A/S). Forfatter til artiklen »Holte ligger i Odsberred. En beretning om et maleri og om en hidtil ukendt kunstner og lidt om dennes familie«. Søllerødbogen 1992.

Historien om Skt. Bendts kirkes døbefont, herefter betegnet »Ringsted-fonten«, begynder på Gotland. Denne ø var tidligere, dvs. indtil katastrofeåret 1361, et vigtigt handelscentrum og samlede sig en umådelig rigdom, der bl.a. afspejler sig i det store antal rigt udstyrede landsbykirker¹. Der opstod i løbet af 11-, 12- og 13-hundredårene et stort marked bl.a. for kirkelige stenhuggerarbejder baseret på den velegnede Gotlandskalk og den gode sandsten. Dygtige stenhuggere fik stor afsætning og nogle etablerede sig med egentlig storproduktion, hvoraf en del eksporteredes; også til Danmark har flere gotlandske stenhuggerarbejder fundet vej. Dette store materiale er analyseret af den svenske kunsthistoriker Johnny Roosval, der fremlagde sine resultater i monografien »Die Steinmeister Gotlands«², hvori han på stilistisk grundlag udskiller et større antal »stenmestre« (som måske snarere var værksteder end enkeltpersoner). Han tildeler dem almindeligvis »anonymnavne«, ofte ganske maleriske såsom Majestatis, Byzantios og Fabulator. Kun få af stenmestrenes virkelige navne kendes, da det ikke var særlig almindeligt, at datidens kunstnere

Gotland

Aa kirkes døbefont
af Sighraf.

eller håndværkere (datiden skelnede ikke) signerede deres værker, hvor fremragende de så ellers var – og er.

MESTER SIGHRAF

En af de få gotlandske stensemestre, der træder frem af anonymiteten, er Sighraf, der har signeret den døbefont, der i dag står i Aa kirke (Aakirkeby på Bornholm). Den regnes af flere for hans hovedværk, og det er i hvert fald ved sammenligning med den, at andre fonte kan tilskrives ham, da hans navn ikke kendes fra andre værker³. Roosval regnede med ialt ca. en snes fonte fra Sighrafs hånd, heraf tre i Danmark, nemlig ud over Aa kirke, Skt. Bendts kirke i Ringsted og Ellinge kirke på Fyn⁴.

*Døbefonten i
Aakirkeby*

Felt 7-11 på Aa kirkes døbefont (tegning af J. Magnus Petersen i Ludvig F.A. Wimmer: *De Danske Runemindesmærker*). På buerne over de enkelte felter meddeler en runeindskrift betydningen af pågældende felts billede. Over de viste felter står: (6: Her red de bort, de tre konger) 7: efter at de har ofret til Vor Herre. – 8: --- jøderne tog 9: Vor Herre og bandt ham ved træet og satte ham under bevogtning. – 10: Dernæst førte de ham bunden bort derfra. – 11: Og her naglede jøderne Jesus til korset. Se frem til dette! På søjlen: Mester Sigraf (underforstået: gjorde fonten). »Mestersignaturen« lyder i translitteration: sihrafR:mexxexi. Wimmer viste, at såvel runer som sprog var gotlandske og i de former, der brugtes i 11- og 1200-årene. Det er også Wimmer, der har foreslået at tolke mexxexi som mesteri, dvs som mester. Runerne betegnet x er nedslidte og kan ikke læses. Billede og tekst (forkortet) efter Lis Jacobsen og Erik Moltke: *Danmarks Runeindskrifter*, København 1942.

Sighrafs virksomhedsperiode antages at falde i 1100-årenes sidste halvdel og måske nogle få år ind i 1200-tallet. Dateringen hviler på stilsammenligninger og lader sig kun indirekte knytte til historisk kendte begivenheder. Hans døbefonte har almindeligvis samme grundform som så mange andre romanske døbefonte, både gotlandske og danske, dvs. en cirkulær, næsten, men ikke helt cylindrisk kumme med hvælvet bund og en fod, oftest hugget for sig selv, og i form som et omvendt trapezkapital med fremspringende figurer i hjørnerne.

De bibelske motiver

Fontene har bibelske billeder på kummens yderside. Heri indgår gerne Jesu fødsel og De hellige tre Konger, men også ofte scener fra Passionshistorien. De tilhører vist alle den fælleseuropæiske kristne, romanske billedtradition, jfr. nedenfor. På nogle fonte findes desuden plantemotiver eller båndslang og af og til billeder, der ikke let lader sig placere⁵. På nogle fonte er de enkelte scener adskilt med søjler forbundet med rundbuer, men det hænder at Sighraf lader en scene brede sig over flere arkadefelter⁶.

Sighrafs stil

Sighraf kendes på sin stil. Gerne få vertikale figurer, der som søjler

deler det enkelte billedfelt, og aldrig viser voldsom ageren eller kraftig bevægelse. Klædedragtens folder deles gerne i to grupper, som danner en vinkel med hinanden⁷. Det lyder ikke af meget, men faktisk er hans stil temmelig nem at skelne fra andre samtidige kunstneres, også selv om tidens tand har udslettet mange detaljer.

RINGSTEDFONTEN

En sådan døbefont står i dag i Skt. Bendts kirke i Ringsted, men det har den ikke altid gjort⁸. Før Reformationen var den nu forsvundne Skt. Hans kirke byens sognekirke, og her har omtalte font sandsynligvis stået. Den ældste Skt. Bendts kirke var klosterkirke for Benediktinere (Benedikt bliver på dansk til Bendt) og fra 1146 gravkirke for Knud Lavard, som hans kongelige slægt søgte at få helgenkåret. Knud Lavards søn, Valdemar den Store, som fra 1157 var Danmarks enekonge efter blodgildet i Roskilde og slaget på Græthe Hede 1157, igangsatte et storslået nybyggeri og fik hos paven udvirket den ønskede helgenværdighed, der blev fejret ved den store kirkefest 1170 i den da halvfærdige, nye og fornemme kirke – den nuværende. Herefter var Skt. Bendts kirke ikke alene klosterkirke og helgenkirke, men blev i de næste omtrent 200 år kongelig gravkirke⁹.

Ingen af disse funktioner forudsatte en døbefont, og det er da også karakteristisk, at heller ingen af vore andre store gamle klosterkirker har en døbefont fra før Reformationen, således hverken Sorø kirke, Mariæ kirke i Helsingør, Maribo domkirke eller Løgumkloster kirke¹⁰. Andre, fortrinsvis mindre kirker, der ligesom de nævnte var klosterkirker før Reformationen, har i dag førreformatoriske døbefonte, men det drejer sig vist i alle tilfælde om døbefonte, som ikke stod i kirken ved Reformationen¹¹. I vistnok alle disse kirker er bevaret andet middelalderligt udstyr. Manglen på middelalderlige døbefonte virker således slående, når det sammenholdes med de bevarede middelalderlige landsbykirker; mere end tre fjerdedele af disse har deres førreformatoriske døbefont i behold¹².

Om Skt. Hans kirke vides næsten intet. Den vedblev efter Reformationen at fungere som sognekirke, men blev 1571 anneks under Skt. Bendts kirke, der herefter blev sognekirke. I 1571 bestemte Frederik II tillige, at dens »ornamenter« og kirkestole sammen med tiende og rettigheder skulle overføres til Skt. Bendts kirke, og at Skt. Hans kirke skulle nedrives. Den blev dog først nedrevet i 1766. Det vides ikke, hvad der skjuler sig bag betegnelsen »ornamenter«, men det antages gerne, at udtrykket bl.a. har omfattet døbefonten. Som sognekirke havde Skt. Bendts kirke jo brug for en sådan¹³.

Skt. Bendts kirkes
døbefont. Fot. af
Gregers Kirke-
gaard.

*Fra Skt.Hans til
Skt.Bendt*

På et ikke nærmere kendt tidspunkt efter 1571 er Ringstedfonten altså flyttet til Skt. Bendts kirke. Den vides med sikkerhed at have befundet sig her i 1751, idet kordegn og klokker i Ringsted, Peter Motzfeld det år har beskrevet den. Denne beskrivelse er – uden kildeangivelse – udgivet næ-

sten ordret af Andreas Reyersen i 1779¹⁴. Han var præst ved Skt. Bendts kirke fra 1769 til 1778, deraf som provst fra 1774. Om døbefonten skriver han:

»Døbe=Stenen er af en rund Kampe=Steen, der hviler paa et fiirkantet Fodstykke, hvilket spidser sig noget op ad. Arbeydet derpaa er noget gammelt, og man skulde slutte af det derpaa værende grove og slette Steenhugger=Arbeyde, at denne Steen er ligesaa gammel som Kirken. Paa de tre Hiørner af Foden er udhugget et Løve=Hoved eller noget saadant, og paa Siderne forestilles i ophævet Arbeyde et uformeligt Blomster. Paa den runde Døbesteen ere udhuggede syv Buer, under hvilke forestilles i ophævet Arbeyde en bibelsk Historie, hvilken man formedelst Steenhuggerens Ukyndighed maae giette sig til. Under den første skal nok være betegnet Mariæ Bebudelse af Engelen: under den anden Mariæ Besøgelse: under den tredie Christi Fødsel i Stalden: under den fjerde de Hellige tre Kongers Reyse til Bethlehem: under den femte Engelens Aabenbarelse for Joseph i Drømmen: under den siette Josephs og Mariæ Flugt til Ægypten, og under den syvende Christi Indridelse til Jerusalem. Oven udi det Rum, som er imellem Buerne, er udhugget en Engel med udstrakte Vinger«¹⁵.

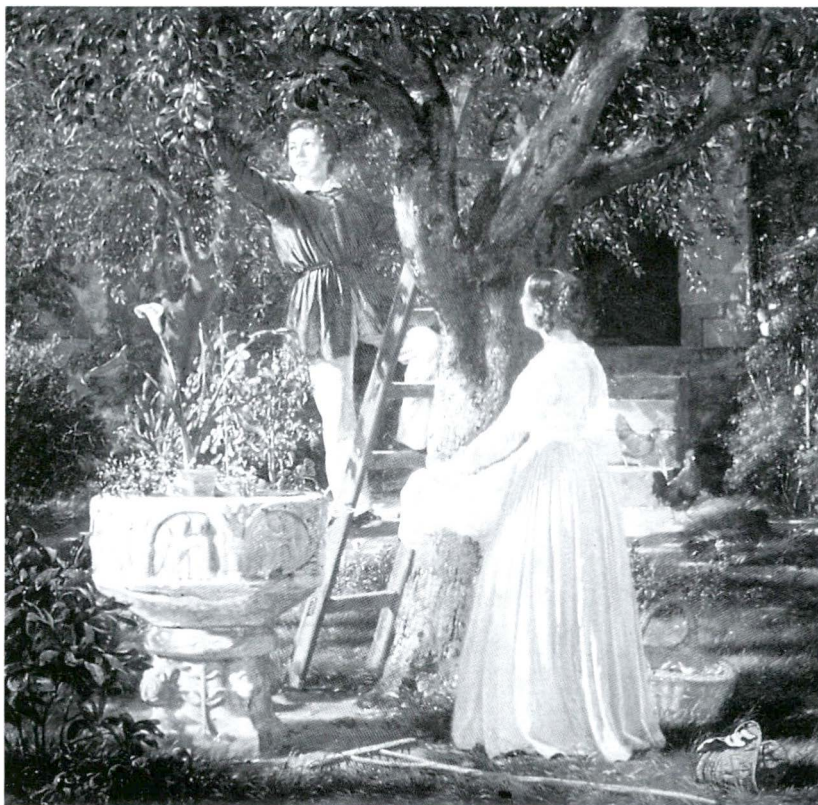
Dette var altså Oplysningstidens syn på et fornemt romansk kunstværk!

Iøvrigt passer beskrivelsen af fontekummens billeder nøje med Ringstedfonten, som den står i dag i kirken, hvorfor det er aldeles sikkert, at det er samme font. For fontefodens vedkommende ses en ejendommelig forskel mellem Reyersens beskrivelse og Ringstedfontens virkelighed. Fonten har i dag alle sine fire løvehoveder »eller noget sådant« i behold, og de er alle oprindelige, hvorimod det ene af de mellemliggende felter er uden ornament, men synes groft behugget. Der må ganske sikkert være tale om en lapsus fra enten Motzfelds eller Reyersens side (eller fra begges), selv om de i årevis har gået op og ned ad den og selvfølgelig har kendt den ganske nøje.

Auktion over kirkeinventaret

Døbefonten skulle imidlertid ikke få lov til at stå i Skt. Bendts kirke. I 1806, 1807 og 1810 holdt kirken auktion over gamle materialer, og her købte brændevinsbrænder i Ringsted, Peder Roed, maleren Jørgen Roeds fader, døbefonten som »gammelt Skramleri«¹⁶. Dette i dag ubegribelige er desværre ikke enestående. I 1806 foretoges en for os at se aldeles skandaløs udrydning af Roskilde domkirke, hvor bl.a. kirkens store gotiske korbuekrusifiks blev solgt som optændingsbrænde¹⁷. Kun halvdelen af det

Jørgen Roeds maleri »Haven med den gamle døbefont«, 1850. Statens Museum for Kunst.

Brændevinsbrænderens døbefont

flækkede Kristushovede blev reddet og er i dag en af Nationalmuseets store skatte.

Det vides ikke, hvad brændevinsbrænder Roed ville bruge døbefonten til. Det er dog næppe rimeligt at antage, at hans syn på den har været væsentlig forskelligt fra de kirkelige instansers. Han har rimeligvis købt den med henblik på praktisk anvendelse (opbevaring af gæren?). Det vides, at døbefonte andre steder er »sat ud« og bl.a. brugt som grisetrug!¹⁸.

Jørgen Roed har imidlertid malet døbefonten i brug som blomsterkumme i forældrenes have¹⁹. Han skriver den 15. juni 1845 til sin hustru i København: »Mette har anlagt et meget smukt Parti her i Haven fra Huset til Lysthuset og i Gaar fik jeg med megen Umage sat Døbefonten midt deri med Blomster hvor den gjør en overordentlig skøn Virkning«²⁰. På det sted stod døbefonten altså ikke tidligere. Man må tro, at Roed er blevet inspireret af oplevelser på sin rejse i Italien 1837-41, hvor han bl.a. har malet et billede, som er foreslået som malerisk parallel til

Jørgen Roeds maleri af den gamle døbefont

billedet med døbefonten, nemlig billedet af en fontæne i Villa Borgheses have²¹. Et andet billede »Sommer i en have« [1850] skal nok ses som parallel, også her indgår en fontæne eller et springvand²².

Jørgen Roeds billede er den ældste kendte gengivelse af Ringstedfonten og som sådan af interesse, da den gengiver fonten nøjagtig som den ser ud i dag med alle de skader og revner, den jo desværre har, og som den altså også havde dengang. Efter at Jørgen Roed havde malet døbefonten i haven – eller i hvert fald studiet til det færdige billede – skrev han 12. august 1850 til provst Steenberg i Skt. Bendts kirke, at han og familien var villige til at afstå den til kirken mod til gengæld at få kirkens da brugte »værdiløse Døbefont af Fyrretræ«, som så kunne bruges som blomsterkumme²³. Det er jo ikke helt, hvad J.J.A. Worsaae havde fået ud af sit besøg i Ringsted omkring 1. juli 1850. Han skriver fra Odense 4. juli 1850 til C.J. Thomsen bl.a.:

»...Den gamle Døbefont, der er omtrent samtidig med Kirken, og som ikke desto mindre har været kastet ud og hensat i Maleren Roeds Moders Have, vil nu blive restaureret og gjenindsat i Kirken, hvor den vil blive taget i Brug. Den har vel lidt noget, men de curieuse Udhugninger, som ere beskrevne i Reyersens Beskrivelse over Ringsted Kirke, sees dog endnu ganske tydeligt...«²⁴.

Hvad der egentlig skete er uklart. Der er ikke i kirkearkivalierne fundet noget tegn på, at Jørgen Roeds brev er besvaret. Det er vel også muligt, at provst Steenberg mundtligt har fortalt Jørgen Roed, at han ikke kunne handle med kirkens hellige kar og heller ikke kunne billige, at et sådant blev profaneret. Kirkens embedsbog skulle oplyse, at kirken undergik »en Hovedreparation til 3000 Rigsdaler« i 1850, og at den gamle døbefont samme år blev repareret og restaureret²⁵. Denne reparation må dog være reparationen 1868-69²⁶. Man må derfor snarere fæste lid til Jørgen Roeds datter, Helene Nyblom, der skriver: »Saa længe jeg husker, stod den endnu i den gamle Have, som et Slags Blomsterbord. Da Ringsted Kirke blev restaureret, gav mine Fastre den tilbage til Kirken«²⁷. Det kunne se ud som om Jørgen Roed havde tabt interessen for døbefonten; han har vel heller ikke besøgt Ringsted særligt tit efter moderens død i 1860. Faderen var død allerede i 1842²⁸.

Sighrafs døbefont blev fotograferet lige før 1900 i Skt. Bendts. Den var da placeret tæt ved hovedskibets væg omtrent over for det sted, hvor prædikestolen er opsat i dag²⁹. I årene 1900-1909 blev kirken gennemgribende restaureret og døbefonten blev ved den lejlighed anbragt på en

*Fonten tilbydes
tilbageleveret*

*Restaurering af
Skt. Bendts kirke*

Her i min Families har den været i megen
 Hilselſe; men med al Erkjendelſe af dens antike Vær-
 dighed, har jeg dog ikke formaaet at ſkaffe den nogen bes-
 ders Plads end paa Pladsen i vor Hall, hvor den blide
 Sandfærd ved Luftens Paavirkning ſtadigt mere og mere
 forvitrer. Da Inspektør Waarſaa giſt i Sommeren
 de en Reife herud bad jeg ham derfor at ſee den; og jeg
 hører nu at han deler min Mening om, at den ved en
 varſom Haand vil kunde udbedres, og at den mere betyde-
 ningfuld vilde være paa ſin eiendommelige Plads i
 Kirken, ſom et hiſtorisk og konſtnerisk Monument – end
 ved at henſettes i et Muſeum.

Udsnit af Jørgen
 Roeds brev af
 12. august 1850 til
 provst Steenberg.
 Se note 16.

lav træplint på det nye gulv³⁰. Den blev senere, men før 1927, flyttet til sin
 nuværende plads centralt i kirken, midt under korsskæringen³¹.

I dag står fonten med de skader, i form af store og små afskalninger og
 revner, som den har fået gennem sin omflakkende tilværelse gennem mere
 end 800 år. Den er skadet, men tjener fortsat sit formål med værdigheden
 i behold, og det kan den sikkert gøre i endnu adskillige århundreder, især
 hvis de nuværende revneudfyldninger, som hverken er gode eller ligefrem
 forskønnende, kunne udskiftes ved en nænsom restaurering.

Fontekummens billeder

Reyersen giver i 1779 den tolkning af de 7 billedfelter på Ringstedfontens
 kumme, som siden er blevet stående: Bebudelsen, Besøgelsen, Fødslen,
 Hellige tre Konger, Josefs Drom, Flugten til Ægypten, Indtoget. De for-
 skellige billeder, som alle på visse punkter lider af større eller mindre
 skader, skal her kommenteres nærmere, og der skal henvises til sammen-
 ligninger, hvor dette er muligt og skønnes nødvendigt.

Bebudelsen og Besøgelsen er for så vidt uden problemer. De er begge
 enkle og klare i kompositionen – hver består af 2 figurer – og de er relativt
 godt bevaret. Sammen med Fødslen kendes de fra talrige andre romanske

*Bebudelsen og
 Besøgelsen*

Et af billedfelterne på Ringstedfonten: Bebudelsen. Ærkeenglen Gabriel til venstre, måske med palmegren og jomfru Maria til højre. Fot. af Gregers Kirkegaard.

Fødslen

billedserier f.eks. fra andre fonte, fra De gyldne Altre³², og fra Limoges-
 enameljer som Nationalmuseets Hellig Trekongersskrin³³. Fødslen er
 næppe heller svær at identificere, men da kompositionen er relativt kom-
 pliceret med mange figurer, og da billedet er meget skadet, kan det være
 vanskeligt at få hold på enkelthederne. Sighraf har imidlertid hugget to
 praktisk taget identiske Fødselsscener på de velbevarede fonte i Aa kirke
 på Bornholm³⁴ og i Grötlingbo kirke på Gotland³⁵. De bevarede spor på
 Ringstedfonten efter næsten forsvundne detaljer passer så nøje med sce-
 nerne på disse velbevarede fonte, at det må anses for sikkert, at Ringsted-
 fontens fødselsscene har været helt tilsvarende.

De hellige tre Konger

De Hellige tre Konger er også identificerbare, selv om næsten alle
 detaljer er totalt forsvundet. Igen kan en sammenligning med de for-
 nævnte velbevarede fonte fortælle, hvordan billedet må formodes at have
 set ud. Der findes to forskellige traditioner for fremstilling af De Hellige
 tre Konger i romansk tid³⁶. Den ældste er byzantinsk i sin oprindelse og
 viser Kongerne med bøjede knæ på vej frem, således som den berømte
 mosaik fra kirken Sant'Apollinare Nuovo i Ravenna (Italien) fremstiller
 kongerne³⁷. I 1100-årene blev en mere majestætisk stil almindelig, vist nok
 under inspiration fra Köln. I 1162 havde Frederik Barbarossa i Milano
 erobret de hidtil ret upåagtede relikvier af Kongerne og bragt dem til
 Köln, hvor en helt ny kult voksede op omkring dem³⁸. Ringstedfontens
 billede slutter sig til denne ny traditions forskrifter. På Aa kirkes font, der

følger samme tradition, spiller Kongerne en afgjort hovedrolle; de optræder på ialt 5 af de 11 felter. Tilsvarende gælder flere andre af Sighrafs fonte, f.eks. i Eke og Tingstads kirker. På basis af disse fontes samstemmende udsagn er det rimeligt at datere Sighrafs virksomhed til at begynde efter 1162, måske omkring 1170.

Josefs Drøm

Josefs Drøm er vanskeligere, først og fremmest fordi billedet er meget dårligt bevaret. I »Danmarks Kirker« fastslår Victor Hermansen og Poul Nørlund uden kommentarer »Englen advarer Josef«³⁹, hvorimod M. Mackeprang i sin store monografi skriver »Englen, der advarer de hellige tre Konger (eller Josef) mod Herodes' Anslag«, og kalder billedet »mere usædvanligt«⁴⁰. Han nævner i en fodnote, at han har noteret, at der synes at være tre sovende Personer. Scenen kan sammenlignes med tilsvarende på mindst tre andre fonte af Sighraf⁴¹. Der er tale om fremstillinger, der ganske klart viser De Hellige tre Kongers Drøm. De bevarede spor på Ringstedfonten viser overensstemmelse med disse billeder, og man må derfor tilslutte sig Mackeprangs opfattelse⁴².

Flugten til Ægypten

Flugten til Ægypten er umiddelbart forståelig, selv om der næsten intet er tilbage af hovedpersonen, Jesusbarnet. Billedet har sandsynligvis lignet det tilsvarende på fonten fra Grötlingbo, idet alle detaljer, som kan skelnes af Ringstedfontens billede, findes tilsvarende på dette billede.

Indtoget til Jerusalem

At det sidste billede forestiller Indtoget i Jerusalem, kan man nok først se, når man bliver opmærksom på, at den ridende person har korsglorie og altså må være Kristus. Det kan måske virke overraskende, at en billedserie, som ellers viser Kristi barndomshistorie, afsluttes med netop dette motiv. Men det er utvivlsomt valgt efter moden overvejelse. Tilsvarende billeder kendes fra De Gyldne Altre og fra de pragtfulde mosaikvinduer i Chartres-katedralen syd for Paris. I Chartres afsluttes det centrale parti, der fremstiller Kristi barndom og ungdom, også med et billede af Indtoget⁴³. Her er passionshistorien gengivet på nabofeltet. Det var ganske oplagt i middelalderens katolske verden, at afslutte Kristi barndoms- og ungdomshistorie med netop Indtoget i Jerusalem.

De syv arkadebuers svikler udfyldes af keruber, firevingede engle, der dækker deres kroppe med to af vingerne⁴⁴. De kendes især som vogtere af Edens Have efter Adam og Evas uddrivelse. Hvis man hæfter sig ved antallet syv, kan man tænke på de syv engle, der ifølge Johannes Åbenbaring står foran Guds ansigt, og som ikke er specificeret nærmere⁴⁵.

Josefs eller De Hellige tre Kongers Drøm.
Ringstedfonten af Sighraf. Fot. af Gregers Kirkegaard.

De Hellige tre Kongers Drøm.
Døbefont af Sighraf i Else kirke på Gotland. Fra volym 156 af »Sveriges kyrkor«, 1974.

De fire relieffer viser så store overensstemmelser, at det må være rimeligt at tolke Ringstedfontens meget beskadigede felt som De Hellige tre Kongers Drøm.

De Hellige tre
Kongers Drøm.
Døbefont af »Semi-
Byzantios« i Alskog
kirke på Gotland.
Fra volym 118 af
»Sveriges kyrkor«,
1968.

De Hellige tre
Kongers Drøm.
Relief i domkirken i
Autun, Frankrig.
Fra »Det romanske
Frankrig« af Knud
Aarup, 1961.

Ringstedfontens felt med Flugten til Ægypten. Maria rider med Jesusbarnet på skødet. Josef går foran, men ser sig tilbage. Han har en stav over skulderen og trækker ridedyret efter sig. Fot. af Gregers Kirkegaard.

Fontefodens BILLEDER

Fontefoden har nærmest form som et omvendt trapezkapitæl med katte-dyrshoveder på de fire hjørnekanter. Såvidt det kan ses, skal de alle fire forestille løver, men tidens tand har udvisket en del, og bedre bliver det ikke af, at Sighraf vel næppe har set en løve.

Sidefelternes billeder har hidtil fået en stedmoderlig behandling i litteraturen; man kan tvivle på, at ret mange af forfatterne har skænket dem nogen tanke. Som nævnt omtaler Reyersen dem som »et uformeligt Blomster«, og mon ikke det er denne beskrivelse Mackeprang har omskrevet til »et noget forvirret og gnidret Bladværk«. »Danmarks Kirker« nøjes med nøgternt at skrive »Bladværk«.

Det ene felt er i dag tomt, og det har det sikkert været allerede på Reyersens tid i slutningen af 1700-tallet. Det ligner ikke en naturlig afskalning eller en tilfældig, men voldsom skade, men snarere en rå afhugning, som det er vanskeligt at give en blot nogenlunde plausibel begrundelse. De tre andre er imidlertid, trods nogen afskalning og en enkel større revne, ganske tydelige. Det er tre forskellige planter, én utvivlsomt en lilje, én måske en rose med tre blomster. Den tredie, som delvis har spiraloprullede blade, kan ikke identificeres. Sighraf har måske tænkt på en palme. Der skal utvivlsomt være tale om tre bibelske planter (»Livets

Træ«), og en sådan kan det fjerde felt vel også have været forsynet med, der er jo muligheder nok⁴⁶.

Fontefoden afsluttes foroven af en vulst, der i dag er meget hårdt medtaget. Selv om romanske vulste meget ofte er tovsnoninger, sådan som de kendes fra mange jyske granitskulpturer, både fonte og portaler og andet⁴⁷, er det ikke givet, at Sighraf har fulgt normen. Fonten i Aa kirke er således forsynet med en flettet vulst, og Grötlingbo kirkes har en vulst med bare en enkelt omløbende rille. Dog viser de bevarede rester, at der kan have været tale om en tovsnoning eller en snoning med anderledes riller, måske som en snoet kanneleret søjle.

TOLKNING

En romansk skulptur synes næsten altid at rumme mere end billedet umiddelbart udtrykker. Når mange jyske døbefonte er udsmykket med én eller flere løver, er det således næppe for at fortælle, hvordan en løve ser ud; der må være en anden og dybere, en symbolsk betydning. Problemet består i at »forstå« fortællingen, og det kan langtfra altid gøres på en entydig måde. Mackeprang understreger f.eks., at tolkningen af løvemotivet (på de jyske granitfonte) »hører til de transcendentale Spørgsmål, der i Virkeligheden ikke lader sig løse.«⁴⁸. Sighrafs døbefont kan man selvfølgelig også tolke på forskellig vis, selv om den i og for sig synes ganske umiddelbart forståelig. Her skal forsøges en tolkning:

Først skal erindres om, at ordet font egentlig er samme ord som fontæne og er afledt af latin fons, en kilde. Grundtvig refererer da også i flere af sine salmer til døbefonten og/eller dåben som livets kilde⁴⁹. Man kan vælge at opfatte de fire løvehoveder som fire kildevæld. Sammenlign her, at løvehoveder på adskillige fontæner bruges til udspring for vandstråler. På en døbefont kan der være tænkt på de fire Paradisfloder⁵⁰. Sidefelternes plantemotiver skal da muligvis ses som et billede af Paradis, en betydning som kan overføres til hele fonten⁵¹. En anden tolkning ser løven som »den, der råber i ørkenen« dvs. Johannes Døberen. De fire løvehoveder kan derfor tolkes som udtryk for ønsket om det kristne budskabs spredning mod alle fire verdenshjørner dvs. Dåbsbefalingen⁵².

Afslutningen på kummens billedfrise: Kristi Indtog i Jerusalem leder frisen gennem en historisk fremstilling til fontens egen betydning: til dåbens centrale indhold, nemlig Kristi død og opstandelse. Kumme og fod går sammen om at forkynde, hvad dåben, og derfor også døbefonten, betyder. De syv keruber eller (ærke)engle passer fint ind i denne forståelse.

Ringstedfontens fod. På de to synlige sider er der relieffer af planter, en lilje og (måske) en rose med tre blomster. Fot. af Gregers Kirkegaard.

EN KOPI AF RINGSTEDFONTEN

Med gavebrev af 16. marts 1989 overdrog nu afdøde direktør Johan Döcker Hansen, Kong Valdemarsvej 6, Holte, en kopi af en døbefont til Søllerød Museum; den skulle dog forblive i giverens have, indtil han solgte ejendommen⁵³. Dette skete i sommeren 1991, og i september samme år blev fontekopien transporteret til Museet.

Giveren kunne desværre ikke fortælle meget om denne fontekopi. Således hverken hvem der havde fremstillet den, eller af hvilken døbefont den var kopi. Efter kopiens opstilling i Museets have blev det dog ret hurtigt klart, at den var en kopi af Ringstedfonten, omend ikke en nøjagtig kopi. På kummens sider findes den samme serie på syv scener fra Jesu liv indfældet i en rundbuet søjlearkade og med engle i sviklerne. Foden er firesidet med dyrehoveder på hjørnerne og bladornamentik som Ringstedfonten i sidefelterne.

Museets døbefont

Johan D. Hansen er født i 1907 som søn af generalkonsul og skibsreder Johan Frederik Christian Hansen (1861-1943) og dennes anden hustru Margrethe Döcker⁵⁴. Faderen var seniorchef i det C. K. Hansen'ske firma,

Kopien af Ring-
stedfonten i Søl-
lerød Museums
have. Fot. af Jens
Johansen.

og han spillede en betydelig rolle i den danske handelsverden, samtidig med at han nød stor respekt i søfartskredse både hjemme og ude. Han blev i 1908 Danmarks første minister for handel og søfart⁵⁵. Ved siden af sit omfattende organisatoriske arbejde inden for handel og søfart lagde

*Johan Hansens
private
kunstmuseum*

han stor vægt på sine kunstneriske interesser. Som malerisamler udbyggede han faderens og bedstefaderens allerede store samling af mindre kendte kunstnere fra 1700-og 1800-årene. Han ejede dog også betydelige samlinger af fremtrædende danske kunstnere som Lundbye og Jørgen Roed m.fl. Det er i denne forbindelse interessant at notere, at samlingen rummede Jørgen Roeds maleriskitse til det tidligere nævnte færdige maleri på Statens Museum for Kunst af Ringstedfonten i malerens forældres have i Ringsted. Til malerisamlingen lod han opføre en særlig og ganske stor museumsbygning ved siden af sin egen bolig på Kastelvej 16 på Østerbro i København. Museet åbnedes 1917 for offentlig adgang, og over portalen lod han i 1920 opsætte et tympanon-lignende portalrelief »Malerkunsten« af Axel Poulsen⁵⁶.

Ifølge Johan D. Hansen stod fontekopien i dette barndomshjem, hvortil han mente at den var anskaffet omkring 1918-20. Den er dog ikke med på noget kendt fotografi fra kunstsamlingen⁵⁷, men den stod måske i haven. Det er bemærkelsesværdigt, at ingen ved afleveringen til Søllerød Museum kendte til forbindelsen mellem Jørgen Roeds billede og fontekopien. Men Johan D. Hansens fader, som havde indkøbt begge, synes også at have været uvidende om forbindelsen, da han vel ellers ikke havde skilt dem ad senere, hvad han vitterlig gjorde. Det må betyde, at det ene værk ikke var indkøbt som supplement til det andet, og at han ikke kan have vidst, at fontekopien afbildede Ringstedfonten. Da han så vidt vides ikke havde nogen speciel forbindelse til Ringsted, er det derfor også usandsynligt, at han udtrykkeligt bestilte en kopi af netop Ringstedfonten. Eller udtrykt anderledes: Det må antages, at han først har set fontekopien og købt den, efter at den var hugget færdig. Det er muligt, at det er i forbindelse med indkøbet af det før omtalte portalrelief til den nye museumsbygning på Kastelvej, at generalkonsulen har set fontekopien hos Axel Poulsen, som følgelig må have fremstillet den.

*Billedbuggeren Axel
Poulsen*

Det skal indrømmes, at ovenstående følgeslutning bygger på adskillige antagelser og derfor ikke er noget bevis. Et sådant har ikke hidtil kunnet føres. Ingen anden billedhugger er dog bragt i forslag, og det er måske også muligt at skimte visse fællestræk mellem fontekopi og enkelte af Axel Poulsens arbejder, herom nærmere nedenfor.

Først skal historien om generalkonsul Johan Hansens malerisamling imidlertid genoptages. Efter nogle tilsyneladende rolige år besluttede Johan Hansen i 1932 at lukke og opløse samlingen og i stedet skabe en samling af akvareller, som han mente at se et større behov for⁵⁸. Malerierne blev i løbet af 1932-34 solgt på auktion og splittet for alle vinde.

*Salget af Johan
Hansens malerier*

Jørgen Roeds maleriskitse blev tilsyneladende købt under hånden af Knud Neye (1885-1945); den blev i hvert fald atter solgt, da Agathe og Knud Neyes malerisamling blev realiseret ved auktion hos Arne Bruun Rasmussen i København 3. juni 1980, og købt af Musée du Louvre i Paris som nr INV. 1980, 47⁵⁹.

Generalkonsul Johan Hansen beholdt fontekopien, men lod den flytte

Generalkonsul Johan
Hansen (1861-1943),
malet af Heinrich
Hansen.
(Søllerød Museum)

Interiør i generalkonsul Johan Hansens museum på Kastelsvej i København. Fot. af A. Lindegaard.

til familiens sommerresidens, villa Bondicar i Skodsborg, nuværende Skodsborg Strandvej nr. 268 A, hvor den blev opstillet i haven. Her er den fotograferet sammen med sin ejer og dennes hustru i 1938.

Generalkonsulen døde i 1943, men hustruen beholdt villaen og fontekopien. Efter hendes død og villaens salg fik direktør Johan D. Hansen fontekopien flyttet til sin egen have på Kong Valdemarsvej, hvor den så stod til den blev flyttet til Søllerød Museums have den 26. september 1991. Med assistance fra kommunens tekniske afdeling (Birkegården) blev den opstillet i kanten af bedet med gamle roser ved indgangen til museets udstillingsbygning.

Generalkonsul Johan Hansen og hustru ved fontekoppen i Villa Bondicars have, 1938.

Bebudelsen. Luk. 1,28-29: Og englen kom til hende og hilste hende med ordene: »Herren er med dig, du benådede!«:

Besøgelsen. Luk. 1,41-43: Da Elisabeth hørte Marias hilsen, sprang barnet i hendes liv (og hun råbte:) »Velsignet er du blandt kvinder!«.

Fødslen. Luk. 2,7: ..., og hun fødte sin søn, den første-fødte, og svøbte ham og lagde ham i en krybbe.

De Hellige tre Konger. Matth. 2,9 Da de havde hørt på kongen, tog de af sted, og se, stjernen, som de havde set ... stod stille over det sted, hvor barnet var.

Fontekopiens billedfrise. Tegnet af Peter M. M. Christensen.

Fontekopiens billeder

Som allerede nævnt er fontekopien ikke i enhver henseende en nøjagtig kopi. Snarere er der tale om en art rekonstruktion, i det mindste for visse partiets vedkommende. Selvfølgelig afspejler den Ringstedfonten; men mesteren for kopien har også sat sit præg på den, andet ville være ugørligt, når det ikke drejer sig om en afstøbning.

Til forskel fra Ringstedfonten er den hugget i ét stykke og altså med fikseret orientering af kummens billeder i forhold til fodens. Tør man tro, at denne fikserede orientering svarer til den, der gjaldt for Ringstedfonten på kopieringstidspunktet, lader fontekopien sig måske derved datere. Ringstedfontens kumme har været orienteret forskelligt i forhold til foden ved hver af de kendte opstillinger. Kopiens orientering svarer til Ringstedfontens i tiden umiddelbart efter, at Skt. Bendts kirkes restaurering var afsluttet, d.v.s. til årene fra 1909, og indtil fonten blev flyttet til sin nuværende plads engang før 1927.

Fontefoden har et billede af en plante på alle fire sider. Den er kompletteret med det manglende fjerde felt, hugget så det svarer til det modstå-

En mulig datering af kopien

De Hellige tre Kongers Drom. Matth. 2,12: Men i dromme fik de en åbenbaring om ikke at tage tilbage til Herodes.

Flugten til Ægypten. Matth. 2,13: »Stå op, tag barnet og dets mor med dig og flygt til Ægypten«

Indtoget til Jerusalem. Matth. 21,8: De kom med æslet og follet ... og han satte sig derpå. Den store folkeskare bredte deres kapper ud på vejen.

ende d.v.s med en plante med dels spirallullede, dels lige blade. Alle fire billeder er hugget rent og klart, indramningslinierne næsten for regelrette, og således at alt nøje svarer til Ringstedfonten. Løvehovederne derimod er hugget mindst lige så »slørede« som Ringstedfonten i dag fremtræder. Endelig er vulsten rekonstrueret som en snoet kanneleret søjle i en fin og regelret hugning.

Fontekummens billeder synes ved en første, overfladisk betragtning ikke blot at vise de samme 7 bibelske scener som Ringstedfonten, men at være ganske nære kopier. Et nøjere studium afslører imidlertid at billedhuggeren har suppleret et par steder og har udeladt andet. Det drejer sig i alle tilfælde om billedelementer som er svært beskadigede på Ringstedfonten, evt. helt mangler. Det skal nok forklares med, at billedhuggeren ikke har været på hjemmebane i den romanske ikonografi, og skal næppe forstås som sjuskeri. Alle billeder er hugget så de fremtræder »slørede«, også selv om relieffet i og for sig er rigeligt dybt til at kunne hugges klart. Billedhuggeren har nok selv følt sig på usikker grund og har ikke ønsket, at hans egen tolkning skulle træde for tydeligt frem.

De to første felter, Bebudelsen og Besøgelsen, synes at være korrekt gengivet; dog har billedhuggeren fremstillet figurernes hoveder, så de svarer til menneskelige proportioner og ikke overdimensionerede som fra Sighrafs hånd på Ringstedfonten.

*Billedhuggerens
tolkning*

*Billederne af
Jesu Fødsel.*

Fontekopien på Søllerød
Museum. Fot. af Jens Jo-
hansen.

Ringstedfontens
stærkt beskadigede
billede, hugget af
Sighraf. Fot. af Gre-
gers Kirkegaard.

Den velbevarede font af
Sighraf i Aa kirke. Fra
»Danmarks Kirker«,
(Bornholm), 1954.

Den velbevarede font af
Sighraf i Grötlingbo kirke
på Gotland. Fra »Gotländ-
ska stenmästare«, Malmö,
1959.

Sammenlign bille-
dernes enkeltheder,
for eksempel Beth-
lehemsstjernen og
Josef.

Fontekopien på Søllerød Museum. Kummens billede viser De Hellige tre Konger, mens foden viser kattedyrs-hoveder og stiliserede planter, måske en lilje og »livets træ«. Fot. af Jens Johansen.

Fødselsscenen er så svært skadet på Ringstedfonten, at Billedhuggeren har følt det nødvendigt at komplettere, og da han tilsyneladende ikke har kendt de bedre bevarede fonte i Aa kirke og Grötlingbo kirke, har han været på Herrens mark. Det kan i dag ses, at Maria og en engel med

rogelseskar er blevet til et, måske to, dyr, og at Jesusbarnet og de to dyr, okse og æsel, er blevet til noget, som er temmelig udefineret, men måske skal være et englekor. Bethlehemstjernen har undgået Billedhuggerens opmærksomhed, men der er også kun yderst svage spor på Ringstedfonten. Billedhuggeren har gengivet Josef knælende, hvad der vist var helt utænkeligt i romansk tid: Jesusbarnet blev ikke tilbedt, man kom med gaver.

Det er svært at afgøre, hvad billedhuggeren har ment at se i billedet af De Hellige tre Konger. De er vist uden krone eller tilsvarende som tegn på »magere«, hvad der vist kun mangler på de meget tidlige romanske fremstillinger, og hverken på døbefonte eller på De Gyldne Altre. De er nærmest vist som kvinder, især den bagerste; skal det mon være hyrder?

Feltet med Drommen, der er så dårligt bevaret på Ringstedfonten, synes billedhuggeren at have givet op overfor, og har blot bestræbt sig for at kopiere så nøjagtigt som muligt – og det skal han ikke dadles for.

De to sidste billeder er for så vidt gengivet omtrent fuldstændig korrekt, men der mangler lige netop så meget af Jesusbarnet i Flugten til Ægypten og af korset i Jesu korsglorie i Indtoget i Jerusalem, at man kan tvivle på, at billedhuggeren har forstået disse billeder. Begge de pågældende »detaljer« står ganske vist svagt eller mangler mere end halvt på Ringstedfonten, men de er der! At det er Maria, der rider på et ridedyr i Flugten til Ægypten, synes ganske klart. Men man fristes også til at opfatte Jesus, der rider ind i Jerusalem, som Maria. Jesus fremstilles ridende sidelæns efter byzantinsk tradition som f.eks. på Borghjerg frontalet⁶⁰, men den karakteristiske velsignende gestus mangler på kopien.

HVEM VAR BILLEDHUGGEREN OG HANS OPDRAGGIVER?

Det er ovenfor anført at Axel Poulsen kunne være billedhuggeren. Her skal peges på et par arbejder fra hans hånd, som måske kan underbygge teorien. Men først skal de træk i kopien trækkes frem, som ikke kan føres tilbage til Ringstedfonten. Det er

- dybt relief, men alligevel »slørede« billeder
- regelrette billedafgrænsninger på foden
- tilsyneladende ukendskab til romansk ikonografi
- fremragende dygtigt hugget vulst.

En »sløret« billedgengivelse synes at kendetegne Axel Poulsens kaminrelief fra hans og hustruens hus i Charlottenlund⁶¹. Relieffet viser et billede

Axel Poulsens hus

af Kain og Abel, altså også et bibelsk motiv som så mange andre fra Axel Poulsens hånd. (For ikke at tale om huset i Charlottenlund, der blev bygget, nærmest med et italiensk renæssancekloster som forbillede)⁶². Helt regelrette hugninger ses i rosetvinduet og portalen til hans hus, hvor de ganske vist er temmelig selvfølgelige. At Axel Poulsen ikke interesserede sig for romansk kunst vides vel ikke, kun at han under sit studieophold i Italien især blev fængslet af Renæssancen. Den knælende Josef kan måske sammenlignes med den knælende og tilbedende konge på Axel Poulsens altertavle til Skjoldborg kirke i Thy. Der er iøvrigt intet i hans værker, der viser speciel afhængighed af andre tiders formsprog. At han til fulde beherskede den håndværksmæssige side af sin kunst viser samtlige hans værker. Axel Poulsens søn har oplyst, at hans fader i studietiden påtog sig adskillige udsmykningsopgaver og meget vel også kunne have påtaget sig et sådant kopieringsarbejde. Men Axel Poulsen har ikke efterladt sig noget skriftligt til belysning af dette spørgsmål. Det er derfor ikke her muligt umiddelbart at slutte andet, end at billedhuggeren muligvis har været Axel Poulsen⁶³.

*Et bestillings-
arbejde ?*

Da det næppe er generalkonsul Johan Hansen, der har bestilt fontekopien, og den efter det fremdragne kan tænkes hugget af Axel Poulsen i dennes studietid dvs. 1908-11, hvem har så bestilt den? Her kan man gætte på professor Herman Baagøe Storck (1839-1922), der havde forestået den store restaurering af Skt. Bendts kirke i Ringsted i årene 1900-09 og som derefter blev knyttet til Kunstakademiet⁶⁴. Han er for eftertiden blevet berygtet for sine nok lidt for radikale »tilbageføringer« af adskillige kirker ud over landet, ikke mindst rundkirken i Bjernede mellem Ringsted og Sorø. Med hans ønske om at se det regelrette og fejlfri i »sine« kirker må den meget medtagne døbefont i Skt Bendts kirke have været ham en torn i øjet. Den har han jo ikke kunnet restaurere, sådan som han kunne med bygningen, så det kan ikke undre, om han skulle have udvirket, at en ung og ivrig akademielever med eminente håndværksmæssige evner blev opfordret til at forsøge en genskabelse. Opgaven har været overordenlig vanskelig, og billedhuggeren har så valgt at sløre fontekopiens billeder. I sidste ende er det blevet ved forsøget, og fontekopien har så stået i billedhuggerens atelier til generalkonsul Johan Hansen fik den tilbudt. Professor Storcks bevarede privatarkiv vedrørende Skt. Bendts kirke rummer intet til belysning af sagen, og han har heller ikke efterladt sig breve fra Axel Poulsen⁶⁵.

Et elevarbejde ?

Her må beretningen slutte – uopklaret. Axel Poulsen kan have udført fontekopien, og i givet fald muligvis på opfordring af Professor Herman

Axel Poulsens relief af Kain og Abels ofringer. Benyttet over kaminen i kunstnerens eget hus i Charlottenlund. Fra »Axel Poulsen« af Frithiof Brandt, 1947.

Baagoe Storck. Sigbrafs originale døbefont er heldigvis bevaret i Ringstedes Skt. Bendts kirke. Og i Søllerød kan vi nu glæde os over et stykke smukt billedhugger-håndværk med en spændende historie foran Søllerød Museum.

NOTER

1. Erland Lagerlöf og Gunnar Svahnström: *Gotlands Kyrkor* (Uddevalla 1966) s. 7 ff. Gotland blev i 1361 erobret af Valdemar Atterdag efter et blodigt slag foran Visbys mure. Her blev en gotlandsk bondehær nedslagtet før Visby overgav sig – og blev plyndret af den danske erobringshær. Se f.eks. Bengt Thordeman: *Invasjonen paa Gotland 1361* (Kbh. 1945).
2. Johnny Roosval: *Die Steinmeister Gottlands* (Stockholm 1918).
3. Lis Jacobsen og Erik Moltke: *Danmarks Runeindskrifter, Text* (Kbh. 1942), sp. 428 f.
4. M. Mackeprang: *Danmarks Middelalderlige Døbefonte* (Kbh. 1941), s. 372.
5. F.eks. Aa kirkes døbefont.
6. som note 5.
7. Roosval s. 169 ff.
8. Nævnt af Mackeprang s. 372. Understreget af Tue og Bodil Gad: *Ved Kilden under Træet* (Kbh. 1988), s. 204 f.
9. Rikke Agnete Olsen et al.: *Skt. Bendts Kirke i Ringsted, Nationalmuseet 1972*. Ved kirkefesten i 1170 blev Knud Lavard »sunget op i helgenernes rækker«, og skrinet med hans ben blev sat på kirkens alter. Valdemar den Stores 7-årige søn, Knud (VI) blev kronet som tronarving.
10. *Danmarks Kirker* (Nationalmuseet 1933ff) resp. bd.
11. F.eks. *Vor Frue kirke i Roskilde* (Danmarks Kirker), *Herlufsholm kirke, tidl. Skovkloster* (Danmarks Kirker) og *Børglum kloster* (Aage Roussell: *Børglum Kloster*, Kbh. 1949).
12. Lise Gotfredsen og Hans Jørgen Frederiksen: *Troens Billeder* (Herning 1988), s. 326.

13. Danmarks Kirker V,1 (Nationalmuseet 1936) s. 186
14. Samme s. 183 f.
15. Andreas Reyersen: Beskrivelse over Sankt Bendts Kirke i Ringsted (Kbh.1779/Ringsted 1973) s. 39 f.
16. Jørgen Roed: brev af 12. august 1850 til provst Steenberg (Skt. Bendts kirke, Ringsted), Landsark.f.Sjæll. m.v., Kirkearkivalier, Ringsted-Benløse pastorat, Kirkeinspektionssager. Jfr. Tue og Bodil Gad: Ved Kilden under Træet (Kbh.1988) s. 204.
17. Ebbe Nyborg og Verner Thomsen: Roskilde domkirkes triumfkrusifiks, Nationalmuseets Arbejdsmark 1983, s. 187 ff.
18. Vedersø Kirke (Beskrivelse, 8 sider, 3.opl. Ringkøbing u.å.).
19. Jørgen Roed: Haven med den gamle døbefont, 1850. Maleri på Statens Museum for Kunst.
20. Jørgen Roed: brev af 15 juni 1845 til Emilie Roed. Uppsala Universitetsbibliotek, Helene Nybloms efterladte papirer. Her citeret efter Bodil og Tue Gad, s. 186 og 204.
21. Foreslået af Bodil og Tue Gad, s. 188. Afbildet i På sporet af Jørgen Roed, Italien 1837-1841, Ny Carlsberg Glyptotek 1991, fig 40 (Jens Peter Munck: Landskabet og Arkitekturen)
22. Kalla-planten, som er med på Kunstmuseets maleri, men ikke på Roeds skitse, skal muligvis forstås som en malerisk parallel til vandstrålen på de nævnte malerier. »Sommer i en have« er afbildet i Dansk sommer gennem 200 år. Sophienholm 1992. Nr.18.
23. Se note 16
24. J.J.A. Worsaae: Af en Oldgranskers Breve 1848-1885. ved Victor Hermansen. Kbh. 1938.
25. Således angivet i J.V.Christensen: Valdemarernes Kirke, Sanct Bendt i Ringsted (Ringsted 1928). Kilden har ikke kunnet genfindes.
26. Rikke Agnete Olsen, s. 24.
27. Helena Nyblom: Livsminder fra Danmark, 1843-1864 (Kbh.1923), s. 11.
28. Dansk Biografisk Leksikon – 3.udg.
29. Danmarks kirker V,1, (Nationalmuseet 1936), Fig. 24 s. 140.
30. Herman B. Storch: Papirer vedr. bl.a. St.Bendts Kirke, restaureret 1901-09. Rigsarkivet, Privat-arkiv nr 6399, pk. 9. I »Forslag til Istandsættelse af St.Bendts Kirke i Ringsted« dateret sept. 1877 nævnes døbefonten ikke, men nok andet inventar. I senere yderst detaljeret overslag (21 sider) står: »Døbefonten at flytte og igen hensætte«. Dette er senere (blyant) rettet til »Døbefontens flytning«.
31. J.V.Christensen, Tekst til fotografi s. 39
32. Poul Nørlund: Gyldne altre, (Kbh. 1926 / Aarhus 1968 incl. tillæg)
33. Niels-Knud Liebgott: Middelalderens emaljekunst (Nationalmuseet 1986), s. 47 ff. samt omslag.
34. Danmarks Kirker VII, fig.20, s. 165.
35. Andreas Lindblom et al: Gotländska Stenmästare (Malmö 1959), enkeltfelter s. 79-83.
36. Nørlund, s. 33.

37. Guiseppe Bovini: Sant' Apollinare Nuovo in Ravenna (Milano 1961), plate 53. Jfr. også note 33. Sammenlign også med fremstillingen af De Hellige tre Konger på de stærkt nedslidte og meget opmalede kalkmalerier i Fjenneslev kirke. Ulla Haastrup og Robert Egevang (red.): Danske Kalkmalerier – Romansk tid 1080-1175 (Nationalmuseet 1986), s. 118f.
38. Kai Horby: Velstands krise og tusind baghold. Bd.5 af Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie (Kbh. 1989), s. 13. Jfr. også Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder (2.oplag, Kbh. 1981), bd.6, sp. 390 ff.
39. Danmarks Kirker V,1, s. 154.
40. Mackeprang, s. 372.
41. Det gælder Eke kirke på Gotland (Sveriges Kyrkor, vol. 156), Silte kirke på Gotland (Sveriges Kyrkor, vol. 215) og Tingstad kirke i Östergötland (udstillet på Nationalmuseets udstilling »Viking og Hvidekrist«, 1992). Sammenlign også med et relief i domkirken Autun i Bourgogne, Knud Aarup: Det romanske Frankrig (Kbh. 1961), s. 169 f. og med døbefonten af den såkaldte »Semi-Byzantios« i Alskogs kirke på Gotland. (Sveriges Kyrkor, vol.118).
42. Sighraf overholder så vidt vides altid strengt de enkelte scener bibelske kronologi. »Drommen« må derfor gælde en episode, der foregår i tiden mellem Kristi fødsel og Flugten til Ægypten. Man kan således udelukke Josefs drom, som er en kendt mosaik fra Markuskirken i Venezia (Jfr. Knud Banning: Jakobs Forevangeliem og Det uægte Mattheusevangeliem, Kbh. 1980, s. 22). Et af motiverne på de berømte glasmosaikker i Chartres, der benævnes »Josefs Drom« er placeret, så det ikke kan afgøres, hvilken drom den gælder (evt. er den simpelthen fejlbenævnt). Se f.eks. Robert Branner: Chartres Cathedral (London 1969), s. 111 f. og Etienne Houvert: (extract af) An illustrated Monograph af Chartres Cathedral (Chartres 1938). Se også Herbert Hutter: Middelalderens Glasmaleri (Kbh. 1965), tekst til planche 4.
43. Afbildet i Etienne Houvert, op.cit. note 42.
44. Keruber beskrives i det Gamle Testamente, Ezekiels Bog, kap.1, 11-17, og omtaler flere steder spec. Første Mosebog, kap 3.
45. Johannes Åbenbaring, kap 8.
46. Hans Arne Jensen: Biblens Planter (Kbh. 1974)
47. H.K.Hein og Poul Pedersen: Horder, en romansk stenmester. Romanske stenarbejder 3. (Højbjerg 1986).
48. Her citeret efter Lise Gotfredsen og Hans Jørgen Frederiksen, s. 331
49. F.eks. Den Danske Salmebog nr. 402. Vedr. Kristi død og opstandelse, samme nr.401, vers 1.
50. Nationalmuseets Arbejdsmark 1992 s. 2. (Udstillingen »Rejsen«).
51. Samme tolkning i Islam, se Steen Estvad Petersen: Paradiset, Den islamiske Have. (Valby 1991)
52. Matthæus Evangeliet, kap. 28
53. Solleder Museums arkiv, journalsag nr. 524
54. William Haste: Generalkonsul Johan Hansen fortæller (Kbh.1940), s.9.
55. Dansk Biografisk Leksikon, 3.udg. og Haste.
56. Frithiof Brandt: Axel Poulsen (Kbh. 1947)
57. Haste s.67 og Solleder Museums arkiv, 524

- 58. Haste, s. 66.
- 59. Bjarne Jørnæs: Quatre tableaux de l'âge d'or danois, i La revue du Louvre 1982. pg. 56-60, note 17.
- 60. Nørlund, s. 39.
- 61. Brandt, s. 99.
- 62. Brandt, s. 15 ff og Elisabeth Bergstrand-Poulsen: Høg, laan mig dine Vinger (Kbh. 1945), s. 185-195.
- 63. Kunstakademiet har på forespørgsel oplyst, at man ikke kan bidrage yderligere til sagens løsning. Brev af 14. oktober 1992, J 1992 nr. 621/1
- 64. Dansk Biografisk Leksikon, 3.udg.
- 65. Storchs privatarkiv, Rigsarkivet.

Muldets frænder

Lidt om min skoletid i Nærum i trediverne

af Christian Schultz

Ældre Nærum-børn vil her og der kunne nikke genkendende til de følgende erindringsbilleder fra de første skoleår i 1937-39 i byens kommuneskole. Nærum var stadig en landsby, og børnenes skolevej igennem den fulgte stort set det århundredgamle vejnet. Skolen ude ved skovbrynet lå dog efterhånden indenfor bygrænsen og forsøgte fortsat at følge med udviklingen. Nye elever kom jo til fra villaerne, der skød op rundt omkring, og først og sidst var der børnene fra Nærumgård, der tilførte livet i skolen og byen lidt ekstra salt. Af de voksne, der dengang blev en del af vores tidlige tilværelse, er der næppe mange tilbage. Af skolen står i dag kun den gamle hovedbygning.

Forfatteren er født 1929 og bor i Søllerød. Civiløkonom, direktør. Medredaktør af »Træk af Birkerød sogns historie« (Birkerød Lokalhistoriske Forening og Arkiv, 1979) og medredaktør og -forfatter til bogen »Omkring Birkerød Kirke« (BLFA 1980).

Min far købte i sommeren 1935 »Lille Egebæk«, Egebækvej 97 (i dag 107-109), mellem Nærum og Gl. Holte. Ejendommen lå, dengang som nu, overfor Egebækgård og meget landligt omgivet af dens jorder, hvorfra den var udstykket i forrige århundrede, formodentlig som aftægtsbolig.

*Vi bliver
belårsbeboere*

Far var blevet glad for egnen efter i et par somre at have ligget på landet i Søllerød, hvor han øst for slotshaven ejede en parcel med et beskedent sommerhus. Som prokurist i en større importforretning havde han nu også fået råd til eget helårshus, og »Lille Egebæk« må i flere henseender have været det rigtige valg, for familien blev boende der i mere end fyrre år.

I skole i Nærum

For min skolegang betød flytningen fra København, at jeg, da jeg ved det kommunale skoleårs begyndelse i april 1937 var fyldt syv år, måtte begynde min 1. skoleklasse i Nærum Kommuneskole på hjørnet af Concordiavej og Nærum Hovedgade. Den rigtige adresse var dengang iflg. vejviseren Skodsborgvej (Nærum) 6, men blev i 1938 lavet om til Nærumvej 355 (i dag Nærum Hovedgade 99).

Min legekammerat Steen Mathiasen fra Egebækgård, hvor hans far var

bestyrer, skulle gå i Gl. Holte skole, så Egebækvej dannede vel skel i skoledistrikterne, og Nærum blev i de følgende år også mine brodres første skole.

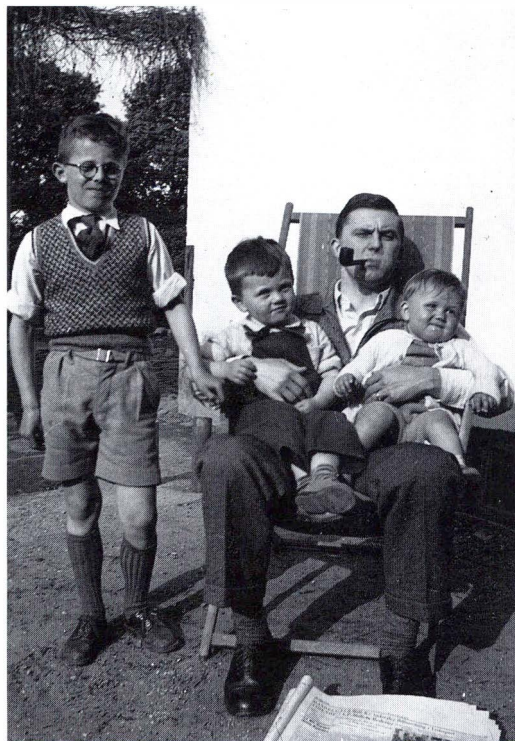
Klæder skaber folk, og munderingen var den første dag, hvor mødrene også dengang leverede rollingerne ved skoledøren, plusfours, på dansk: pludderbukser, som på det seneste var blevet familiens mandlige vinterpåkledning. Ellers havde den stået på korte benklæder, der var fint nok om sommeren, men i den kolde årstid skulle suppleres med lange strømper, hvilket enhver nu kunne se, var tåseagtigt.

Selerne måtte man indtil videre finde sig i. Bukseremme var det smarte og eftertragtede, men de strammede – det burde læsere af »Vore Børn« ikke være i tvivl om – sundhedsfarligt om børnemaver. Skammede man sig tilstrækkelig højt over selerne, var der en håndfast moderløsning på problemet: De kom inden for skjorten, som der blev syet huller i ud for buksernes seleknapper. Ingen simpel konstruktion, når man efter bad, gymnastik eller toiletbesøg skulle hurtigt videre i livet. De eneste seler, en rigtig dreng godtog, var tyrolerbuksernes af læder.

Skjorter var kun til sommerbrug og gerne kortærmede. De langærmede poloskjorter skulle rulles op, og det kunne næsten ikke gøres pænt med én hånd. Ellers hed det sweater med lange ærmer og krave til at knappe i halsen. Tog vinteren til, kom salt-og-peber-frakken frem – med bælte. Skoene var brune snøresko, også i regnvejr. Børnefodder kunne selvsagt ikke ånde i gummistøvler.

Det viste sig, at jeg var den elev, der boede længst væk, men jeg *gik* til skole lige som de andre, hvad ellers? Ned ad Egebækvej – jo, der var gangsti – forbi Charles Andersens lille stråttækte, over Kikhanerenden, langs det nye stadion, videre til Rundforbi, op mellem Folsachs og Peder Møllers store villaer til »Grisestien« i skovbrynet, hvor Nærumbanen engang havde gået til Vedbæk og hen ad banedæmningen til dér, hvor Alfred Christensens Vej krydsede Grisestien og blev til Concordiavej. Alfred Christensens Vej førte næsten midt ind i byen, Grisestien fortsatte lige ud til Nærum station med drejeskiven, men for enden af Concordiavej lå skolen.

På dæmningen havde man Jægersborg Hegns bøgeskov til den ene side og den lavtliggende sommerhusenklave til den anden, og gennem haverne beplantning var der glimtvis udsigt over markerne hjem til Egebæk. På Concordiavej passerede man Adventistsamfundets bygninger og haveanlæg og kiggede nysgerrigt efter, om børnene og menneskene dér så anderledes ud, fordi de troede på Gud på en anden måde og holdt søndag om lørdagen.

T.v.: Forfatteren og hans lillebror Knud (yderst til venstre) med nære venner i det lokale svømmebassin (uden vand) foran Lille Egebæk i sommeren 1939. Få år senere blev den vinbehængte veranda ved husets gavl revet ned, en længe bygget til og den gamle stensætning erstattet af græsskråning. (Fra privat fotoalbum, Chr. Schultz).

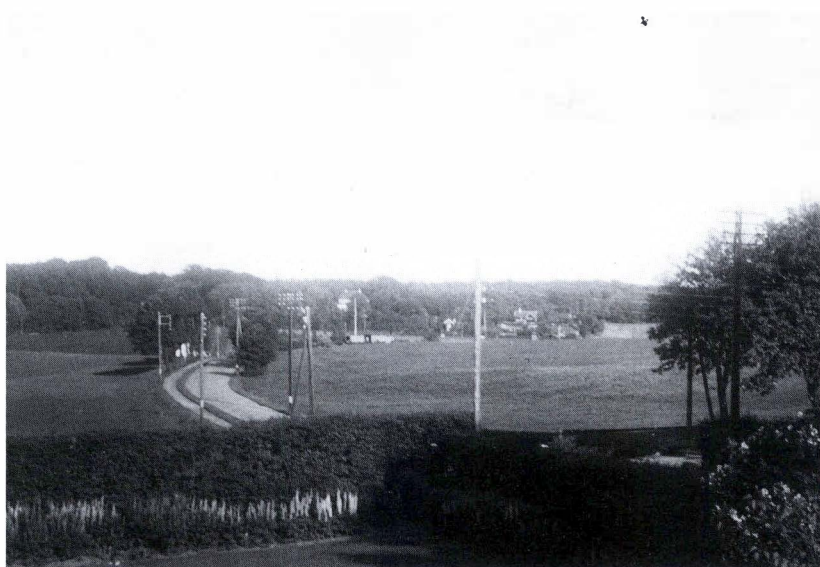
T.h.: Forfatteren, hans far og to brødre, Knud og Carl, sommeren 1939. (Fra privat fotoalbum, Chr. Schultz).

*Hjemturen kunne
varieres*

En rar skolevej synes man, ialtfald om sommeren eller om sensommeren, når der var bær og frugt i hegnene. Men en syvårig kunne finde den lang og ensom i de mørke vintermorgener, skønt andre måske havde den samme afstand, for eksempel Steen til Gl. Holte.

Så var hjemturen, da jeg havde lært terrænet, mere spændende, når man kunne følges med kammeraterne ad hovedgaden til sprøjtehuset ved Madsens lillebilcentral (hvor der nu er anlæg) overfor andelsbageriet og gå hjem ad Rundforbivej, for eventuelt efter Villa Ask med den paradisiske

Udsigten fra Lille Egebæk mod Rundforbi i 1940'erne. Folsachs hvide villa, der skimtes i skovbrynet (opført af familien Adler på Nærumgaard), veg i 1980'erne for en moderne klyngehusbebyggelse. (Fra privat fotoalbum, Chr. Schultz).

uplejede naturgrund at stikke ad bagindgangen gennem Rundforbi Station.

På dage med bisselæder i sålerne kunne den udvidede tur lægges hen forbi Brugsen, doktor Askgaards hvide villa, købmand Aagaards hyggelige butik, der engang havde været byens skole og ned forbi først Wesselsminde Mejeri og så kroen. (I dag er der henholdsvis Suma, parkering, bodega og boligblokke). Ruten kunne varieres med et slag op ad Benbrækkerstræde (nu den forlængede Rundforbivej), der fredeligt løb ud i Kirkestræde og Kirkestien til Søllerød, hvor min farmor boede.

Skoletasken

Det nye værdighedstegn, skoletasken, var den såkaldte »rumpedasker«, en mappeligende skuldertaske af læder og med et ekstra, mindre rum til madpakken påsyet udenpå mellem spænderne. Den mest praktiske bæremåde var: tasken bagpå, remmen ført under armene, foran skuldrene og bagom nakken. Så havde man armene fri, kunne slå fra sig, eventuelt spæne. Senere, men vist først i Holte Gymnasium, blev det til rygsæk – uden stativ – og til sidst mappe. Af ukendte grunde havde jeg aldrig tornyster, det var måske for dyrt, hvis det skulle være det rigtige: sælskind. Men i princippet levede vi i det mindste op til »Vore Børn«s forkyndelse om, at »...selv om det er moderne at bære Bøgerne i Haanden eller i Rem over Skulderen, er det dog langt sundere med en Rygsæk eller et Tornister, der retter Ryggen og udvikler Brystkassen.«

Madkassen

I tasken var der til en begyndelse madkassen af blankt letmetal (nogle af

NÆRUM 1938

Streets shown: NÆRUMVEJ, STATIONSVEJ, JERNBANEVEJ, LINDE ALLE, HEGNSVEJ, CONCORDIAVEJ, ALFRED CHRISTENSENSVEJ, GRISE STIEN, RUNDFORBIEVEJ.

Landmarks and Businesses:

- Løge Krarup
- Skomager Sygekasse
- Købm. Aagaard
- Løge Askgaard
- Nærum Brugsförening
- Andelsbageriet
- Barber Jensen
- Frøgtmand Robert Andersen
- Svendsen - cykler
- Slagter Milton Møller
- Nærum Station
- Nærum Konditori
- Købmand Jensen
- Schous Sæbehus
- Hansa
- Nærum Messe
- Frøstør Lund
- Handelsbanken
- Nærum Boghandel
- Nærum Kirke
- Nærum Hotel og Kro
- Villa Ask
- Nærumgaard
- Wesselsminde Mejeriudsalg
- Telefon-ctr.
- Hæ. Madsens Bil-central
- Sprøjtehus
- Skraeddler Pedersen
- Grønthandler S.H. Jørgensen
- L.P. Petersen detailhandel
- Nærum Skole
- Spille-Lærerinde Aagaard
- Lærer Pedersen
- Alderdomshjemmet "Aftenhvile" (Adventisternes)
- Direktor Senn

Scale: 0 100 meter

Compass rose pointing North (N).

de mange nye kammerater havde dem i farver og dekorerede med påskrifter om appetitten, det syntes min far og jeg var noget pjat) indeholdende fire halve med leverpostej, spegepølse, kødpølse og ost, de tre første gerne med fedt under. Kunne varieres med kartoffel eller æg i skiver og om sommeren agurk og tomat. Det var landmad og delvis egen produktion, for vi boede på landet og var af bondeslægt – sådan da.

Ud over dette væsentlige gods blev der med den voksende lærdom naturligvis også bøger at transportere. Og skriveredskaber. I timen havde vi tasken hængende over pultryggen eller stående på gulvet op ad pulten. Den kunne også anbringes sammen med overtøjet på knagerne i gangen, hvis man gad slæbe indholdet med ind i klassen.

Skolen så ud omtrent, som bygningerne lå der endnu for nylig, solid og venlig. Hovedbygningen måske noget respektindgydende med sine mange røde mursten, der flere steder var brugt som ren pynt, ja nogle af vindueshullerne var ovenikøbet snyd. Men der stod højt og tydeligt på gavlen: Nærum Kommuneskole, opført 1900-1901. Far kunne, lidt skeptisk, citere lokale sagkyndige for, at dens indretning var noget af det bedste, samtiden kunne præstere. Ialtfald efter vinkelbygningens tilkomst med nye klasseværelser, gymnastiksal, faglokaler og pedelbolig (i 1910) og tilføjelsen af to fag i hovedbygningen (omkring 1925) med både bibliotek og WC.

Skolegården var asfalteret, men under træerne op til naboens hæk må der have været cinders eller grus, for dér kunne man med hælen i jorden og et par omkredsende hink lave de fornødne huller til at spille marmorkugler, som det prætentivt hed. Pigerne tegnede naturligvis hinkeruder og hoppede rundt efter deres farvede glashinkesten. De sjippede også eller spillede med mange finesser bold op ad muren i gavlene, hvor der ingen vinduer var at baldre. Ruderne var ellers små, dét var jo smart nok af skolen.

De tre sider af legepladsen bestod overvejende af skolebygninger, dog i forlængelse af gymnastiksalen voksede der et par meter hæk i skellet til overlærerens villa, og i forlængelse af den anden længe lå to nye skure, der mod gården fungerede som læskur og spiseplads og mod Concordiavej som cykelskur og tissehus for drengene. Den fjerde side mod nabovillaen var en grøn hæk med et par træer foran: Rønnebær? Midt i gården stod en cement-eller granitkumme med springvandshaner til drikkevand, som vi med en naturlovs nødvendighed oversjaskede hinanden med.

Hovedbygningen var forbeholdt de stores klasser, lærerværelset, overlærerens kontor og skolekontoret. I loftsetagen kunne der bo lærere, og i kælderen var der badeanstalt og toiletter. Man gik ind i trappetårnet fra

*Skolen –
som den lå der*

Legepladsen

*Den oprindelige
skole*

Nærum Kommuneskoles hovedbygning i begyndelsen af 1940'erne set fra Hovedgaden. I baggrunden t.v. skimtes annektsbygningen med »de smås klasse«. (Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune).

gården, og over dobbeltdøren stod skolens motto i sandsten og med pæne blade omkring: »Hvad Solskin er for det sorte Muld, er sand Oplysning for Muldets Frænde«. Jeg tilstår flovt, at jeg forlod skolen uden at have fattet betydningen, uden at vide, at det var et Grundtvig-citat og uden at kende fortsættelsen. Uvidenheden gjaldt nok de fleste af os. På gadesiden af hovedbygningen bredte der sig et haveanlæg, måske tiltænkt lærerne, med et par kastanier, der forlenede huset med en anderledes frodighed end den borgagtige gårdside. I vinkelbygningens længe ret over for hovedbygningen befandt sig gymnastiksalen. Den var uopvarmet og kort forinden udbygget i gavlen med et ligeledes uopvarmet garageagtigt omklædningsrum. I længen mod Concordiavej havde der vist været bad i stuen, nu var der toilet og sløjdlukaler og, som den hed fra det øjeblik, man var avanceret til de højere sfærer i hovedbygningen, »de smås klasse«. På 1. sal boede skolebetjentens, hr. og fru Carlsen, skønt man undrede sig over, at de begge to kunne være der, for der var tilmed skolekøkken. Indgangen lå i hjørnet, hvor længe mødtes, og trappeopgangen havde terazzogulv ligesom i badeværelset hjemme.

1. og 2. klasse delte klasseværelse efter et skema, jeg ikke er klar over. Rummet var stort og lyst, og læreren havde sit kateder foran nordvæggen, hvor døren sad inderst ved hjørnet, og bag sig havde han tavlen, hvor han også kunne hænge landkortene op. Dem hentede han i skabet eller i

Annekset

*Det første
klasseværelse*

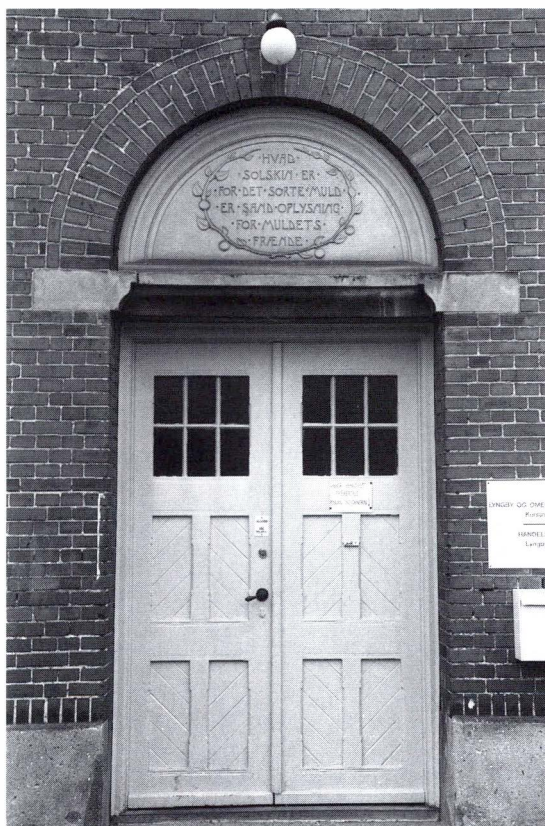

Desværre blev forfatterens klasse aldrig fotograferet. Her ses min bror Knuds klasse fra omkring 1945 foran hovedindgangen. Knud Schultz (nu viceborgmester i Søllerød) står i 2. række som nr. 6 fra venstre ved siden af pigen med den hvide kyse. (Byhistorisk Arkiv).

Vi havde pulte

hjørnet. Bemeldte skab stod op imod østvæggen og rummede de små tavler, grifler, hæfter, kridt, blækhuse og blækflasker, sang- og andre bøger nævnt i den rækkefølge, jeg registrerede det. Stod der et udstoppet fjerkrævildt eller eger oven på? På væggene hang et par vidunderlige plancher, der anskueliggjorde for eksempel stenalderbopladsen. Veltegnede, fagligt overbevisende og med deres væld af detaljer og venlige farver huskes de som fremragende undervisningsmateriale, for jeg har aldrig glemt den boplads eller hvad de skindbuksede forfædre foretog sig. Man havde billederne for øje hele tiden, de distraherede sikkert, men *deres* indhold har man altså levet sig ind i. Fremstillinger i lysbilleder eller film fæstnede sig ikke tilsvarende, måske fordi de medier var nye og spændende (men i øvrigt ikke altid af god kvalitet), så det tekniske stjal opmærksomheden fra emnerne.

Der sad vi så med lyset korrekt ind fra venstre side gennem de store, smårudede vinduer mod gården, forholdsvis artige og opmærksomt afventende den sande oplysning. Men beklageligvis synes ikke alle detaljer at have gjort sig fortjent til at huskes et halvt århundrede efter. Jeg tror

Frontonen over døren har, i lighed med de næsten samtidige Vedbæk og Øverød kommuneskoler, et dekorativt indhugget motto: Nærums inskription er de første linier af Grundtvigs 'skoleindvielsessang' fra 1856. (Folkehøjskolens Sangbog 1989 nr. 146).

– og griffler

nok, at vi havde hver sin pult med skråtstillet bordplade, men vist ikke med pulterrum under. Der var rille til at lægge skriveredskaberne i og hul til blækhuset, men intet blækhus. Blækskrivning med tilhørende penneskaft, elastikpen og pennevisker lå år ud i fremtiden. I begyndelsen skrev vi endda med griffel på hver sin tavle, men inden længe gik vi over til kladdehæfter, blyant og viskelæder.

Læsebogen? Muligvis Ole Bole ABC. Tøbruddet i min læsekunnen skete ikke i skolen, men hjemme. Uden at påstå, at familiebiblioteket er grundlagt på havregryn, så er mine første læseglæder ikke desto mindre nært knyttet til Otabøgerne, tålmodigt samlet kupon efter kupon.

*Et pennalbus er
mange ting*

Vi havde pennalhuse. Slagsen angav en smule socialniveauet. De billigste var store og klodsede men dog efter recepten: træske med skydelåg, hvis lukkeende af mystiske grunde var rund. De dyrere var fint forarbej-

Uffe Hin Spage: I tidens nærmest romantiske opfattelse af Danmarks glørværdige fortid, et billede der talte til børnenes fantasi og fædrelandsopfattelse. (Litografi fra 1920'erne, privat-eje).

dede og derfor lettere, mindre, eventuelt med dekorationer. Engang bør nogen skrive træpennalhusenes historie. Men der var også dem med læderetuier, de var ikke mange, for det var en fattig forstad, ja, i virkeligheden en landsby, hvor man ikke bare gik hen og købte sådan noget. Men beholderne var alle fyldte med menneskebørnenes personlige og bærbare kommunikationsmidler og skaberværktøjer: gule eller røde vikingblyanter i forskellige udforminger, måske endda nogle, der kunne skrive i farver. Så var de ikke sekskantede, men runde. Røde viskelædere (tyske), eventuelt flerfarvede som lagkager. Blyantspidser, der frembragte skønne, cedertræsduftende spåner. Linealer i form af en rød- eller grønmalet, femten centimeter lang, firskåret træliste med påmalet milli- og centimeterinddeling eller, når det gik højt, en lakeret, flad og profileret sag i to farver. Celluloid var dyrt og »plastic« ikke opfundet. Det var faget formning heller ikke. Fantasien og den umiddelbare skaberglæde havde magre kår, havde endnu ikke del i det kommunale skolesystem, så der blev ikke slidt utidigt på pennalhusets fine redskaber.

Vores første lærer

Vores første lærer var hr. Nilsson. Han boede i et sommerhusagtigt sted bag »Hansa« og »Schous sæbehus«, hvor glarmesterforretningen netop i januar 1994 er flyttet hen, måske i selve ejendommen, hvor der boede flere med det navn. Siden gik det op for mig, at han var dattersøn af ejerne

Frøken Clasen omkring 1950. (Byhistorisk Arkiv).

af det berømmede og for længst nedrevne »Justineslyst« også kaldet »Hartmanns hus«, og at det var hans far og søster, han boede sammen med. Jeg husker ham som ung og venlig, det hele foregik lige så meget på vores præmisser som på de voksnes. Ved juletid, når luften på den sidste skoledag var tyk af stearin og julestemning, og vi klippede julehjerter, der var mere velmente end vellykkede, og fik læst julehistorier, serverede han små marcipansmørrebrød, som han sikkert betalte selv.

Han døde det første år, jeg gik i skole, måske af tuberkulose, og det var det første dødsfald, jeg var bevidst om, og som jeg endnu forbinder med vemod og fornemmelsen af det godes forgængelighed. Den eller de lærere, der først afløste ham, er gået i glemmebogen.

Men så kom frøken Clasen ind i vores verden, det var måske allerede i 1. klasse, ialtfald da vi blev forfremmet til hovedbygningen. Selv blev hun mange år senere forfremmet til skoleinspektør for byens nye skole, Nærumgårdskolen. Vi elskede hende uforbeholdent og lagde ikke skjul på det, men gned os skamløst på maven, når vi kom trampende op ad trappen og så hende i døren, mens vi henåndede: Ah, vi skal have frøken Clasen. Hendes mindste befaling blev adlydt, og store, stærke børnehjemmere bævede, ikke af angst men af tjenstiver, når hun hævdede et øjenbryn. Fagene, vi havde hende i, har nok været de mere inspirerende: Bibels historie, Danmarkshistorie, geografi, hvor hun har kunnet bruge sin gode fremstillingsevne. Måske også dansk, som var hendes suveræne felt. Men

Skolestuen på Sol-
lerød Museums
skoleudstilling
(11. sept.-25. okt.
1992). Nærværende
artikel blev oprin-
delig afleveret til
museet som svar på
udstillingens spør-
geskema vedr.
»erindringer fra din
skoletid«. (Foto:
Peter Sørenius, Sol-
lerød Museum)

På skolevejen indgik det lille torv foran »Hansa« og »Schous Sæbehus« som rasteplads, hvor man kunne styrke sig med forskellige idrætter omkring flagstangen såsom »Ståttrold« og »Stikbold«. I lejlighederne på 1. sal boede bl.a. medlemmer af familien Nilsson, hvoraf to var lærere. I øvrigt er huset en spændende del af Nærums erhvervshistorie. Foto fra 1940'erne. (Byhistorisk Arkiv)

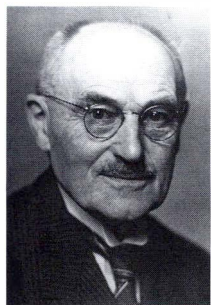
det var sikkert ikke, fordi hun ikke kunne undvære skolen efter skoletid, at hun boede sammen med sin mor i lejligheden øverst i hovedbygningen. At frøken Clasens fornavn var Harriet, anede jeg ikke. Vi sagde jo De, hr., frue og frøken til lærerne som til alle voksne uden for familie-kredsen, det var der ingen vaklen i.

De andre lærere

Af de øvrige lærere husker jeg nogle få, men det var vel dem, vi havde. Lærer Pedersen kaldet »Skægabe«, som boede i en villa på Alfred Christensens Vej nær Grisestien, og som min stedmor havde haft som lærer i Galtén før verdenskrigen. Og lærer Christiansen, der også boede på Alfred Christensens vej og bar et endnu flottere overskæg end hr. Pedersen, nærmest et cykelstyr, gik med stiv flip og havde butterfly ligesom min far. Og endelig Hr. Vejen Jensen, der siden kom til som en kontant, men regulær gymnastik- og regnelærer. Men over os alle befalede overlærer N.P. Lorentzen, som ikke alene var en engageret, ja ilter skolemand, men også kommunalpolitiker, medlem af sognerådet og i en senere periode dets formand.

Hr. Pedersen har formodentlig været rar. Hans fag var bare lidt kedelige, og måske var han en tør lærer: regning, skrivning og læsning. Ikke historier, endsige litteratur, *læsning*. Men han var en stor blyantspidser. Jeg ser ham for mig stående ved vinduet spidsende blyanter med sin lommekniv og med en kø af børn foran sig. Det var mere underholdende

Hold blyanten spids

N.P. Lorentzen omkring 1940. (Byhistorisk Arkiv).

Lærer Christiansen i 1930'erne. (Byhistorisk Arkiv).

*Overlærer og
politiker*

end at skrive skriveskrift, som skriveskrift skal skrives, eller at regne, som jeg ikke var nogen ørn til.

En hurtig udflugt, jeg i et spisebrikvarter foretog med to kammerater til brombærbuskene i et haveskel ved Alfred Christensensvej, var desværre ikke hurtig nok, den blev opdaget af Skægabe og resulterede i et gevaldigt møgfald. Vi havde glemt, at han boede i nabolaget og af og til spadserede hjem til frokost. Ved nærmere eftertanke: Han var en god oplæser, lidt af en skuespiller og pointerede, at det var ingen kunst at læse hurtigt op (her karikerede han – oh fryd – duksepigernes læspende udlægning af teksten), derimod at læse *langsomt* og varieret op, hvilket han så gjorde med en let snøvlen og det rødblonde overskæg baskende under næsen.

Hr. Christiansen havde jeg intet nærmere forhold til, han var tillidvækkende, men studs og studsede endnu mere til, da jeg i den første sløjftime savede mig i tommelfingeren.

Den regulære Vejen Jensen forsøgte i 3. klasse at indføre os i regnekunsten, men vi havde mere glæde af hinanden i gymnastik, hvor det i en form for mand-til-mand atmosfære lykkedes ham at få den bedste sved ud af os. Drengene var selvsagt for sig og pigerne for sig. Badefaciliteterne i hovedbygningen blev ikke brugt meget, og timerne havde den klassiske odeur over sig af svedige børn og gammel gulvsvaber. Omlædningen foregik logisk nok i omlædningsrummet, medmindre det var for koldt. Så måtte vi velvilligst skifte i baderummene under hovedbygningen og spurte frem og tilbage over gårdspladsens vintersøle. Opvarmningen fik vi ved at marchere i rækker to og to gående over i løb rundt i salen. Her havde »børnehjemmene« et særligt trick med at få det til at sige svup, når de holdt en hul hånd i armhulen og pumpede med overarmen. Drengenes påklædning var hvide undertrøjer uden ærmer, korte, blå bukser med elastik og spartasko, pigernes vistnok blå gymnastikdragter, og det hele medbragtes hjemmefra i en tøjpose, der aldrig var plads til i tasken, men som var et fortrinligt slyngevåben. Men alle blev vi udsat for fritstående øvelser og lidelser ved ribben og heldigvis da også rundbold. Toppen var ugen før jul, når vi legede sørovere med alle trapezer og tove slået ud. Tarzan havde ikke levet forgæves.

Lorentzen husker jeg som streng, ja frygtet, skønt vores historietimer med ham var ganske hyggelige. Overlærer N.P. Lorentzens strenghed er måske blot en myte, skabt af de særlige forhold, som »børnehjemmenes« tilstedeværelse i skolen medførte. Set på afstand har jeg en anelse om, at hans iltre temperament dækkede over en stor hengivenhed for skolen og dens forskelligartede børn, og at det i virkeligheden var den, der fik ham ind i politik.

Gadekæret med Nærumgård Børnehjem i baggrunden. Nærumgård fra 1760'erne blev i 1908 omdannet til børnehjem. Havens imponerende træer skjuler den »nye« floj. Den hvide gavl nærmest til venstre for Rundforbivej er kroens, taget bagest med kvistene er »Højdenborg«s. Ved hjørnet af Nærumgårds park udmunder »Benbrækkerstræde«, det ældgamle vejstykke, der forbandt Rundforbivej med Kirkestrædet og hvis brøstfældige brolægning i 1938 foranledigede en lempelig afspærring med bom og skilte. Foto fra 1920'erne. (Byhistorisk Arkiv).

Nærumgård Børnehjem

Der var jo sket det, kunne man siden læse sig til, at få år efter sin start og lidt uventet for skoleplanlæggerne blev skolen i 1908 undervisningssted for børnene på Nærumgård Børnehjem. Nærumgårds sidste private ejere, familien Adler, havde testamentarisk overdraget byens ældste og smukkeste ejendom til Københavns Kommune for at »fattige københavnske børn kunne leve et lykkeligt barndomsliv i landlige omgivelser«.

Følgelig havde Københavns Kommune indrettet og bemanded børnehjemmet samt oplyst Søllerød Sogneråd om, at de 40 børn måtte anses for skolepligtige i kommunen. Det er troligt, at Nærumskolens formål og metoder da har måttet revideres, for i min tid var det nok stadig sådan, at børnene fra Nærumgård dominerede eller dog prægede skolens dagligdag. Ikke at den blev dårligere, men den måtte naturligvis blive anderledes.

»Børnehjemmerne«, her pigerne i deres karakteristiske forklæder i Nærumgårds have, 1937. (Byhistorisk Arkiv).

»Børnehjemmerne«

Det var ikke gennem deres antal, at »børnehjemmerne« gjorde sig gældende. Men de var let kendelige i deres blå busseronner og skjorter med en tynd, hvid stribe, deres blå bukser, brune strømper (kun om vinteren!) og træsko. De gjorde heller ingen hemmelighed af sig selv, fulgtes

ad i flok, og træsko er ikke lydløst fodtøj. Pigerne var vist mere individuelt klædte, men kendtes tit på deres forklæder. Drengene var gennemgående store og stærke, og de optrådte med en vis myndighed i skolegården og på skolevejen. I timerne husker jeg ingen problemer og har intet billede af, at de skulle være ringere elever. Men de var handlekraftige. Engang huggede en af dem et stykke kandis ud af munden på mig, men jeg har vel fristet ham over evne. Det var Palle. De kunne være gode kammerater indtil det kærlige. Slagter Milton Møllers søn John, som gik på skolen, var ramt af børnelammelse og måtte gå med benstøtter og stok. Han var en venlig og klog dreng, der selv tog det hele med gå-på-mod og godt humør, men han blev omsorgsfuldt hjulpet og beskyttet, som var han enhvers personlige lillebror.

Men når en brist var for ubetydelig til at påkalde omsorg og tilmed var aparte, risikerede man at blive kanøflet. Jeg var nødt til at bære briller, som var en sjældenhed, og muligvis var det børnehjemmerne, der især fremturede med øgenavnet »brilleabe«. Da vinteren kom, hvor jeg havde fået fedtelæderstøvler, løste jeg problemet ved konsekvent og hårdt at sparke de formastelige over skinnebenet. Fedtelæderstøvler var højere end nutidens vandrerstøvler, snøredes overkors på hægter og skulle altså have læderfedt for at holde vandet og snesjappet ude. Og gjorde nas, når man sparkede.

Skovturene

Om sommeren var der skovture. De har vel lignet hinanden med ikke alt for stilfærdige lege i bøgeskoven, ekstra pæne madder hjemmefra og sodavander, der spruttede langt, når de blev rystet. Engang var vi flere klasser på en større ekskursion og foretog hjemrejsen med Nærum-ekspressens brunlakerede motorvogn med kasketskygge og den gammeldags *rigtige* kofanger. Vi havde vel været på Frilandsmuseet, og grebet af lokalpatriotisme sang vi ud i én køre, så ørerne måtte blafre på de arme medpassagerer: »På'en på'en på'en igen, nu kommer Nærumgrisen hjem«. Men den første sommerudflugt var nok den bedste og gik stilfærdigt til Jægersborg Hegn bag ved skovfogedboligen. Måske var den slet ikke planlagt, og vi blev bare impulsivt taget med ud i det gode vejr. Der var en stemning over turen, som i Chr. Winthers og Gebauers »Nu lakker det ad Tiden smaat, da Jomfru Vaar vil komme ...«.

Skolelægen

En dag i 1. klasse kom der lægevisitation. Lægen var ikke familiens doktor Askgaard, men en anden rar bamse, der satte sig ved katederet og kaldte os op én for én. Det var doktor Møller fra Holte. Vi rullede op i busseronnerne og sweaterne, også pigerne, for at få hans iskolde stetoskop i ryggen som en seksløber. Og så prøvede han vores hørelse. Vi skulle stille os med ryggen til ham og sige til, når vi hørte ham, mens han hævede

Anledningen til det pæne billede af Nærumgrisen på Nærum station 1930 med banens medarbejdere m.fl. er ukendt. Triangel-motorvognen, som De forenede Automobilfabriker i Odense byggede i 1926 for kr. 50.000, fungerede til 1952. (Byhistorisk Arkiv).

stemmen fra en hvisken: Syv, s y v, SYV. Dagens vittighed kom, da én af os kundgjorde, at den urolige og til ulydighed udisciplinerede (og rød-hårede) Peter Wilhjem ikke kunne høre. Først troede doktormanden, at der var tale om et ulykkeligt tilfælde af tidlig tunghørhed, indtil han opfattede spøgen og brummende lo med os allesammen.

Peter Wilhjem var børnehjemmer, og hans mor besøgte ham en gang imellem i skoletiden. I bil, en stor kasse i sort og vinrødt. Ellers var det kun min far, der havde bil, en Austin. Det indebar visse morgener den fordel, at han på vej til sit arbejde satte mig af ved skrædder Pedersens overfor sprøjtehuset. Så kunne jeg nå at følges med de andre op ad hovedgaden.

I almindelighed tænkte ingen af os på, at vore hjem var forskellige, men nok på, at børnehjemmerne måske havde lidt ublidere kår end de fleste af os og derfor selv var lidt barskere. De led aldeles ikke nød, men deres mad og deres tøj var der ikke kælet for. Jeg syntes jo ikke, at mine skolemadder

var noget særligt, men de var eftertragtede, og kunne jeg ikke spise dem, havde det ingen fare. Dem overtog børnehjemmerne. Adam Senns mad blev der også set langt efter, det var sildesalat, roquefort og andre delikatesser. Adam havde også misundelsesværdigt kort til skole, han boede skrås over for på Hovedgaden, der dengang fortsatte i vejen gennem skoven til Skodsborg, hvor hans far var chef i hattefabrikken. Den har nok været en stor virksomhed, for der boede mange hattearbejdere i Nærum dengang, for eksempel i »Lindehøj« midtvejs på hovedgaden og i »Højdenborg« (nu borte) ved siden af købmand Aagaard.

Den kasserede mad

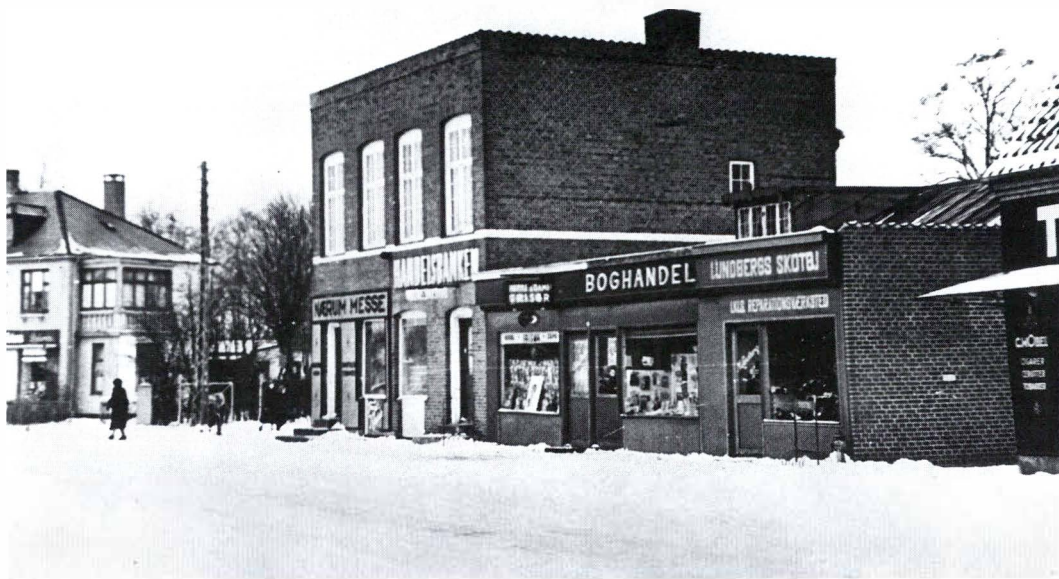
Den kommunale vandforsyning leverede drikkevarerne. Vi havde sjældent noget med hjemmefra, og en organiseret skolemælksordning var ikke slået igennem, men vist lige på trapperne. Spisefrikvartererne tilbragte vi, som de andre pauser, i skolegården, sommer og vinter og i al slags vejr. En snestorm havde formodentlig bragt os indendøre, men jeg husker ikke, at madpakkerne nogensinde blev spist i klasseværelserne. Om der lå en hensigt bag, ved jeg ikke, men vi fik da rørt os, og ville man endelig sidde, var der jo gode bænke både i skuret og i det fri. Når jeg manglede madlyst, og der af en eller anden grund ikke var afsætning i skolegården, syntes jeg, at det var flovt og upraktisk at komme hjem med resterne, så jeg smed dem væk. Det tilhører privatlivets ufred, at dette fra et forældresynspunkt nærmede sig det kriminelle. Jeg vil dog nævne, at da den forhadte filet en dag var udskiftet med pålægschokolade uden at jeg havde bemærket det før bortsmidningen, og jeg på spørgsmålet hjemme, om jeg ikke osse godt ku' li' chokolademadder, svarede, at jeg troede, at det var filet – da var det ikke en af mine gode dage.

Ballade på skolevejen

Skoledagens fortsættelse var hjemturen, og det kan være her, der opstod nogle mere eller mindre berettigede fordomme mod børnehjemmerne. Det hændte, at de handlende på skolevejen ned gennem hovedgaden klagede over råben eller banken på ruden eller sammenstimlen foran et vindue til gene for kunderne. For eksempel havde boghandleren – det var en dame, Grethe Jensen – et foto-reklameskilt på sin dør. Det var af metal og havde lodrette riller med forskellige budskaber malet på siderne alt efter, om man så det fra højre eller fra venstre. Skiltet gav en fascinerende larm, hvis man lod hånden køre hen over det. Så det gjorde man begribeligvis, til boghandlersken gik fra snøvsen og måtte bede naboen, frisør Lund, om hjælp til udskældning og bortjagning af synderne. Det tog han håndfast på, i kittel og fægtende med kam og saks, mens mekanikerne på BP-tanken ved siden af grinede.

Fordomme

Og nu kommer vi til fordommene. Når jeg var en af dem, der larmede med skiltet – og jeg tilstår, at det var frydefuldt – var der en eller anden

Hovedgaden set mod nordvest fra Frolundsvejs udmunding med bl.a. Grethe Jensens boghandel, O.Lunds frisorsalon, banken og Nærum Messe. Foto fra omkring 1940. (Byhistorisk Arkiv).

hakkeorden, der tilsagde, at hvis der var børnehjemmere med i flokken, fik de skylden. Den slags medførte – tilfældigt og eventuelt uberettiget – uvilje hos nogen i byen, klager til overlæreren og derefter muligvis irrettesættelser på overlærerens kontor. Men i vores barnlige forestilling forstørrede sådanne tildragelser og deres følger sig op til, at Lorentzen jævnligt og med god grund bankede børnehjemmerne med spanskrør, ja stundom kunne man høre skrigene fra hans kontor. Sagde man.

Jeg har selv givet anledning til en uretfærdig anklage mod kammeraterne fra Nærumgård. På vejen hjem gennem hovedgaden passerede vi de små huse og forhaver, der delvis eksisterer endnu. I en af dem løb en terrier eller lignende småhund, der med sin goen irriterede os eller påkaldte vores legeinstinkter. Vi bøjede os over stakittet for at få nærkontakt og en af os – og det var mig – løftede dyret over hegnet og ud på fortovet. Uheldigvis kom ejeren, en pensioneret Nærummer, i det samme ud af huset og gav ondt af sig, så vi slap kræet og stak af. Det hele var ingenting, og faren for, at hunden skulle blive kørt over af andelsbageriets hestetrukne salgsvogn eller doktor Askgaards lyseblå Pontiac (på fortovet!), var til at overse.

Men sagen voksede alle over hovedet og endte med forhør i klassen under overlærer Lorentzens ledelse og frøken Clasen's bekymrede bivaen. Vidneudsagnene mod mig var talrige, men jeg opførte mig som en sjuft og påstod, at jeg var blevet truet til det af børnehjemmerne. De vidste, at det var løgn, jeg vidste, at det var løgn. Men Lorentzen og frøken Clasen kunne jo ikke vide det, og det er pædagogisk og psykologisk lærerigt, at det åbenbart var mig, der blev troet. Jeg var den forholdsvis uskyldige, børnehjemmerne var *a priori* de egentlig skyldige, bagmændene. Den version hoppede ialtfald Lorentzen på, men jeg har en plagsom fornemmelse af, at frøken Clasen gennemskuede det hele. Der kom vistnok ikke spanskror eller anden ondskab frem af skabet i sagens anledning, og derfor var den måske snart glemt.

Man behøvede nu ikke at involvere sagesløse medborgere for at få underholdning på skolevejen. På nordsiden af hovedgaden var der flere ubebyggede parceller, og én af dem skrås over for »Lindehøj« (omtrent, hvor Kirkeåsen nu går) tilhørte Leifs far. Dengang var grunden prydet af noget så sjældent som en ægte kastanie, og om efteråret var det en sport at

På kastanieskud

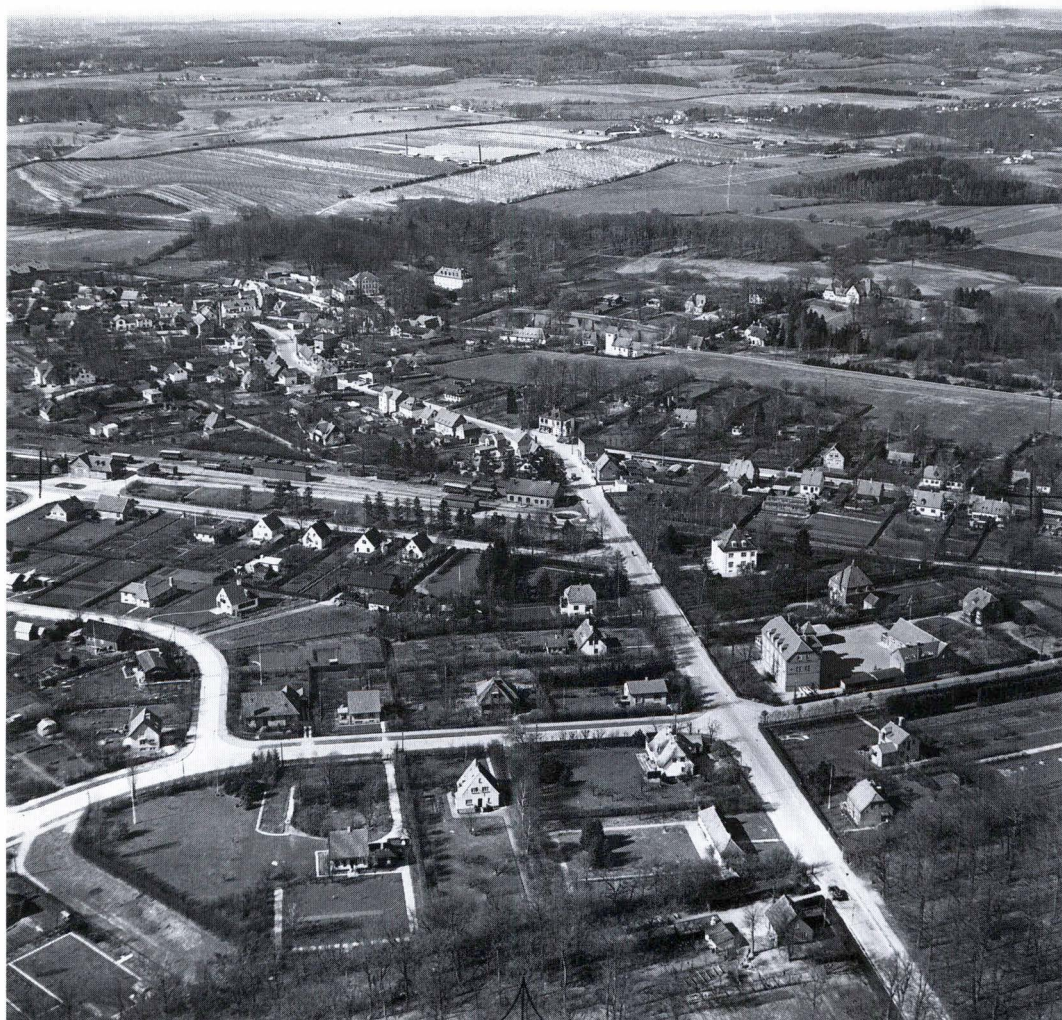
Nærumvej (Hovedgaden) i 1930'erne set mod vest fra kørebanen ud for cykelhandler Svendsens værksted. Til venstre på hjørnet af Jernbanevej (nu Nærumgårdvej) skimtes barberforretningen. Den høje skorsten og bygningssilhouetten bag træerne er Andelsbageriets. Det lavtliggende hus i baggrunden er bagsiden af J.G. Zacchariasens manufakturhandel og håndkøbsudsalg, der havde facade til Hartmanns Plads, og den høje bygning til højre herfor er »Højdenborg«. I forgrunden t.h. ses markiserne til L.P. Petersens trikotagehandel og bag denne den hvide stråtekte længe som husede S.H. Jørgensens grønthandel. Hestekøretøjet på gaden er fra Andelsbageriet, der jo også havde biler. (Byhistorisk Arkiv).

kravle over hegnet og smage på frugterne. De må have været umagen værd, for hegnet stod på et stendige og var besværligt at forcere, og det var jo tillige tyveri og dårligt kammeratskab, som med god grund gjorde Leif rasende. Det havde vi al mulig forståelse for, for Leif var en lille, flink fyr, så vi gjorde det kun, når han ikke var i sigte. Ved en lejlighed stod en lækkersulten flok længe afventende, var Leif ikke kommet fra skole endnu? Eller gået lige hjem til Frølundsvej? Der var noget, der ikke stemte, men vi tog alligevel chancen. Da alle var kommet vel over hegnet (uden at tænke på, at det var lige så svært at komme ud igen), svang Leif sig ned fra træets bladhang som en anden urskovens hævner med en forsvarlig kæp i hånden og bankede fem-seks store drenge, så de hverken kunne høre eller se under deres desperate forsøg på at komme tilbage over hegnet. Ingen slog igen, og alle skammede sig, nogle måske mest over at være gået i fælden.

På sensommerdage, hvor jeg fulgte min egen hjemvej, kunne fristelsen bestå i brombærrerne i hegnet ind til Panduros baghave neden for Grise-stien ved Alfred Christensens Vej. Med lidt held kunne man samtidig nyde klaverrelevernes velmente sonatiner gennem spillelærerinde Aagaards åbne vinduer i nabovillaen. Buskene lå næsten op ad skråningen, tyngtet af bær, så det nærmede sig vel kærlig naturpleje at lette dem for noget af byrden. Ikke desto mindre begyndte en spadserende herre en dag at moralisere, ja skælde ud oppe fra stien. Hjemmefra vidste jeg af bitter erfaring, at frugter, som for eksempel vores egne kirsebær, der hænger ud over offentligt areal, er lovligt tilgængelige for almenheden. Det kunne jeg ikke finde en passende juridisk formulering på, så jeg valgte den tavse linie og spiste videre, mens manden hidsede sig op og til sidst forsvandt, hæs af arrigskab. Men det var den slags forsinkelser, der til stadighed fremkaldte familiens milde bebrejdelser over, at jeg var så længe om at komme hjem fra skole.

En større affære var det, da jeg mirakuløst fandt en tokrone i lommen og på hjemvejen inviterede mine nærmeste venner og veninder på sold i konditoriet. Jeg spenderede adskillige femogtyveører til *Lykkeposer*, hvis indhold, særlig den indlagte fingerring, kunne smelte pigehjerter. Ja, så dybt sank man i 3. klasse. Hjemme sluttede dagen som krøsus med en tragisk erkendelse af, at det var den tokrone, jeg skulle have købt æg for. Fra da af fik jeg 10 øre i lommepenge. Om ugen.

Der var dage, hvor jeg på hjemturen ad Rundforbivej eller Egebækvej kunne møde en sælsom trafikant: Gamle barber Jensen, der på fagets vegne havde besøgt grosserer Alfred Olsen på Egebækgård og nu var for hjemgående til barbersalonen, en hvid teglhængt længe, Hovedgaden 356,

hvor familien også havde kiosk. (I dag er der et lille anlæg). Jensen var udstyret med et vaskeægte træben og kørte sit vidunder af en cykel med én pedal, der både kunne trædes og trækkes rundt, mens træbenet hvilede på sit trinbræt. Jeg kan endnu høre for mig træbenets dunk i gulvet omkring barberstolen, når jeg selv blev klippet i salonen, mens tankerne gik på langfart med det gode skib »Hispaniola« og den énbenede sømand til

Luftfoto over det centrale Nærum omkring 1950. I forgrunden t.h. Nærum skole. Midt i billedet ligger Nærum station, der blev nedlagt i midten af 1950'erne, og bagved bykernen omkring hovedgaden.

Cykel må der til

Nærumvej omkring 1960, men lidt forandret i forhold til min barndom. Barber Jensens domicil med barberskiltet og kioskens reklameskilte ligger t.v. Muren i forgrunden tilhører fragtmænd Robert Andersens have. (Foto: Aage Petersen, Byhistorisk Arkiv).

Sydhavets fjerne horisonter. Jensens søn og kompagnon, der også ekspederede i kiosken, kaldte sig ikke barber, men frisør, og jeg spekulerede lidt uroligt på, om han kun var uddannet til kammen og strengt taget ikke måtte røre saksen.

I 1. klasse prægede det mit fritidsliv med kammeraterne, at jeg boede mere end en kilometer væk og under alle omstændigheder uden for landsbymiljøet, især for vi blev gamle nok til at bruge cykler. Samvær hjemme hos hinanden blev der så højt tale om ved fødselsdage og lignende. Jeg legede for eksempel ikke med Adam til hverdag, kun når der var chokolade med flødeskum i farvandet. Det var vel netop som kompensation, at hjemturen fra skolen blev trukket ud i selskab med de andre gennem hovedgaden, som var den vej, de fleste skulle. En enkelt boede på Hegnsvej i et af de første huse, der overhovedet blev bygget dér. Det var landbetjent Kileriks søn. Og Ellen Flensted boede selvfølgelig ved Rundforbi. Ganske vist var hun en pige, men hun var ødselt forsynet med tyggegummi. At hun så parkerede sin klistrede klump på pulten, så den satte sig på albuen, når jeg vendte mig om for at få facit på regnestykkerne, måtte jeg leve med.

Transportsituationen blev en del afhjulpet, da jeg til min niårs fødselsdag fik en Urania-cykel. Det var det efterår, det var moderne at sætte forskelligt farvede mælkekapsler om cykelejerne, og bare to-tre cyklende ungersvende lignede en cirkusforestilling. Satte man desuden en tøj-

klemme på forgaflen ind i egerne, så den smeldede på dem, når man kørte, kunne der opnås formidable decibel, omtrent som en KZ-flyvemaskine, der startede.

Vintersport

Den slags var børnehjemmerne ikke med i. De var en farverig del af skoledagen, men havde ingen stor andel i vores fritidsliv. Alligevel husker jeg dem på store vintersportsdage være med i skøjteløb på Nærum gadekær lige ved børnehjemmet og i kælkning på kirkebakken tæt ved. Det var byens bedste bakke, som ejeren – det var vist proprietær Mellentin fra Aggershvide – nogle år lagde et par dybe plovfurer igennem for at beskytte sin vintersæd. Det tog vi ham ikke ilde op, for det gav et glimrende skihop.

Men det var to verdener, Nærumgårdbørnenes og vores. Til daglig havde de vel deres spisetider, udgangsregler og måske også nogle pligter at passe. De var også sjældent inviteret med til fødselsdage, måske ud fra den betragtning, at de ikke så let kunne gøre gengæld. De var jo så mange derhjemme, så det måtte knibe med privatlivet. Hvor mange de var i skolen og i klassen, kan jeg ikke sige. De kan have udgjort 20-30 procent af eleverne. I alt var vi vel en snes stykker i klassen, den føltes ikke overfyldt.

Kønsroller

Vi sad drenge og piger mellem hinanden, men ikke sammen ved bordene, og vi legede ikke sammen i frikvarteret. Det var på kanten af, hvad ens gode rygte kunne bære, hvis man på hjemvejen fulgtes med Ellen til Rundforbi. Selv i vores uskyldige alder måtte vi undvære glæderne ved det nære og ureflekterede kammeratskab mellem piger og drenge, som senere generationer, fandt indlysende.

Måske manglede disciplinen

Det var nok karakteristisk for undervisningen, at vi ikke på forhånd havde styr på, hvilke timer, vi skulle til. Når bortses fra myten om de skrappe børnehjemmere og den strengere linie, man muligvis lagde af den grund, tror jeg egentlig, med to menneskealdres bedrevenen, at disciplinen var noget løs og indlæringen slap og uinspirerende med en gedigen undtagelse i frøken Clasens. Det eneste vi *skulle* kunne og altså blev rigtig gammeldags hørt i, var salmevers. Jeg kan en del af dem endnu, men jeg husker det som formålsløst terperi, og hvem den pågældende lærer var, er svundet i fortidens tåger. Det må vel være gået for sig med en eller anden repressalie hængende over hovedet, skarpe bemærkninger for eksempel, så det *kan* ikke have været frøken Clasen.

– men vi fik ikke bank

Så vidt jeg ved, blev vi aldrig slået, heller ikke børnehjemmerne. Spankrørsafstraffelserne på lærerværelset var formodentlig og forhåbentlig en myte, men måske var der lærere, der fandt myten ganske praktisk af hensyn til disciplinen. Havde man dengang haft sognerådets og skoledirektio-

Stolte cykelister.
Forfatteren t.h. og
hans legekammerat
og genbo Steen
Mathiasen i haven
til Lille Egebæk
sommeren 1939.
(Fra privat fotoal-
bum, Chr. Schultz).

nens lærerinstruks fra 1902 i hånden, havde man beroliget kunnet læse, at »lussinger må ikke uddeles«. På den anden side stod der også, at »Den legemlige revselse tilkom udelukkende skolelederen ... og ... bor kun anvendes mod trods, løgn, usædelighed eller stor dovenskab, hvor andre

Nærum skole 1969. Abstraherer man fra børnenes mere moderne påklædning har man skolegården i 1938 for sig. Legene og larmen har sikkert ikke været så forskellig i de mellemliggende 30 år. (Byhistorisk Arkiv).

midler forgæves er forsøgt«. Spanskrorets legalitet var altså en kendsgerning, men gudskelov havde vi åbenbart lærere, der tålmodigt forsøgte med andre midler.

For mig var skolen i det store hele et venligt sted, hvilket er barnets umiddelbare og endelige målestok, og der ligger en stump gylden erindring i mig om morgensangene, vi lærte at synge i 1. klasse, Ingemanns og Weyses, da verden var lille og uskyldig som én selv.

*Noget må vi jo ha'
lært*

Hvad vi i øvrigt lærte – udover at gebærde os socialt – lader sig ikke længere specificere. Der må jo være lagt en bund, der kunne bygges videre på, men selv bøgerne er gledet ud af hukommelsen, bortset fra en fyldig læsebog med ret varieret indhold. Den har været gammel, ialtfald af tankegang, for det er, som om forrige århundrede lader høre fra sig, i temavalg og sprog. En del af den var med gotisk skrift – krøllede bogstaver – så det fik man da lært. Og jeg kan huske forventningens glæde over de horisonter, der tegnede sig, da vi havde lagt Uffe hin Spage og Absalon bag os og – i 1939 – kom til verdenshistorien. Det må have været i tredje klasse. Måske var der alligevel noget om det med solskinnet og den sande oplysning.

– *men var det nok?*

På dette tidspunkt opdagede min far imidlertid, at mine kundskaber i så ringe grad svarede til hans forventninger, at han nærmest var rystet. *Hans* skolegang var foregået på Roskilde Katedralskole, hvis lærere skrev landets latinbøger, historiebøger og atlas, så han drog med kort varsel om-sorg for, at jeg kom til optagelsesprøve på Holte Gymnasium. Den må jeg vel have bestået, for efter sommerferien i 1939 begyndte jeg dér med nye lærere og nye kammerater, men det er en anden historie.

En bebyggelse fra 1960'erne

Egevang Syd, matrikelnummer 5^k af Nærum,
1771-1994

af Jens Johansen

Bebyggelsen Egevang Syd i Nærum blev opført 1966-1967. Den består af tre bebyggelsesformer – etagehuse, toetages rækkehuse og etetages kædehuse. Række- og kædehusene er organiseret i »Grundejerforeningen Langebjerg«, der blev stiftet i 1969. Det er i 1994 25 år siden og i den anledning er artiklen skrevet. Der er i alt 315 boliger i bebyggelsen, 192 i etagehusenes tre blokke (den fjerde er kontorbus), 71 i rækkehusene og 52 i kædehusene. Det er således de sidste i alt 123, der, sammen med børnehaven, danner Grundejerforeningen.

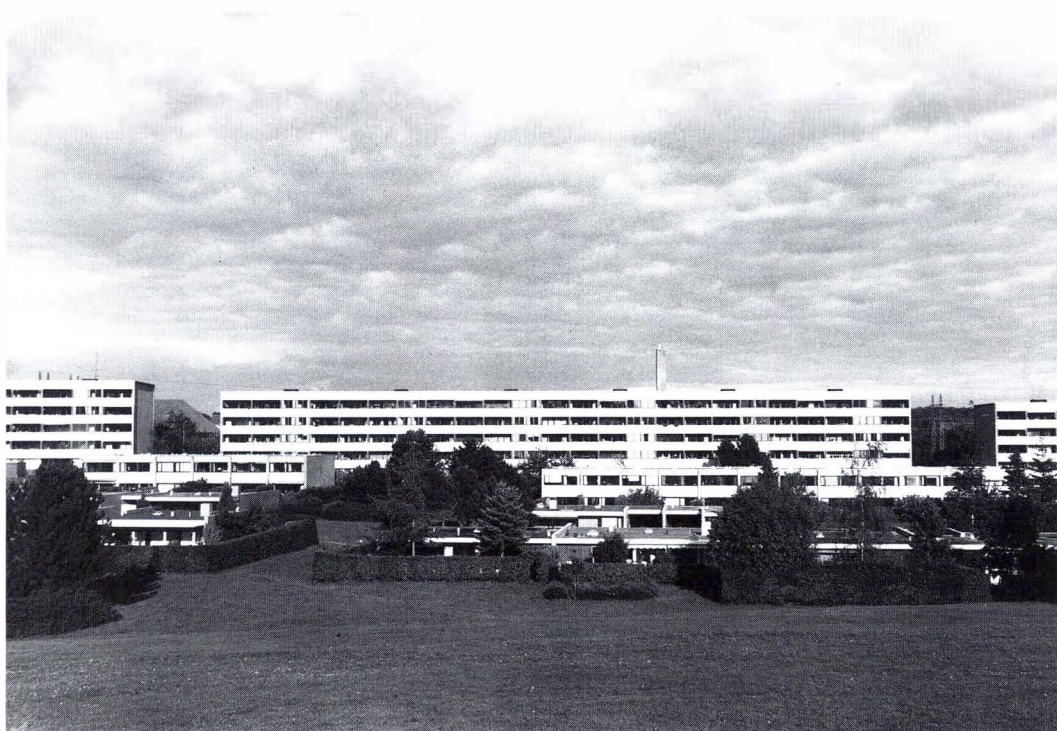
Forfatteren (f. 1934) har boet i bebyggelsen siden 1967. Han har været medlem af bestyrelsen for Grundejerforeningen Langebjerg 1969-1973 og igen siden 1984. Har blandt andet skrevet bogen »Fra seks landsbyer til syv bydele. Bebyggelsens udvikling i Søllerød Kommune«, 1988. Ansat ved Søllerød Museum fra 1989.

LANDBRUG, VILLA, DRENGEHJEM

Den, der vil udforske en bebyggelses historie, kan begynde med at finde stedets matrikelnummer. Hele Egevang Syd ligger på matrikelnummer 5 (med forskellige bogstaver tilføjet) af Nærum By. Den oplysning leder straks mere end 200 år bagud – mere præcist til året 1771. Det var reformernes tid. I 1766 var bønderne i Søllerød Sogn (det samme område som Søllerød Kommune i dag) blevet selvejere, eller rettere arvefæstere. Det vil sige at de ikke mere var fæstebønder med hoveri- og lignende forpligtelser. Men endnu rådede landsbyfællesskabet, hvor hver gård, beliggende samlet i landsbyen, havde jorden fordelt over landsbyens jord, med en strimmel i hver af landsbyens mange agre og stykker og enge osv. Allerede siden 1759 fandtes bestemmelser, der muliggjorde en samling af jorden til en enkelt stor mark for hver gård – udskiftning – men det var svært at komme i gang.

*Nærums opmåling
og udskiftning 1771*

Den, der satte processen i gang i Nærum (og i Trørød og Vedbæk) var Christian den 7's dronning Caroline Mathilde, der ejede Frydenlund og

Egevang Syd 1993, set fra vest. Forrest kædehusene, dernæst rækkehusene og bagest etagehusene. Bag etagehusene skimtes Nærumvænges tegltage og højspændingsledningerne langs motorvejen. Fot. af forf. 18.9.1993.

en gård i Nærum. Hun ønskede at få overblik over sin ejendom, og en kyndig landmåler, Hans Ernst von Dagenboldt blev i 1771 sendt hertil for at måle op. Hans opgave blev snart udvidet til også at måle både Trørød, Vedbæk og Frydenlund op, og desuden indlede udskiftningen af de tre landsbyer. For Nærum udarbejdede han et kæmpestort kort (på $1 \times 1,2$ meter) på hvilket blev tegnet agre og vange osv, som de var frem til 1771. Oven i dette blev så tegnet de nye skel, som skulle gælde herefter. Først blev de nye marker (og gårde) betegnet med bogstaver (fra A til L). Marken B er den, der senere blev byggeplads for Egevang Syd. De tidligere agre til gård B har navne som Minjongerne, Hane Höyene, Øllekiær Stykkerne – mens Lange Bierg Agre faktisk lå sydligere, nede i overdrevet, mærket L ved Mølleåen. (Se Svend Balslevs artikel: Caroline Mathildes Søllerød 1771, i Søllerødbogen 1994).

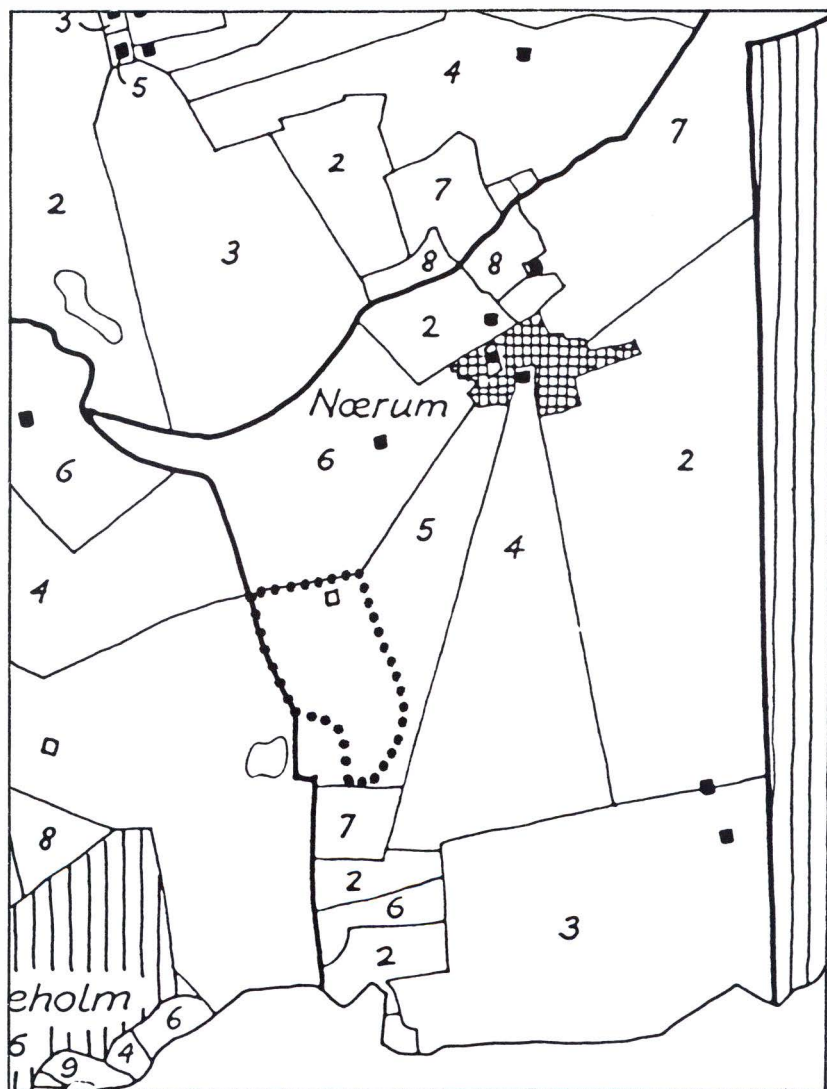
Nogle årtier senere indledtes en landsomfattende kortlægning i forbindelse med en generel ejendomsregistrering. Først og fremmest skulle al jord (i første omgang udenfor København og købstæderne) føres i protokol med oplysninger om areal og kvalitet med henblik på en retfærdig

[illegible]

164

Nærum efter matrikuleringen 1811.

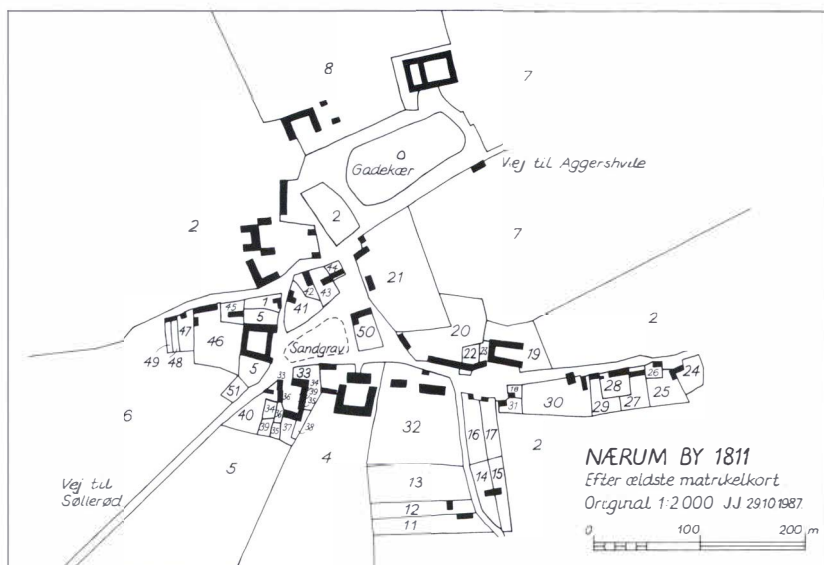
Nr. 2 var Nærum-gård, nr. 3 Wesselsminde, nr. 4 tilhørte Rasmus Nielsen, mens nr. 5 tilhørte Hans Pedersen – gården, der senere blev til »Egevang«. Den åbne firkant viser, hvor gården flyttede ud efter branden 1815 og Egevang-grunden er vist med prikker. Nr. 6 var gården »Nøjsomhed« (senere »Birkegården«) og nr. 7 var »Vognmandsgården« (hvis jord strakte sig videre mod nordøst ud over kortkanten). Tegnet af forf.

øvrige gårde op til nr 7. Den tidligere gård B fik nr 5, og på kortet over Nærum By 1811 ses det, at gårdens bygninger lå på den vestlige side af »vej til Søllerød« (senere Nærum Hovedgade), mens jorden lå øst for i en lang kile fra landsbyens midte ud mod sydvest. Bygningerne brændte i sommeren 1815, og da gårdejeren benyttede lejligheden til at flytte bygningerne ud på marken, kunne der blive plads til at bygge en ny skolebyg-

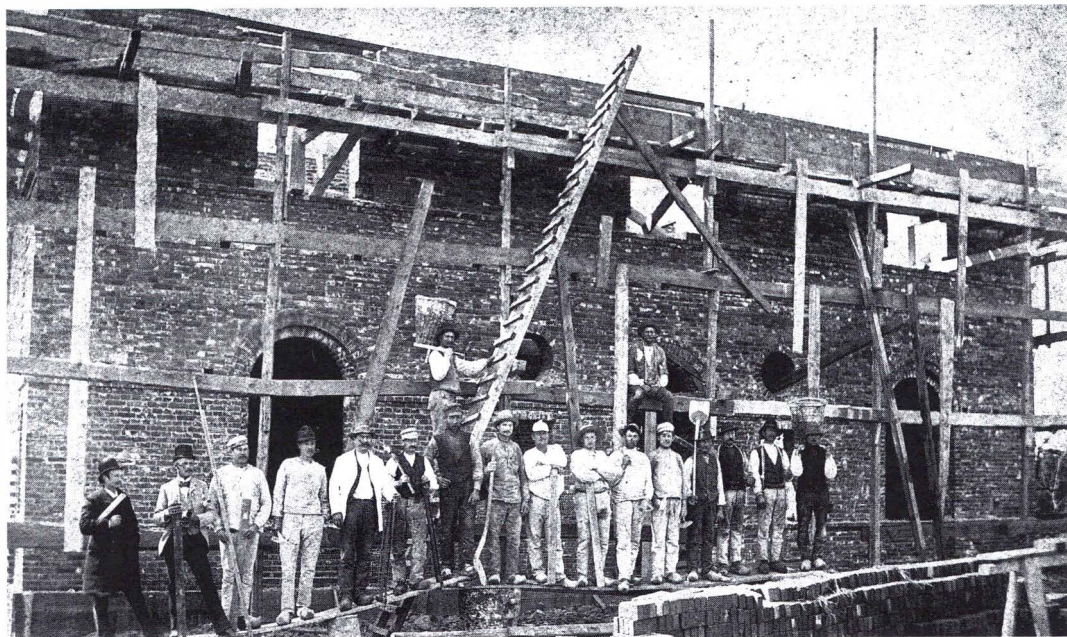
*Bygningerne flyttes
ud på marken*

Nærum By 1811,
gentegnet efter
ældste matrikelkort
af forf.

Villaen Egevang ca. 1960. Postkort (Byhistorisk Arkiv).

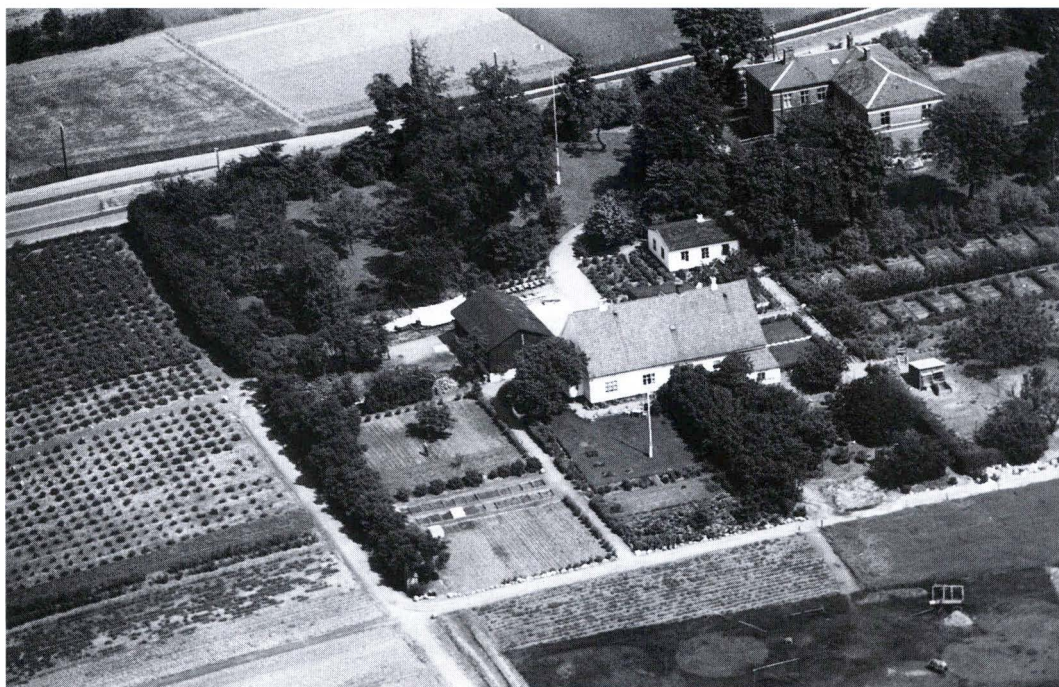

Egevang under opførelse i 1892 (Byhistorisk Arkiv).

ning, der hvor gården havde ligget. Den bygning var klar i 1818 og står den dag i dag – den har matrikelnummer 5^v og huser Nærum Kro. Som skole fungerede den frem til 1901, da Nærum Skole ved Concordiavej blev opført. De nye bygninger på matrikelnummer 5 blev opført ved vejen mellem Nærum og Søllerød, på det sted, hvor i dag Ystadvej 12-22 ligger (med carporte), med have op mod vejen.

En senere ejer, proprietær C. E. Agier, købte gården i 1857 og bestemte, at den herefter skulle hedde »Egevang«. Han var aktiv i det offentlige liv, bl.a. til fordel for sygekassesagen og for bibliotekssagen. I 1888 købte grosserer Alfred Christensen gården. Han ejede i forvejen store dele af Nærum, nemlig markerne fra Egevang helt over til Dyrehaven (matrikelnumrene 2 og 4), og udstykkede nu gården Egevang, hvorved bl.a. matrikelnummer 5^k fremkom. Han fik dog ikke lov af sognerådet til at lægge hele dette areal sammen, men nåede dog at få revet Egevangs bygninger ned, inden arealet (matr.nr. 5^k) blev købt af en grosserer Oscar Philip, som på samme sted opførte en statelig villa i tidens stil: Mure af røde teglsten, vinduer indrammet af en lys stenart, rundbuede i stueetagen og med lavt skifertag over det to-etages hus. Efter flere ejere blev Egevang købt af Staten i 1942, hvorefter der blev indrettet »Iagttagelseshjem for Drengene«,

*Villa i stedet for
landbrug*

Egevang i 1949. Hovedbygningen øverst til højre, omgivet af have og gartneri. Fot. af Sylvest-Jensen (Byhistorisk Arkiv).

Søllerød Kommune opkøber jord

som blev holdt beskæftigede ved drift af landbrug og gartneri på ejendommen. Ejendommens videre skæbne kan kun forstås ved et tilbageblik på Søllerød Kommunes udviklingshistorie.

I løbet af 1920'erne blev Søllerød Kommune stærkere og stærkere inddraget i Hovedstadens udvikling. Efter at Hovedstaden siden århundredskiftet med held havde købt jord og udvidet byen mod vest, fandt man, at den fremtidige byudvikling bedst kunne ske mod nord. Dette forudsatte anlægget af en stor vej mod nord, til udbygningens foreløbige endemål: Hørsholm. Et forslag til linieføring forelå i 1926 og Københavns Kommune begyndte så at købe egnede arealer op langs den planlagte Hørsholmvej.

Søllerød Sogneråd, med sognerådsformand Frederik Clausen i spidsen, ønskede ikke, at Københavns Kommune skulle blande sig i Søllerøds fremtid og købte derfor i 1934 nogle af de arealer, som Hørsholmvejen skulle passere her i kommunen. I Nærum bl.a. det store areal, som Alfred Christensen ejede i 1888. I 1938 kom en ny lov om byplanlægning, der bl.a. bestemte, at enhver bebyggelse med mere end 1.000 indbyggere med fem års frist skulle fremlægge en byplan. Det gjorde Søllerød Kommune,

Byplanen 1943

nærmest til overmål. I 1943 forelå en byplan, hvori ethvert bebyggeligt areal var foreslået anvendt med plads til måske 80.000 indbyggere. Denne plan, de store kommunale ejendoms køb og det nye rådhus (fra 1942) blev så stærkt kritiseret, at hele sognerådet (og dermed også Frederik Clausen) blev udskiftet ved kommunevalget den 5. maj 1943. I det nye sogneråd indvalgte bl.a. de tre følgende sognerådsformænd (fra 1952 borgmestre): Andreas G. Schneider, P. E. Rosenørn og Erik Øigaard. Landsretssagfører Erik Øigaard var stærkt optaget af kommunens udvikling og samarbejdede i de følgende årtier med arkitekten Palle Suenson, der boede på Rygård mellem Øverød og Gl. Holte.

Ny byplanpolitik

Byplanen fra 1943 blev »taget af bordet« til fordel for en udviklingspolitik, der skulle samle den fremtidige bebyggelse omkring de gamle landsbyer og således, at der imellem disse bebyggelser skulle være store åbne friarealer. I Nærum skete bl.a. det, at det allerede påbegyndte rækkehusbyggeri (i dag Ahornstien, Bøgevejen og Egevejen), der skulle være fortsat helt over til motorvejen, blev standset og erstattet af Nærumvænge med de store karakterfulde røde tegltage og den store Slette mod motorvejen. Det var tanken, at Nærum netop skulle præsentere sig med store røde tegltage i grønne omgivelser for trafikanten på motorvejen. Arkitekten for dette var Palle Suenson. Men således blev det jo ikke helt.

Nærumvænge med tegltage og Sletten

Med den reviderede planlægning skulle de »landsbynære« arealer indtages til byggeri, mens andre arealer skulle friholdes. Derfor fik kommunen magelagt ret store arealer med Staten i årene efter 2. verdenskrig. Således overgik 1954 det store område mellem Nærumvænge og Mølleåen (Wesselsminde) til Staten, mens Egevang (og i samme magelæg også

Magelæg med Staten

Det helt nye Nærumvænge ses her over Egevangs marker fra den grønne sti 1956. Fot. af tandlæge Birch, Nærum (Byhistorisk Arkiv).

Luftfoto af Egevang-området omkring 1960. Den få år forinden (1956) indviede motorvej ligger tilhøjre i billedet. Nærumbanen passerer diagonalt gennem billedet, mens jordarbejdet til den planlagte S-bane parallelt med motorvejen endnu ikke er udført. Efter postkort (Byhistorisk Arkiv).

Lundtoftebanen

Byplan nr 16

»Tyvekrogen«, nu Vejlesøparken) overgik til kommunen. I løbet af en længere årrække frem til 1964 blev lagttageshjemmet Egevang flyttet til Egebækvej 80 – nu hedder det Egevang Behandlingshjem – hvorefter kommunen kunne disponere over grunden. Men det blev ikke et nyt »Nærumvænge«, der blev bygget. Borgmester Øigaard ændrede signaler og lod entreprenør J.P.Christiansen forestå det kommende byggeri på matrikelnummer 5^k af Nærum By – det, der skulle hedde Egevang Syd.

Egevang blev tidligt usædvanlig godt trafikforsynet. Med banen fra Lyngby til Vedbæk år 1900 fik man trinbrædt ca. 400 meter fra villaen (dér hvor apoteket ligger i dag). Med anlægget af motorvejen i 1950'erne fik man en af landets hovedfærdselsårer ca. 200 meter fra villaen – og Nærum Station blev da flyttet til dens nuværende sted, blot ca. 150 meter fra villaen. Ved anlægget af Københavnsegnens Grønne Stier blev en af dem anlagt langs arealets vestside, hvorved der var bekvem cykeladgang til store friområder. En anlægslov så sent som fra 1961 lovede S-bane fra Nordbanen (Gentofte eller Jægersborg) langs motorvejen til Nærum. På det meste af strækningen blev bro-, dæmnings- og jordarbejde udført samtidig med motorvejen. Men så storslået skulle det nu ikke blive. Omkring 1972 opgav man at gennemføre Lundtoftebanen.

EGEVANG SYD

I marts 1966 forelå »Byplanvedtægt nr 16 for arealer ved Nærum Station«. Den indeholdt en fuldt færdig bebyggelsesplan for boligbyggerier syd og nord for Skodsborgvej (dvs. de kommende Egevang Syd og Egevang Nord). Med entreprenør J.P.Christiansen som ejer og bygherre opførtes i årene 1966 og 1967 Egevang Syd. Arkitekt var Carl R. Frederiksen, ingeniører var P.E.Malmstrøm (bærende konstruktioner) og Henning

I 1966 blev villaen Egevang revet ned. Fot. den 8. marts 1966 af Poul Dupont (Byhistorisk Arkiv).

Opførelsen af Egevang Syd

Hansen, Erik Carlsen & Jens E. Frølund samt T. Østrem (installationer). Havearkitekt var Eyvind Langkilde. Landsretssagfører C.E. Jensen var juridisk konsulent, ved advokat S. Wiegand Hansen. Byggeriet blev udført som montagebyggeri for øst- og vestfacaderne af etagehuse og rækkehuse, mens gavlene for disse samt kædehusene var mere traditionelt muret byggeri (skalmuret for etagehusene). Geologisk er arealet vanskeligt (meget fint morænesand og tilgroede småmoser i lavninger), så for række- og kædehusene, der oprindeligt var projekteret uden kælder, måtte man vælge enten at pilotere eller at bygge fuld kælder.

Det tidstypiske byggeri

Det endte med at man valgte det sidste. Tidstypiske er de flade tage (built-up), vinduespartier med store glasflader med termoruder og de ret store husdybder (16 meter i etagehusene og 11,5 meter i række- og kædehusene). I fagpressen kunne man i opførelsesperioden læse, at tårnkranerne hvert fjerde minut monterede et af de elementer, som transportvognene leverede fra Højgaard & Schultz's betonelementfabrik i Viby på Sjælland – og at det blev til fem lejligheder om dagen.

Bebyggelsen er delt op i fire boligveje, hvor de tre er opkaldt efter kommunens nordiske venskabsbyer: Ystad (Sverige), Haugesund (Norge) og Ekenæs (Finland, her også kaldet Tammissaari). Den fjerde boligvej har fået samme navn som stamvejen: Langebjerg.

I sommeren 1966 var Egevang-byggeriet i fuld gang. Fot. af Poul Dupont (Byhistorisk Arkiv).

I juni 1967 begyndte byggeriet at tage form nordfra (Ystadvej). Etagehusene opførtes ved hjælp af byggekraner, mens række- og kædehusene opførtes traditionelt. Fot. af Poul Dupont (Byhistorisk Arkiv).

The map shows a residential development labeled "EGEVANG SYD Fællesarealer". It features several rows of buildings, some with internal courtyards. A large hatched area on the left represents common land ("Fællesarealer"). Roads are labeled "STADVEJ", "HAUGESUNDVEJ", "EKENÅSVEJ", and "ANDERSED". A north arrow points towards the top right. A scale bar at the bottom indicates 0 to 100 meters.

EGEVANG SYD
Fællesarealer

0 100 m

173

I foråret 1968 var Egevang Syd færdig, og ses her fra Skodsborgvejens bro over motorvejen. I forgrunden ses de færdige jordarbejder til stationen for den S-bane »Lundtoftebanen«, der aldrig blev gennemført. På Nærumbanen ses et gråt skinnebustog – som den 28. juni samme år blev udskiftet med Lyntette-togene. Fot. af Poul Dupont (Byhistorisk Arkiv).

Den 22. september 1969 styrtede sydgavlen på det nordligste etagehus ned under et orkanstormvejr. Fot. den 23. af forf.

to gange som følge af ulykker: Den 17. oktober 1967 blæste det op til orkan om aftenen, og da styrtede den nordlige skalmurede gavl på det nordligste etagehus (kontorhuset) ned. Ingen kom til skade ved den lejlighed og muren blev muret op igen, bedre forbundet med bagmuren. Ved et orkanstormvejr knapt to år senere, den 22. september 1969 om formiddagen, styrtede kontorbygningens sydlige gavl ned, ulykkeligtvis over en bil med passagerer i, hvoraf den ene, en kvinde, blev dræbt. Herefter blev alle de murede gavle på etagehusene udskiftet med metalplader.

Bebyggelsen blev opført i de år, hvor der blev bygget parcelhuse i tusindvis, og det var ikke let at få solgt de velbeliggende og rummelige boliger i Egevang Syd. Ejendomsmægler Chr. Katballe annoncerede energisk, kaldte husene for »townhouses«, fremhævede nærhed til natur, stier, motorvej, bane (kommende s-bane), butikker, skole, fjernvarme og fællesantenne, men »tæt/lav«-interessen udvikledes først i begyndelsen af 1970'erne. Ved et enkelt tilfælde tilbød bygherren en tøvende køber meget fordelagtige vilkår med henblik på at få køberen til at være »pioner« som beboer ved en af boligvejene. I 1970 var ca. 90 af de 123 huse solgt, og det sidste hus blev først solgt i 1971-72.

Selv om bebyggelsen er opført under eet i enhver henseende, så etablerede bygherren en opdeling: På den ene side etagehusene, som han selv skulle eje og udleje, og på den anden side række- og kædehusene, som blev solgt til 123 ejere. Sidstnævnte skulle organiseres i en obligatorisk grundejerforening, som bl.a. skulle passe størstedelen af det store fællesareal foruden fællesantennen på alles vegne. Derved blev bebyggelsen styret af tre instanser: Ejeren af etageejendommene (JPC), lejerforeningen og grundejerforeningen – med kommunen som overinstans, dels som bestyrer af veje og ledninger, dels som vogter af byplanen, som bygningsmyndighed mm. Fra 1980'erne indledte JPC salg af lejligheder, således at lejerforeningen afløstes af en ejerlejlighedsforening, hvor JPC (eller det nuværende Ejendomsaktieselskabet Odinshøj) som ejer af ret mange lejligheder stadig har stor vægt, mens lejerne i disse lejligheder principielt ikke har samlet repræsentation.

GRUNDEJERFORENINGEN

I de første år bestyrede JPC hele bebyggelsen. Dels var der endnu solgt for få huse til at en grundejerforening kunne fungere, dels skulle arealerne gøres færdige, planeres, tilsås, beplantes. Men i slutningen af 1969 var tiden inde. Den 8. december 1969 afholdtes stiftende generalforsamling i

*Grundejer-
foreningens stiftende
generalforsamling
1969*

Grundejerforeningen med navnet »Langebjerg«, idet lejerforeningen allerede ved stiftelsen den 18. juni 1968 havde gjort brug af »Egevang Syd«-navnet. Den stiftende generalforsamling blev afholdt i Hotel Marina i Vedbæk. Af de ca. 90 solgte huse var 41 repræsenteret. Et forslag til foreningens vedtægter blev drøftet, og ændringer blev besluttet før godkendelse. En bestyrelse blev valgt – fem medlemmer samt to suppleanter. Endelig drøftedes principielle problemer, især foreningens overtagelse af fællesarealer, relationer til etageejendommenes beboere mm. Det var landsretssagfører E. Fogh Hansen, der var bygherrens repræsentant under mødet. Senere blev advokat S. Wiegand Hansen den, der varetog den praktiske forbindelse med bygherren.

*Grundejer-
foreningens første
bestyrelse*

Bestyrelsen, der blev udpeget og valgt blandt de fremmødte medlemmer (uden at der forlods var truffet aftaler om kandidatur), rummede til alt held en energisk ung embedsjurist, Erik Halling, der blev formand og med stor energi fik organiseret foreningen. Den ene side af indsatsen bestod af selve det praktiske foreningsmæssige – at etablere en økonomi, et sekretariat, forbindelser til kommunen, bygherren og naboerne. Den anden side var at definere de vigtigste problemer i bebyggelsens forhold og formulere forslag til løsninger.

*Den første ordinære
generalforsamling*

Allerede fem måneder efter foreningens etablering blev den første ordinære generalforsamling afholdt, den 12. maj 1970. Til den forelå forslag om budget (og kontingent), om bygningsmæssige forbedringer (forlængelse af carportenes tage), om afhentning af haveaffald og storskrald, om udbygning af fællesantenneanlægget, om regler for hegn og låger, om trafikregulerende skilte og om solafskærmning. Alt i alt emner, der skulle optage foreningen (måske især de skiftende bestyrelser) i mange år – ja, i grunden stadig gør det efter 25 år. Generalforsamlingen varede i 4½ time i god stemning.

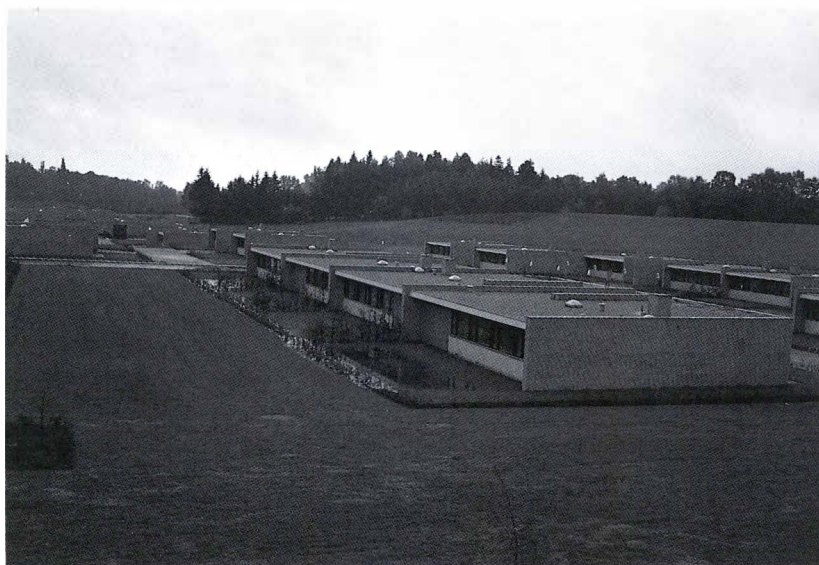
*Inspektør, fællesareal
og oversvømmelse*

Med vedtagelsen af et budget kunne en inspektør engageres til at passe fællesarealet – der dog endnu tilhørte bygherren. Der var to tunge problemer ved fællesarealet. Det ene var, at det som principielt ubebyggeligt burde vurderes til 0 kr. Det andet var, at der i foråret 1970 havde vist sig omfattende oversvømmelser i adskillige huse og på store dele af arealet. Vurderingen blev efter diverse forhandlinger ansat til 0 kr – men oversvømmelserne betød, at bygherren påtog sig meget omfattende dræningsarbejder i efteråret 1970. Først i 1973 kunne fællesarealet overtages af grundejerforeningen.

*»Trivselsudvalg« og
lignende*

Det er karakteristisk for tiden, at der i 1968, allerede før grundejerforeningen, opstod en »Arbejdsgruppe for en Forældrekræds i Egevang Syd« med medlemmer fra hele bebyggelsen. Formålet var at arbejde for op-

Haugesundvej
26-32 med høj
vandstand i ha-
verne. Fotograferet
den 12. oktober
1968 af forf.

rettelse af en børnehave i bebyggelsen. Den blev en realitet i 1972. Efter den første generalforsamling i 1970 nedsattes et »børne- og ungdomsudvalg«, hvor to af de seks medlemmer var skoleelever. I 1971 ændredes dette til et »trivselsudvalg«, der også havde et medlem fra lejerforeningen (etagehusene). Efter nogle år ophørte dette udvalg – arrangement af fastelavnsfest og af St. Hans-bål (der begyndte i 1970) blev varetaget af bestyrelsen efter behov. Anden festlighed blev arrangeret af de enkelte boligveje. Omkring hver boligvej ligger fra 21 til 35 huse, hvilket er et passende antal til en vejfest. I årenes løb har det udviklet sig til, at to af vejene (Langebjerg med 21 huse og Haugesundvej med 34 huse) holder en årlig vejfest som et udendørs arrangement på en dag med godt vejr (!). For de to andre veje har der været enkelte fester, der ikke blev til tradition.

Holte Fjernvarme

Nok så alvorlige problemer viste der sig allerede i januar 1970 med tilknytningen til Holte Fjernvarme, der leverer varme til hele bebyggelsen. Det begyndte med en mistillid til regnskabsaflæggelsen i selskabet og udviklede sig til kritik af væsentlige dispositioner og førte til, at grundejerforeningens formand (der i december 1971 fraflyttede Egevang Syd) fra 1971 blev valgt til formand i Holte Fjernvarme. I den egenskab har han forestået en højst påkrævet rekonstruktion og konsolidering af dette selskab.

De første nærmest hektiske år (i hvert fald for bestyrelsen, der i 1971

I efteråret 1970 udførtes omfattende drænarbejder omkring mange huse. Her arbejdes ved Ystadvej 15, den 31. oktober 1970. Fot. af forf.

blev udvidet fra fem til syv medlemmer + to suppleanter) blev herefter afløst af et mere roligt forløb. Imens groede græstæppet tykt og smukt, hække og træer voksede op, nogle af træerne, der var så små i 1970, blev for store, og der måtte tages stilling til fældning og nyplantning. Kommu-

Det første St. Hans-bål, 1970. Foran bålet står grundejerforeningens første formand Erik Halling med den første inspektør. Fot. af forf.

nens stadsgartner blev taget med på råd og komplementerede for det velholdte fællesareal og gav gode råd om den fortsatte pasning. Men store problemer viste sig.

Fællesantennen

I 1982 måtte man konstatere, at det fællesantenneanlæg, der var blevet installeret samtidig med opførelsen af bebyggelsen var i en generelt dårlig stand. Det blev derfor udskiftet i grundejerforeningens område – betalt med en mærkbar, midlertidig, kontingentforhøjelse. Isoleret set kunne foreningens medlemmer (efter en mindre udbygning) herefter modtage 24 tv-programmer. Men efter fire generalforsamlings drøftelse af mulighederne, er der hverken indført tilslutning til kabel-tv eller til satellitmodtagelse via parabol. I 1982 måtte man desuden acceptere, at en af naturgasnettets sjællandske hovedledninger skulle føres igennem fællesarealet fra syd til nord. Det betød atter et voldsomt jordarbejde med flere års retablering til følge, fulgt af langstrakte forhandlinger og af en erstatning. Denne bidrog til den forbedring af foreningens likviditet, som fandt sted i de år.

Naturgasledningen

Terrasseoverdækninger

Foråret 1985 bragte nok den mest komplicerede og triste sag foreningen har oplevet. En naboklage over en terrasseoverdækning udviklede sig til årelang strid, bl.a. med to rekordlange generalforsamlinger (1987 5½ time, 1988 6½ time), retsafgørelse 1991, og herefter politisag, der endelig sluttede sagen i slutningen af 1992. Næsten otte år.

Mere konkrete er de sager, der dukker op i forbindelse med bebyggel-

I sensommeren 1982 blev naturgashovedledningen ført gennem fællesarealet. Fot. den 23. september af forf.

De flade tage

sens alder. Der har været flere »tagudvalg«, der skulle undersøge de flade tages tilstand, indhente tilbud på fornyelse – og som kun har fået begrænset opslutning. Kun omkring en fjerdedel af tagene har fået fornyet tagpappet, især rækkehusenes sammenhængende tagflader. De fleste tages tagpap holder således efter mere end 27 år. Nok så alarmerende var det, i foråret 1986 at måtte erkende, at rækkehusenes betonfacader smuldrede, i hvert fald nogle af dem. De led af »karbonatisering«, og endnu et udvalg tog fat. Her endte det med, at 40 af rækkehusejerne i 1989 lod opsætte en ekstra facade udenpå betonfacaden for at beskytte denne mod vind og vejr. Efter fire år kunne sagen afsluttes i 1990. Til alt held var bygherren stadig en af Danmarks store entreprenørfirmaer. Man vedkendte sig et ansvar for miseren og udbetalte en erstatning, svarende til 8% af udgiften til den ekstra facade.

Facaderenovering

Lokale til inspektøren

I 1991 løstes et penibelt problem, der forbavsende upåtalet havde eksisteret siden 1970: Inspektøren fik tag over hovedet på sin arbejdsplads. Det skete ved at et ledigt parterrelokale i et af etagehusene blev indrettet med toilet, brusebad, thekøkken, bord, skab mm. – og med dør ud til fællesarealet.

Selv om mange problemer og opgaver synes løst, så rejser der sig stadig nye, som sikkert vil præge de kommende år. For eksempel er de fire boligveje »privatiseret«. Indtil 1.1.1991 var alle vejene kommunale, men de blev, som en del af kommunens mindre veje, overdraget til de lokale

I 1989 blev facaderne på en del rækkehuse renoveret. Til højre ses trærammer med isolering, til venstre er isoleringen dækket af overfladepladerne. Fot. den 22. august 1989 af forf.

*Grundejer-
foreningens bestyrelse
som et »sogneråd«*

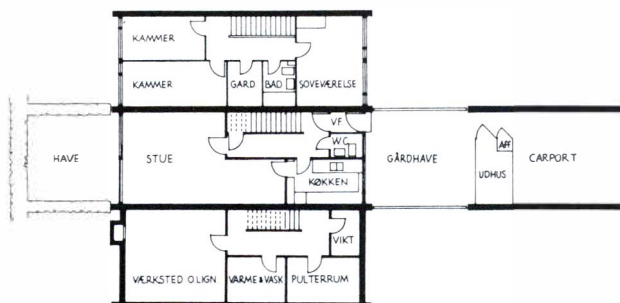
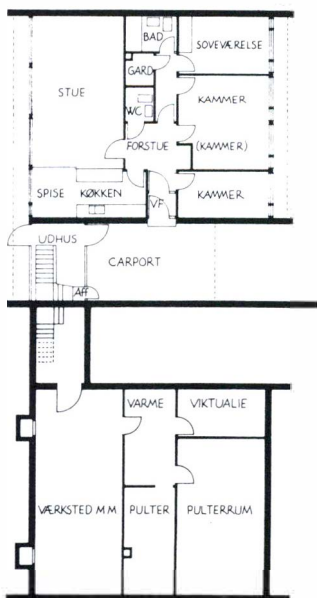
beboere. Det er ikke let at gennemskue, hvilke vedligeholdelsesmæssige følger det vil få, men det vil givet stille yderligere krav til foreningens inspektør og til budgettet. I det hele taget kan bestyrelsen ind i mellem føle sig som en art sogneråd (der er i foreningens område såmænd ind-

byggere svarende til mangen en sognekommune på landet før 1970), med opgaver svarende til en teknisk forvaltning, en gartnerafdeling, et kæmnerkontor, et sekretariat med arkivforpligtelser, en juridisk afdeling, – alt skal løses i fritiden, arkiverne skal finde plads i reoler og skabe. Og »borgerne« (= medlemmerne) forventer også at alt er i orden, ganske som i den »store« kommune, som foreningen også arbejder tæt sammen med. Om der oprindeligt var tale om en bevidst decentralisering af kommunale opgaver er uvist, men man kan godt se en grundejerforening som denne som en genskabelse af det helt nære demokrati, der forsvandt ved kommunalreformen i 1970.

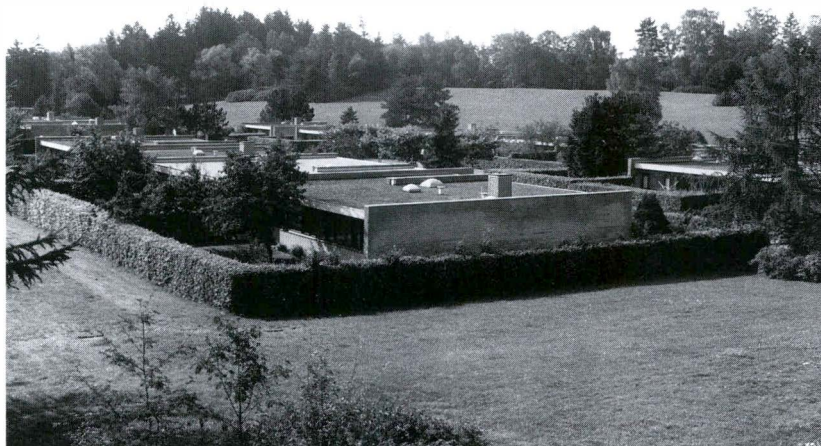
Planer af kædehus (til venstre) og rækkehus. For kædehuset er stueplan vist øverst, kælderplan nederst. For rækkehuset er vist henholdsvis 1. etage, stue og kælder. Tegnet af forf.

LIVET I BEBYGGELSEN

Skønt man nok kan ærgre sig over, at Egevang Syds etagehuse næsten demonstrativt ikke har store røde tegltage som Nærumvænge og Egevang Nord, så glæder det dog, at »Kommuneatlas Søllerød« (1993) finder, at række- og kædehusene har »middel bevaringsværdi«. Husenes brugsværdi er stor, navnlig er planløsningen god i sammenligning med mange typehuse fra samme tid. Hvor mange typehuse havde stor opholdsstue og små børneværelser og soveværelser, er det omvendt her. Hertil kan lægges

Bebyggelsen 1993.
Haugesundvejs kæ-
dehuse set fra nord-
øst. Hække og
træer mildner be-
byggelsens skarpe
kanter. Fot. af forf.

kældrene (som nævnt en følge af funderingsproblemer), der i høj grad gør husene rummelige – især kædehusene.

De meget store vinduer mod vest inddrager ikke blot haven i stuen, men også fællesarealets store vestskråning så at sige som en del af interioret både sommer og vinter. Til gengæld er haverne små – ved rækkehusene er de mindre end stuen. Fællesarealet er i det hele taget en del af dagliglivet i bebyggelsen – nogle mødes regelmæssigt mens hundene luftes (og mange »kender« hinanden som »ophav« til hundene) – andre følger hundelufterne indefra, ser og hører børnenes henrykte kælkture ved den mindste sne, følger æbletræerne blomstre og bære frugt, glæder sig over hejrens hyppige besøg i søen, og alle følger med i fællesarealets pleje og tilstand.

Prismæssigt følger husene i det store og hele huse af tilsvarende typer (rækkehuse og tæt/lave huse) andre steder. Rækkehusene kostede i 1967 ca. 300.000 kr, kædehusene ca. 350.000 kr. Det vil sige, at kædehusene kostede 16-17% mere end rækkehusene. Nu vurderes de til henholdsvis ca. 970.000 kr og ca. 1.050.000 kr, altså blot ca. tre gange mere. Det er forholdsvis lidt, eftersom det almindelige prisniveau siden 1967 er vokset ca. seks gange. Samtidig er prisforskellen reduceret til 8-9%. Kontingenten til Grundejerforeningen har derimod fulgt prisudviklingen – fra 500 kr/år i 1970 til 2.700 kr/år i 1993 – med et alvorligt udsving op til 3.200 kr i 1982 p.gr. af udskiftningen af fællesantennens kabler.

Hundeluftning

Vurdering

Som bebyggelsen er udformet, er der meget snævre grænser for mulige ændringer. Der kan ikke bygges mere, og de oprindelige farver skal fastholdes. Alligevel er der i årenes løb sket ændringer. Der kan bygges skorstene på rækkehusene; der kan flyttes på udhuvæggene i kædehusene (så at man får bedre mulighed for at komme ned i kælderen indefra resten af huset); nye facader på nogle af rækkehusene har givet variationer i hvor hvide facaderne er. I de kommende år planlægges en udviklingsplan for fællesarealet, idet de oprindeligt planlagte træer flere steder er blevet for store klos op ad de små haver, og der ses frem til, at fællesarealet derved bliver både smukkere og mere praktisk end nu.

Hvad fremtiden vil bringe af ændringer i bebyggelsen er svært at sige – f.eks. kan det en dag komme dertil, at de flade tage skal udnyttes til solfangere. Og hvis energisituationen bliver rigtig alvorlig, kan det jo også gå ud over de store vinduesflader, der er væsentligt større end det tillades i nyt byggeri i dag.

SUPPLERENDE OPLYSNINGER

Af de i alt 123 huse er der frem til 1994 28, der kun har haft een ejer og ejeren har boet her siden 1971 eller før.

48 huse har haft 2 ejere,

23 - - - 3 - ,

15 - - - 4 - ,

4 - - - 5 - ,

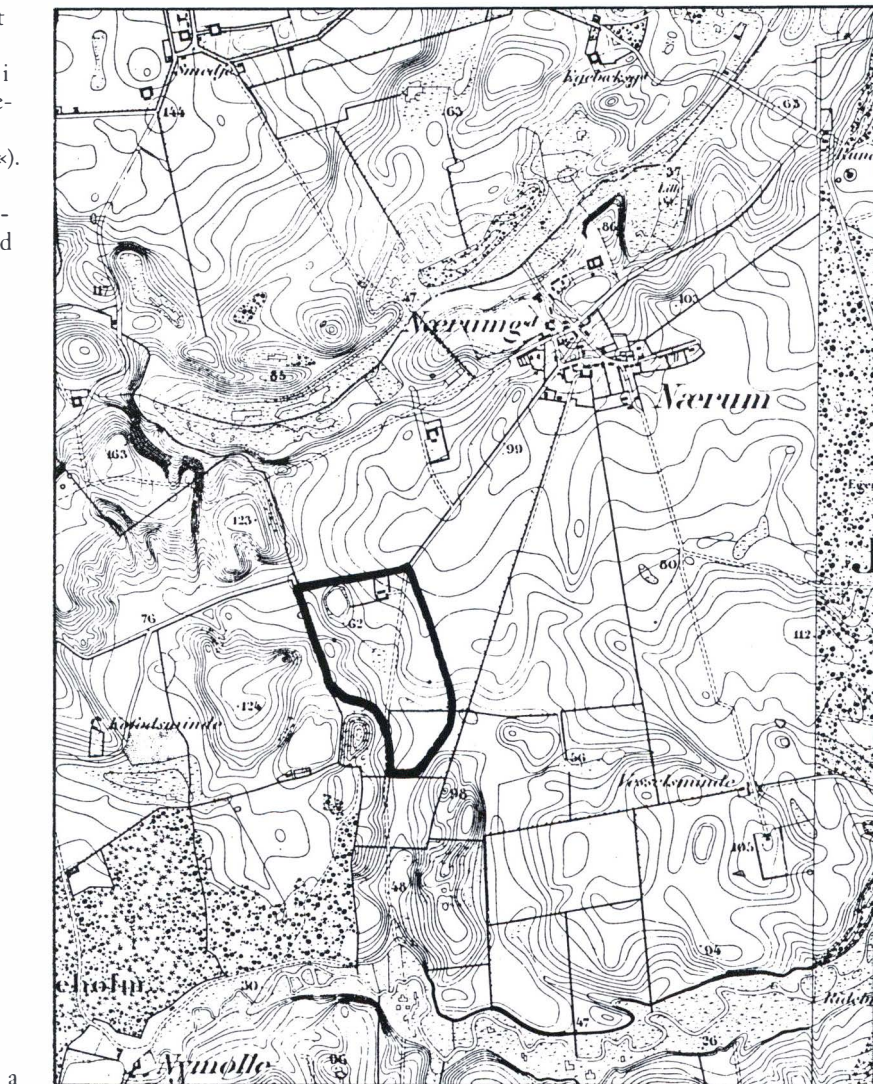
3 - - - 6 - og

2 - - - 7 - .

Ejerskiftene har svinget meget. I perioden 1973-1993 har der været 184 i alt; i 1988 var der kun 1; i 1977 var der 21. Mere end halvdelen (65) har boet i bebyggelsen længere end »kobberbrylluppet«. Flytninger er ikke i alle tilfælde ensbetydende med fraflytninger. Således er der ni, der er flyttet inden for bebyggelsen – alle fra rækkehuse til kædehuse. Dertil kan man lægge et ikke-opgjort antal, der er flyttet fra etagehusene til række- eller kædehus, eller omvendt.

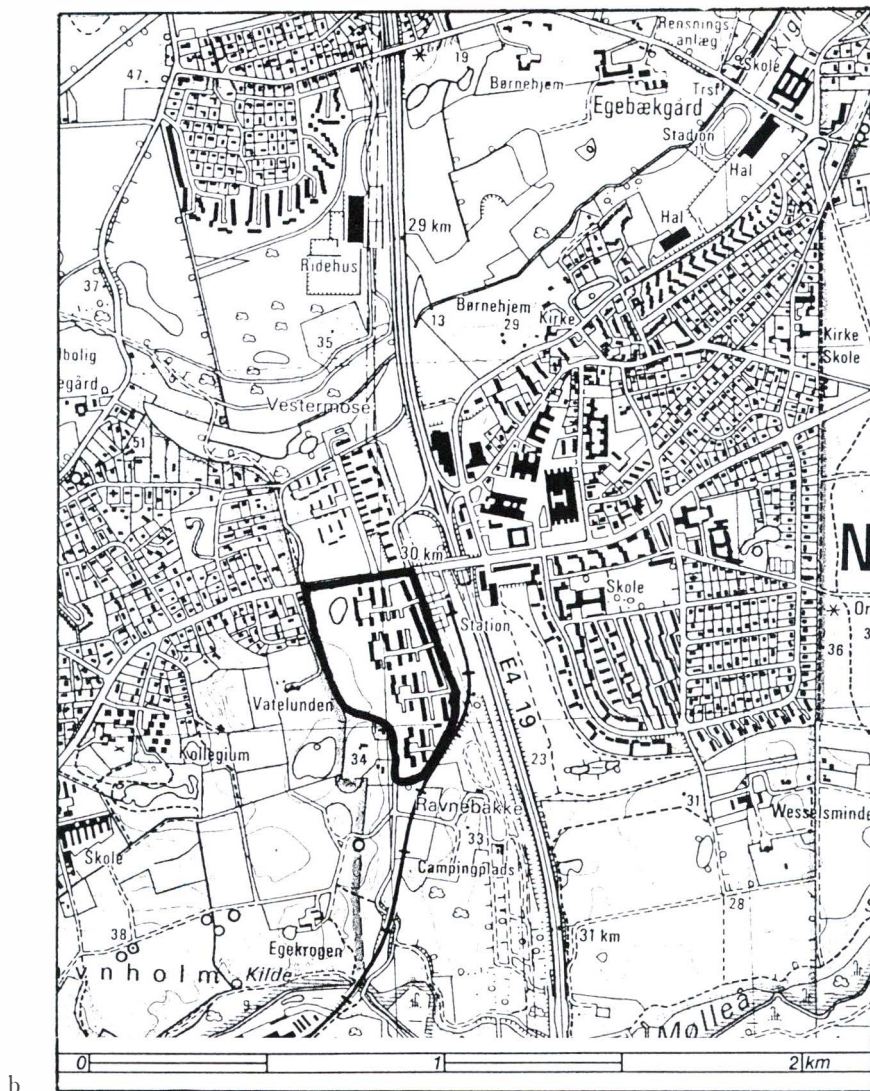
Fra 1970 til 1994 har i alt 43 personer deltaget i bestyrelsesarbejdet (incl. suppleanter, idet de har deltaget på lige fod med ordinære medlemmer i arbejdet). Fra 1. ordinære generalforsamling til og med den 24. (i 1993) har otte kun været bestyrelsesmedlemmer i et år, mens syv har været med i bestyrelsen i ti år eller mere. Den længstsiddende i 17 år (siden 1977). I

a: Nærumområdet 1855 (efter »Kiöbenhavns Omegn i VI Blade«), b: Nærumområdet 1985 (efter »4-cm-kort«). På begge kort er Egevang Syd-areal-let indrammet med tyk streg.

den nuværende bestyrelse (1993/94) var ancienniteten 4, 5, 6, 6, 11, 14, 14, 15 og 17 ved valget.

To bestyrelsesmedlemmer er afgået ved døden i embedsperioden. Den første var Jørgen Vejby-Christensen (februar 1984), den anden var Torben Schiønnemann (juli 1993).

Bestyrelsesmedlem har været:

Cand. jur. Erik Halling 8.12.1969-1.12.1971 (fraflyttet).

Læge Aase Midholm 1.12.1971-24.5.1972.

Arkitekt Jens Johansen 24.5.1972-10.5.1973.

Cand. jur. Flemming Dyhr 10.5.1973-28.5.1975.

Luftkaptajn Bengt Wisum 28.5.1975-7.3.1988.

Fra generalforsamlingen i grundejerforeningen den 8. april 1992 med en del af bestyrelsen (fra venstre Lone Winther, Jørn Bregnhøj, Torben Schiønnemann).

Fabrikant Torben Schiønnemann 7.3.1988-7.7.1993 (afgået ved døden).
Cand. jur. Jens Hennild 7.7.1993-

KILDER

- Svend Balslev: De ældre Matrikler i Danmark, i »Landmålingsarkivet 1693 – 19. juli – 1993«, 1993.
Svend Balslev: Caroline Mathildes Søllerød, i Søllerødbogen 1994.
Jens Johansen: Fra seks landsbyer til syv bydele, 1988.
Jens Johansen: Da Søllerød kommune fik moderne skoler (omkring 1900), i Søllerødbogen 1990.
Gunnar Sandfeld: Søllerød – som det var engang, III, 1975, side 128-132.
Niels Peter Stilling: Søllerød og samarbejdet med de nordiske venskabsbyer 1945-1990, 1990.
Peer Thomassen: Lundtoftebanen, i Søllerødbogen 1974.
Byplan 16; Byplanvedtægt for arealer ved Nærum Station, Søllerød Kommune 1967.
Deklaration for Egevang Syd, Nærum, 1967 (genoptrykt 1972).
Vedtægter for Grundejerforeningen Langebjerg, 1969, revideret flere gange. Sidste tillæg udsendt i 1990.
Kommuneatlas Søllerød, Skov- og Naturstyrelsen 1993.
Forfatterens arkiv.

Kjøbenhavns Amts-Avis. Lyngby Avis.

Nyheds- og Avertissements-Tidende for Lyngby, Gentofte, Søllerød, Gladsaxe, Herlev, og omliggende Sogne.

For 100 år siden

Det skrev Kjøbenhavns Amts Avis i 1894

samlet af Anne-Lise Høck

Kjøbenhavns Amts Avis begyndte at udkomme 2.1.1872 og ophørte 31.3.1944. I perioden 1872-82 bar avisen undertitlen: Avertissementstidende for Lyngby, Gentofte, Søllerød. I perioden 1883-1921 – hvorfra nedenstående stammer, var undertitlen Lyngby Avis. Avisen var af udpræget konservativ observans og eksisterede i høj grad på lokalstoffet og klip fra andre aviser.

Anne-Lise Høck er arkivsekretær på Byhistorisk Arkiv og står for Historisk-topografisk Selskabs sekretariat på Gl. Holtegaard.

STRANDVEJSBAKKERNES GJENNEMSKÆRING

23.1.1894

Den adresse, som i disse Dage har cirkuleret mellem Strandvejens Beboere til Støtte for Hr. Arkitekt Hagemanns Projekt om at udgrave Strandvejens Bakker fra Taarbæk til Vedbæk, er foreløbig bleven underskrevet af henved 1200 Mennesker, derimellem mere end 800 Medlemmer af Foreningen til Dyrenes Beskyttelse. Adressen vil blive indsendt til Amdtsraadet om en otte Dages Tid, og hvis dette ikke mener at kunne indlade sig på det vidtløftige Foretagende, agter Hr. Arkitekt Hagemann at tilbyde selv – ved privat Subskription – at skaffe ca. 40.000 Kroner, som han anslaa vil være tilstrækkelig til Projektets Gjennemførelse.

Prospektet gaar ud paa at gennemgrave de store Bakker, der i så høj Grad vanskeliggjøre Kjørselen med Vogne og Cykler på Strækningen Taarbæk-Vedbæk. Men for at Egnens Naturskønheder ikke skulle lide nogen Skade ved Planens Udførelse, er det meningen at lægge en Vej jævnsides med den udgravede – over Bakkerne, saa Folk kunne benytte den mere prosaiske, men bekvemme, eller den bakkede og romantiske Vej.

POLITIOVERFALDET I SKODSBORG

12.6.1894

Om det i et københavnsk Dagblad omtalte Forhold, hvorved en af Nordre Birks Betjente skulle have begaaet Myndighedsmisbrug, er »Dagens Nyheder« fra aldeles paalidelig Kilde blevet sat i Stand til at meddele Følgende. En Snedkersvend befandtes en Aften i en Beværtning skraas for Skodsborg Hotel i drukken Tilstand og viste støjende Adfærd. Da den i Skodsborg stationerede Betjent Christensen foreholdt Snedkersvenden det Uheldige i hans Opførsel, blev denne opsætsig og sparkede Betjenten, der imidlertid med usædvanlig Ro, skjønt omkringingstaaende Beboere gave Tilraab om »at svinebinde« ham o.s.v., lod Urostifteren transportere op i en Vogn for at befordre ham til Vedbæk, hvor Detentionslokalet er. Her gik Anholdte meget rolig til Arresten, hvorimod han under Visitationen, der jo er enhver Betjents Pligt at foretage hos en Anholdt for at fratage de Redskaber, hvormed han kan aflive sig eller Lignende, atter viste opsætsig Adfærd.

Næste Morgen, da Betjenten indfandt sig for at transportere Anholdte til Nordre Birk, bad denne om at maatte løslades, hvilket Betjenten gik ind på, forudsat, at han havde Arbejde, hvilket han mente han kunde få hos en nærboende Snedkermester. Ifølge Anmodning fra Anholdtes Side besørgede Betjenten ham anbragt hos nævnte Snedkermester, hvor han senere har haft Arbejde. Betjent Christensen har saaledes vist al mulig Ro, Hensynsfuldhed og Humanitet.

OM VEDLIGEHOJDELSE AF SOGNETS BYGNINGER

12.6.1894

Fra Søllerød Sogneraads Møde

Tirsdag den 12te Juni 1894.

– Ole Jensen ankede over at Regningerne paa Reparation af Sognets Bygninger vare for store, saaledes havde Hvidtning af en enkelt Skole og et Sprøjtehus kostet 40 Kr. Han stillede forslag om at de aarlige Reparationer paa Sognets Bygninger bortliciteredes.

21.8.1894

Fra Søllerød Sogneraads Møde

— Skolelærer Mørch i Skodsborg havde flere Gange ønsket et nyt Udhus ved sin Skole uden at Sogneraadet havde taget noget Hensyn hertil. Han havde derfor tilskrevet Skoledirektionen angaaende denne Sag og forlangte i det Udhus han ønskede, indlagt Vaskehus og Bolig for en Tjenestdreng. Skoledirektionen havde tilsendt Raadet Mørchs Skrivelse til Erklæring.

Formanden foreslog en Forandring af det nuværende Udhus som ville være ensbetydende med en større Ombygning; Retiraderne ere nemlig nu beliggende i Udhuset, men disse kunne flyttes, hvorved Huset vilde blive c. 1/3 større. Tomrermester Christensen fandt det billigst at opføre et nyt Udhus. Gjerlov fandt det rigtigst at sælge Skodsborg Skole og bygge en ny nærmere Vedbæk. Struch udtalte, at der saa kunne bygges en stor Fællesskole for Vedbæk og Skodsborg.

Gjerlov: Den Grund, hvor Skodsborg Skole er beliggende er næsten den kostbareste i Skodsborg.

Struch: Kunde man faa 80.000 kr. for Grunden, kunde der bygges en helt ny Skole.

Formanden: Dette ligger ikke for i Øjeblikket, lad os holde os til Sagen. Formandens Forslag om Forandring af det nuværende Udhus vedtoges, og dette Resultat meddeles Skoledirektionen.

EN VOLDSSAG I GL. HOLTE

28.8.1894

2 Arbejdsmænd fra Husum Mark, der havde forladt deres Arbejde ved en Tærskemaskine på Attemosegaarden ved Søllerød, mødte på Vejen 2 Arbejdere fra Holte og Nærum, der havde overtaget deres Arbejde, og efter nogle Skældsord slog de ledige Arbejdere dernæst Arbejdsmanden paa Øret saa han faldt omkuld, og truede den Anden, som var fra Holte, i hvilken Anledning Voldsmændene maatte møde og hver vedtage en større Bøde.

ØLPRISER PÅ HOLTEGAARDS BRYGGERI (ANNONCE)

28.8.1894

Da jeg har erfaret at min tidligere Ølkusk Anders Hansen har taget højere Priser end de af mig fastsatte, og maaske undertiden ogsaa leveret en simplere Ølsort end der er forlangt og betalt for, vil jeg bede Bryggeriets ærede Kunder at bemærke følgende Priser, hvorefter Kunderne skulle rette sig.

Hvidtøl	Nr.1	Kr.	10,80	pr.	Tønde,	185	Øre	pr.	Otting.
do.	Nr.2	»	8,80	—	—	110	»	—	—
do.	Nr.3	»	7,20	—	—	90	»	—	—
do.	Nr.4	»	4,40	—	—	55	»	—	—
Skibsøl	Nr.1	»	10,00	—	—	125	»	—	—
do.	Nr.2	»	6,00	—	—	75	»	—	—

I Halvottinger sælges kun Hvidtøl Nr.1 70 Øre og Skibsøl Nr.1 65 Øre.
Holtegaards Bryggeri, den 24. August 1894.

Erh. Kogsbolle.

OVERFALD I RUDE SKOV

29.9.1894

Premierløjtnant H. Bloch og Hofapoteker O. Torp var iflg. »Dannebrog« i Søndags Gjenstand for et frækt Overfald. Da Diligencen, i hvilken d'Hrr. kjørte fra Kokkedal til Hørsholm var nået til Rude Skov, sprang en Bandit frem fra Træerne og løb hen til Vognen, hvor han, for nogen havde anet hans lumske Hensigt, var sprunget op på Vogntrinnet og havde tilføjet Premierløjtnant Bloch nogle svære Slag i Ansigtet med sin knyttede næve. Straks efter kom en anden Bandit den første til Assistance, og de to overfaldne Herrer maatte værge sig saa godt de formaaede med deres Stokke og Paraplyer. Det hele skete i en saadan Haandevending, at Banditterne igjen var væk, inden Premierløjtnanten og Apotekeren var kommet ud af Vognen, og i en meget maltrakteret Tilstand, særlig for Blochs Vedkommende, naaede Herrerne til Hørsholm. Sagen er nu anmeldt for Nordre Birk, og Politiet er i travl Virksomhed for at finde Banditterne.

EN RØVERHISTORIE

2.10.1894

»Avisen« skriver under denne Overskrift: Herværende Blade have udmalet en frygtelig Røverhistorie fra Rude Skov, hvorefter lumske Banditter ere sprungne frem af Mørket og have overfaldet Diligencen.

Sagen er mere hverdags. En halv Snæs kjøbenhavnerne havde været i Hørsholm og moret sig. De vare nu undervejs til Holte og vare noget anløbne. To af dem, der vare blevne skilte fra det øvrige Selskab, antog en forbigjørende Vogn for Diligencen og vilde springe op i den. De kom derved i Haandgemæng med Passagererne, og den ene af dem tilføjede Premierløjtnant Bloch et Slag i Øjet.

Sagen overgaves Politibetjent Tofte til Undersøgelse, og han har fundet Synderne. Det er to kjøbenhavnske Typografer, som nu ville faa sig en Mulkt.

2.11.1894

Bakkerne mellem Vedbæk og Bellevue. Saafremt det skulle vise sig umuligt at faa indsamlet den Pengesum – 80.000 Kr. – som Bakkernes Afgravning paa denne Strækning vil beløbe sig til, vil man if. »Dannebrog« i alt Fald arbejde hen til at faa Bakken ved Skodsborg, der er en af de stejleste og mest vanskelige at befare, afgravet. Flere Mænd er traadte sammen for at indsamle Bidrag blandt Beboerne. Kjøretøjsejere og Vognmænd i Kjøbenhavn og Andre, der specielt er interesserede i Foretagendet.

Afgravningen af Skodsborg-bakken vil alene koste 30.000 Kr.

»FORENINGEN TIL OPRETTELSE AF LANDBRUGSKOLONIER FOR FATTIGE BØRN«

20.12.1894

I Foreningens første Koloni »Frihedsløst« ved Hørsholm kan endnu optages nogle fattige Børn mellem 4 og 8 Aar, mod Betaling enten en Gang for alle eller aarlig. Børnene forbliver som Regel i Kolonien indtil deres 18ende Aar og uddannes her til dygtige Tyender for Landet, med særlig Hensyn til Husdyrenes forsvarlige Røgt og Pleje, Mark- og Havearbejde, Husflid m.v. Naar de have tjent en halv Snes Aar og opført sig godt, ønsker Foreningen at hjælpe enhver af dem til at erhverve et Hus med Jordlod.

Yderligere Oplysninger meddeles undertegnede Formand i Bestyrelsen.
I. Chr. Lembcke

Adresse: »Skovløst« – Holte St.

Nina Fabricius

30.3.1933 – 6.2.1994

Nekrolog af Eliza Fonnesbech-Sandberg

Nina Fabricius, fotografert den 26. februar 1982.

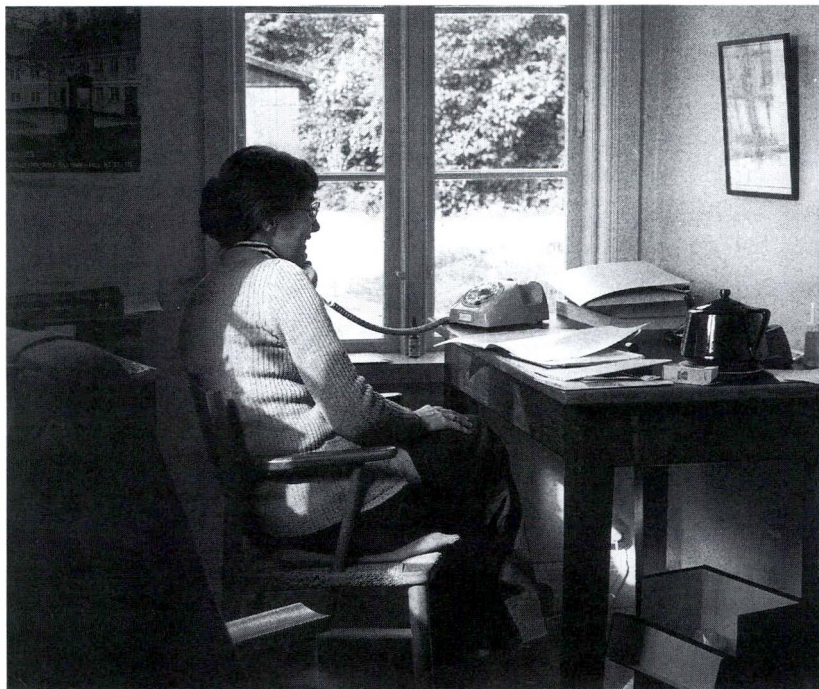
Nina Fabricius var den første faguddannede museumsinspektør på Søllerød Museum. Efter en uddannelse som småbørnspædagog og arbejde med børn i nogle år, tog hun en universitetsuddannelse i europæisk etnologi i 1970. Hun ansattes på Søllerød Museum i august 1973 efter at have været tilknyttet Nationalmuseets afdeling for nyere tid i 3 1/2 år. Ved en stor indsats fra Nina Fabricius' side åbnedes Søllerød Museums første udstilling på Mothsgården i foråret 1974.

Nina Fabricius blev den person, der professionaliserede Søllerød Museum. De første par år var hun den eneste fastansatte på museet. Hun kastede sig med iver ud i etnologiske undersøgelser, som resulterede i udstillinger om Søllerøds kulturhistoriske udvikling. Nævnes kan udstillinger som »Københavnernes flytter ud«, »Hverdagens stimulanser«, »Skovene omkring Søllerød«, »Dagligliv i Vedbæk 1900-1940« og »Rosen i kulturhistorien«. Sidstnævnte udstilling resulterede i en omlægning af Søllerød Museums have, som vi stadig kan glæde os over i dag, når den berusende duft af gamle rosentyper møder den besøgende.

Efterhånden lykkedes det Nina Fabricius at få knyttet flere faste stillinger til museet såsom en sekretær, en museumstekniker og en museums-pædagog. Kronen på værket blev oprettelsen af den nye afdeling af museet på Gl.Holtegaard med den arkæologiske udstilling om Vedbækfundene i 1984. Nina Fabricius indså lige så snart den første grav fra jægerstenalderen dukkede op i Vedbæk i 1974, at der her var tale om et helt enestående fund. Gravene tilhører Nationalmuseet, men Nina Fabricius mente, at fundene fortjente at få deres egen permanente udstilling i Søllerød kommune.

Det blev en kamp og et slid uden lige at vinde gehør og skabe økonomi til denne nye udstilling i millionklassen, som i samarbejde med udstillingsarkitekt Inger Sorgenfrei opbyggedes ud fra de nyeste udstillingsprincipper med rekonstruktion af det forhistoriske miljø i Vedbæk. At idéen kunne bære har siden vist sig ved bl.a. udstillingens internationale

Nina Fabricius i et hjørne af Mothsgården, formentlig under museets opbygning i 1974.

berømmelse og den naturlige plads, den har fået, i skolernes historiske undervisningsforløb.

I 1976 blev det ved lov påbudt at oprette museumsråd i hvert amt, og Nina Fabricius blev den første formand for det nye råd i Københavns amt. Hun bemærkede hurtigt, hvor forsømt Københavns amt var i museums-mæssig henseende, og det blev hendes fortjeneste at sætte gang i projekter, som kunne råde bod på denne situation. I 1981 blev ved en bevilling fra Københavns Amt således ansat den første arkæolog i amtet, og tilsvarende blev en etnolog ansat til at lave undersøgelser om amtets forvandling fra land til by. Museumsrådets sekretariat og medarbejdere blev placeret på Søllerød Museum, hvor Nina Fabricius var den inspirerende leder i et frugtbart fagligt miljø. På Søllerød Museum fik mange universitetsstuderende deres første faglige udfordringer, når de fik lejlighed til at indgå i et snævert samarbejde med Nina Fabricius om undersøgelser, der ledte frem til de mange nyskabende og forskelligartede udstillinger. I *Søllerødbogen* 1974 præsenterede Nina Fabricius sine visioner for »Søllerød Museum på Mothsgården«, og 10 år senere i *Søllerødbogen* 1985

kunne hun i artiklen »Sådan arbejder museet« se tilbage på et succesfuldt virke med etableringen af et velfungerende kulturhistorisk museum i hjertet af Søllerød by. Hun var medlem af bestyrelsen for Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune i hele sin embedsperiode fra 1974 til 1988.

Nina Fabricius var en foregangskvinde indenfor sit fag, og var i 1980 medstifter af en arbejdsgruppe under fortidsminderådet om nyere tids kulturhistorie. Hun var også medredaktør og -forfatter af publikationen »Kulturbevaring og dagligt liv«. Sammen med museumsinspektør Helge Nielsen fra Køge Museum foranledigede Nina Fabricius også, at kulturhistorien fik en plads i hovedstadsrådets frednings- og regionplanlægning. Hun involverede sig meget i det museumspolitiske arbejde og var i perioden 1978-82 medlem af Statens Museumsnævn. Hun arbejdede således utrætteligt for at placere nyere tids kulturhistorie i danskernes og ikke mindst myndighedernes bevidsthed.

I 1988 fratrådte Nina Fabricius sin stilling ved Søllerød Museum efter et års orlov. Hun giftede sig med museumsinspektør Peter Dragsbo og flyttede til Esbjerg. Efter så mange år i en fast stilling, hvor hun i høj grad var nødt til at bruge tid på administrative opgaver, så hun det som en ny faglig udfordring at arbejde free-lance for museer i Jylland. Med projekter som »Sommerhuskultur i Østjylland« og »Landet med de store gårde«, fik hun mulighed for at koncentrere sig om sådanne etnologiske undersøgelser, som netop hun havde været med til at sætte igang under Statens Museumsnævn, og hvor hendes viden rigtig kom til sin ret.

Nina Fabricius' store force var hendes faglige engagement, hvormed hun var i stand til at overbevise selv de mest benhårde politikere om sine ideers bæredygtighed. Hun var meget vellidt og anerkendt blandt sine kolleger og medarbejdere. Hun var optimistisk i sit livssyn og troede på sine medarbejders evne til at arbejde selvstændigt, samtidig med at hun altid var parat til at yde den nødvendige faglige og menneskelige støtte.

Hun vil blive savnet i museumsverdenen, hvor hun lige til det sidste med sin store indsigt og viden bidrog til at udvikle etnologien til et moderne samfundsengageret fag.

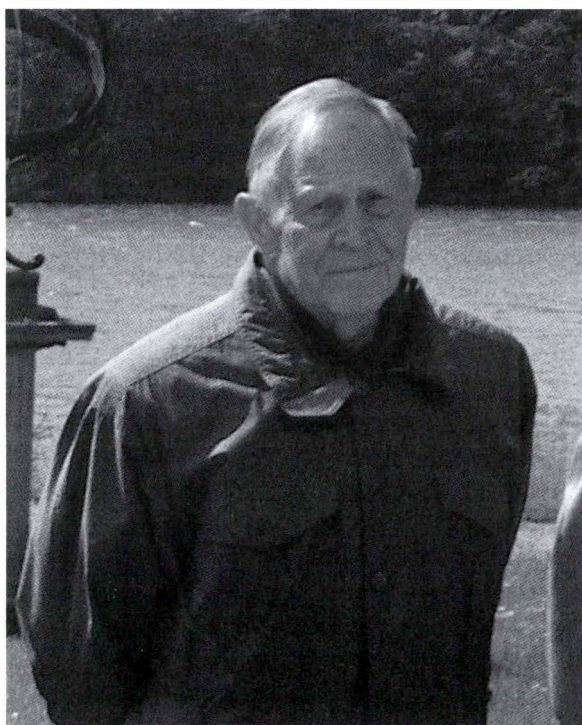
Hans Thueslev

3.7.1906 – 31.3.1994

Nekrolog af Niels Peter Stilling

Ved Hans Thueslevs død den 31. marts 1994 har Søllerød Museum mistet en af sine trofaste støtter gennem en halv snes år. Hans Thueslev blev næsten 88 år gammel, og det er imponerende, hvad han overkom af historiske undersøgelser med vægt på Søllerødegne i 1700-tallet.

Hans Thueslev, der boede ved Vejlesø i Holte, var med omtrent fra første færd, da det historiske studiekredsarbejde blev begyndt i 1983 ved Byhistorisk Arkiv på Gl. Holtegaard. Hans Thueslev blev Danmarks sidste »Onkel«, idet han var direktør for Assistenshuset fra 1944 til dets ned-

Hans Thueslev ved
Næsseslottet den
14. maj 1991
Fot.: Jens Johansen.

læggelse i 1975. Som historiker debuterede han med et stort og grundigt værk om *Det kongelige Assistenshus – Københavns Assistenshus og anden Pante-lånervirksomhed*, 1976. Under studiekredsarbejdet skrev han først om »Mit liv som Onkel«, men blev siden dybt engageret i arbejdet med 1700-tallets rets- og ejendomshistorie. med sin store kendskab til kildematerialet og solide tilgang til de historiske problemstillinger kom Thueslev til at yde sit væsentlige bidrag til udforskningen af vor egnshistorie. Mangfoldigt er det kildemateriale, han har samlet sammen til Byhistorisk Arkiv, og i Søllerødbogen er han forfatter til tre fremragende afhandlinger, der repræsenterer 1700-tallets lokalhistorie, når den er bedst. Hans første artikel i Søllerødbogen var i 1987, hvor han på sin grundige facon beskrev Gl. Holtegaard på Laurids de Thurahs tid i 1750'erne. Året efter havde han kastet sig over de ældre retsakter i form af tingbøgerne. I afhandlingen *Vidnesbyrd fra Tingbogen* giver han et indgående og enestående tidsbillede af livet på egnen i perioden 1687-1713. Dette arbejde fortsatte Thueslev i Søllerødbogen 1990, hvor han under titlen *Ulovligheder og retssager på Søllerødegne i 1700-tallet* beskrev 10 retssager fra vor egn mellem 1707 og 1801, retssager hvor man i flere tilfælde kom meget tæt på længst afdøde »Søllerødder«.

Inspireret af de arkæologiske landsbyundersøgelser i Gl. Holte 1989-90 satte Hans Thueslev sig for at afdække landsbyen Holtes historie i arkivalierne fra 1600-tallet og frem. Dette arbejde var ved Thueslevs død afsluttet for så vidt som manuskriptet til bogen *Gårdmandsliv i Landsbyen Holte 1625-1850* var afleveret til Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune. Desværre skulle Thueslev ikke komme til at opleve frugten af sine anstrengelser, men det er Selskabets håb, at man trods forfatterens død alligevel bliver i stand til at udgive hans værk.

Det var med sorg vi modtog meddelelsen om Hans Thueslevs død. Thueslev var en trofast deltager i studiekredsarbejdet på Søllerød Museum. Her bidrog han ikke alene med sine afhandlinger, men også som en meget vidende og bredt orienteret historiker. Til Thueslevs mange kvaliteter hørte hans stille lune, grundighed og juristens håndfaste kildesyn. Hans bidrag til det historiske arbejde på og omkring Søllerød Museum kan ikke påskønnes højt nok. Vi mindes ham med taknemlighed.

Søllerød Museum

Beretning 1993

af Niels Peter Stilling og Jens Johansen

Søllerød Museum har i 1993 videreført virksomheden, som den har været praktiseret igennem de seneste år. Det vil sige, at der i årets løb har været afholdt en række særudstillinger sideløbende med det daglige museumsarbejde. Skønt særudstillingerne i reglen har rakt ud over det lokal- og egnshistoriske, har der været lagt stor vægt på, at udstillingerne også belyser lokal historie, ofte på en sådan måde, at udgangspunktet netop har været en begivenhed eller tema af lokal betydning. Med de snævre pladsforhold på Mothsgården er det i det hele taget noget af et mirakel at fremtrylle en udstilling, idet værkstedsfaciliteter helt mangler. Udstillingslokalerne omdannes til værksted, mens udstillinger forberedes. Og skal den lokale historie vises fyldestgørende i de nuværende lokaler, bliver der kun meget lidt plads til skiftende udstillinger af det omfang, det har været tilfældet i de seneste år. Derfor arbejdes der ihærdigt på en udvidelse af museet med en tredje fløj, hvori der kan være lokaler til særudstillinger, til ordentlige vestibule-, butiks-, toilet- og garderobeforhold. Samt værksted. Og i kælderen et rummeligt nærmagasin. Hvis der også kan blive plads til kontorlokaler vil næsten alle ønsker være opfyldt. Museet har modtaget positive tilkendegivelser fra politisk side, og et fromt ønske går på, at den tredje fløj kan stå færdig til 1996 – kulturbyåret.

Udvidelse af museet

Fra 1992 fortsatte udstillingen »Musik i Mekanikken«, der varede til 31. januar. Fra 5. marts til 31. maj udstilledes »Modelteater – Store forestillinger i små rum«. Baggrunden for udstillingen var, at museet i 1992 modtog et overordentlig veludstyret, velbevaret og sjældent modelteater fra 1910 fra en familie i Holte. Museets sekretær, Sonja Nielsen, foretog en grundig undersøgelse af gaven og fik god hjælp hertil af Dansk Dukketeaterforening. Foreningen kunne netop i 1993 fejre 50 års jubilæum og lagde derfor sjælen i at fremtrylle og udlåne modelteatre fra den spæde begyndelse til i dag. Medlemmer af foreningen opførte forestillinger gennem hele udstillingsperioden.

*Modelteater/
Dukketeater-
udstilling*

*Edvard Grieg –
150 års jubilæum*

På den store norske komponist Edvard Griegs 150 års fødselsdag, den 15. juni, åbnede museet udstillingen »*Grieg i Danmark – Grieg i Søllerød*«. Som 25-årig skrev Grieg sin uden sidestykke mest berømte komposition, klaverkoncerten opus 16 i a-mol. Og det afgørende for os i den forbindelse var, at Grieg sad som logerende i Mothsgården, i et af værelserne mod Søllerød Gadekær – altså i det nuværende museum – i sommeren 1868 og komponerede sin koncert. Den blev uropført året efter, i København. Det var der al mulig grund til at fejre med en udstilling her i jubilæumsåret, så meget mere som det viste sig at være den eneste udstilling om Grieg i Danmark, som han havde så nær kontakt til. I denne udgave af Søllerødbogen skriver en af museets medarbejdere, Peter M.M. Christensen, om Griegs forbindelser til Danmark (og til Søllerød). Udstillingen tiltrak mange besøgende og blev forlænget til den 24. oktober.

Kay Bojesen

Tre uger senere åbnedes juleudstillingen »*Kay Bojesen. Legetøj og Sølv-tøj*«, den 13. november. Ideen til udstillingen udsprang af et tilbud fra en privat samler af Kay Bojesens legetøj om, at museet kunne låne hans samling til en juleudstilling om drengelegetøj. Men under forberedelserne kom museet i forbindelse med en række andre ejere af Kay Bojesens produktion (ikke mindst familien), så at det blev muligt at vise et samlet billede af hele hans virke fra omkring 1915 til hans død 1958. Dermed blev legetøjsudstillingen til en bred udstilling om Kay Bojesen, og den henvendte sig til børn såvel som til voksne. Interessen for udstillingen har vist sig at være stor.

Baltiske Billeder

Sideløbende med udstillingerne på Mothsgården, har museet medvirket og i to tilfælde arrangeret udstillinger på Gl. Holtegård i 1993. Årets udstillinger i Thurahs smukke hus blev indledt med »*Baltiske Billeder*«. Udstillingen blev til i et nært samarbejde mellem Herning Kunstmuseum og Søllerød Museum. Ved en rejse i de Baltiske stater i sensommeren 1992 besøgte den daværende museumsinspektør fra Herning Poul Tuxen og Niels Peter Stilling sammen med den danske billedkunstner Peter Stuhr kunstnerne i Tallinn, Riga og Vilnius og valgte de billeder ud, der siden blev udstillet i Herning og på Gl. Holtegaard. Ulykkeligvis afgik Poul Tuxen ved døden, kun 42 år gammel, dagen før malerierne ankom fra Baltikum, den 12. november 1992. Det blev således Niels Peter Stilling, der på denne sørgelige baggrund kom til at stå med ansvaret for opbygningen af udstillingen både i Herning og på Gl. Holtegaard. På Gl. Holtegård åbnede udstillingen den 15. januar og varede til den 28. februar 1993.

*Dronning
Margrethe*

Med Dansk Røde Kors som initiativtager og med det formål at indsamle midler til Røde Kors' arbejde, rummede Gl. Holtegård fra den

Ide- og arbejdsgruppen bag Edvard Grieg-udstillingen, fotograferet udenfor Moths-gården den 4. juni 1993. Fra venstre ses Per Ståhr, Peter M.M. Christensen, Dan Fog, Jørgen Jersild, Nils Hemmeth, Kaare Bing, Jens Johansen, Niels Peter Stilling og Knud Sloth. Fotograferet af Tom Skov-Hansen/Jens Johansen.

16. oktober til den 14. november 1993 en udstilling af malerier, akvareller, tegninger og kirkeligt klædebon (især bispekåber) af Dronning Margrethe »*Margrethe II – kunstneriske arbejder*«. Udstillingen vist senere i Herning Kunstmuseum, og den tiltrak begge steder usædvanligt mange gæster. Til Røde Kors blev der et overskud på godt 2 millioner kr. Udstillingen blev ikke arrangeret af museet, men flere af museets medarbejdere var stærkt engageret i udstillingsforberedelserne og opbygningen i samarbejde med Majestæten.

Kun et par uger senere åbnedes dørene i Gl. Holtegård for »*Kunstnerdrømme*« – en kulturhistorisk udstilling om malerinden Ebba Breda 1893-1950 – Hendes liv, hendes tid, hendes drømme og hendes virkelighed. Åbningen fandt sted den 3. december 1993 og udstillingen, der blev tilrettelagt af Søllerød Museum, varede til den 13. februar 1994. Den havde været meget længe under forberedelse, idet den på en måde tog sin begyndelse, da Ebba Bredas søster Aase i 1972 stiftede en fond til minde om Ebba. Ved Aases død i 1986 blev Ebba Bredas malerier deponeret på museet, og søstrenes møbler, garderobe, indbo, fotos, dokumenter osv. overdraget til Søllerød Museum. 100-året for Ebba Bredas fødsel tegnede sig som et godt tidspunkt for en udstilling om søstrene, så meget mere som Breda-fonden ved årsskiftet 1993/94 overtog Gl. Holtegaard. Som optakt til udstillingen foretog kunsthistorikeren *Dorthe Falcon Møller* en omfattende undersøgelse af såvel de efterladte malerier som af søstrenes

Malerinden Ebba Breda

Breda-fonden

På udstillingen
»Kunstner-
drømme« på Gl.
Holtegård kunne
bl.a. ses malerinden
Ebba Bredas maler-
grej. Fotograferet af
Britt Lindemann
(Ugebladet Søn-
dag), januar 1994.

tilværelse og skrev en bog om dem med titlen »Kunstnerdrømme«, udgivet af Søllerød Museum i samarbejde med Breda-fonden. Det lykkedes at få *Jette Silberman*, der i sin tid påtog sig at udføre den museale registrering og nedpakning af søstrenes omfattende garderobe, til at designe

udstillingen i samarbejde med museets faste stab. Et arbejde, der må siges at være lykkedes med held, når man ser på hvor mange, der har besøgt udstillingen. Udstillingen bliver fra 23. april til 22. august 1994 vist på Kvindemuseet i Århus.

Hjælp udefra

For udstillingsarbejdet generelt gælder, at museets medarbejdere mange måneder i forvejen må sætte sig grundigt ind i emnet, og samtidig må støtte sig til særligt indsigtfulde mennesker udenfor museet for at gøre udstillingen så lodig som muligt. Således fik museet i 1993 uvurderlig hjælp fra mange sider: Til modelteaterudstillingen fra Dansk Dukketeaterforening, ikke mindst fra lokalafdelingens formand *Erik Jacobsen*.

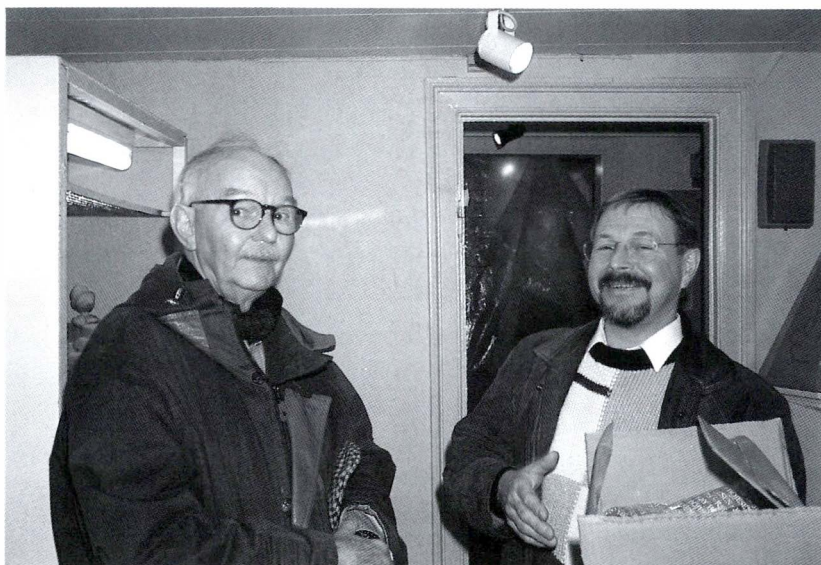
Tilsvarende kunne Grieg-udstillingen næppe være gennemført uden hjælp fra dr. phil.h.c. *Dan Fog*, komponist, professor *Jørgen Jersild*, kultur-redaktør *Kaare Bing*, sognepræst ved Søllerød Kirke *Knud Sloth*, musikbibliotekar ved Holte Bibliotek *Nils Hemmeth* og musikmekaniker *Per Stæhr*.

Impulsen til Kay Bojesen-udstillingen skyldes *Per Kattrup*, som også bidrog stærkt til udstillingens gennemførelse. Kay Bojesens familie, ikke mindst sønnen *Otto Bojesen*, har også en stor del af æren for den meget righoldige udstilling, hvortil vi har lånt en lang række klenodier i privateje.

Katalog og plakater

Til udstillingsforberedelserne hører, at der normalt fremstilles en over-

Otto Bojesen (Kay Bojesens søn) og Per Kattrup under forberedelserne til udstillingen om Kay Bojesen. Foto-graferet den 8. november 1993 af Jens Johansen.

skuelig pjece, der forklarer det, der ikke kan stå på væggene. Hensigten er naturligvis også at fastholde den viden, der er samlet forud for udstillingen ud over udstillingens snævre terminer. Der fremstilles også gerne en plakat, begge dele indenfor en snæver økonomisk ramme. Museet har i det seneste års tid haft et frugtbart samarbejde om trykning af pjecer og plakater med Nærum Offset ved *Erling Rasch*.

Fondstilsbud

Ved Grieg-udstillingen blev det muligt som følge af støtte fra *Fondet for Dansk-Norsk Samarbejde, Schæffergården*, at få trykt en meget smuk plakat i fire farver. Ved Kay Bojesen-udstillingen bidrog *Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorck's Fond* samt *Overretssagfører L. Zeuthens Mindelegat* til at både pjece og plakat fik et udstyr, der spillede op til udstillingens indhold. For disse uundværlige tilskud til vor virksomhed er museet meget taknemlig.

Atlas over bevaringsværdige bygninger i Søllerød Kommune

Søllerød Museum kan glæde sig over at blive inddraget i opgaver i den kommunale forvaltning, der berører museets kulturhistoriske interesseområder. Således blev museet repræsenteret med to medlemmer i en følgegruppe til forberedelse af *Kommuneatlas Søllerød*, nemlig Niels Peter Stilling og Jens Johansen. Sidstnævnte deltog også i selve arbejdet, først ved forundersøgelserne, siden ved atlasudarbejdelsen. I juni 1993 forelå det færdige atlas – en bog i stort format (35x27 cm) på 44 sider, rigt illustreret. Til forskel fra alle andre kommuneatlas (der stopper ved 1940 med registreringen af bygningsværkerne), omfattede Søllerødatlasen alle bygninger i kommunen frem til 1992. Oplaget var på 1.000 eksemplarer og udsolgt inden jul.

2-Milepælen på Kongevejen

Samarbejdet med kommunens tekniske forvaltning gælder også andre kulturhistoriske opgaver i kommunen. Nævnes skal her sagen om genrejsningen af 2-milepælen ved Geels bakke, renoveringen af Søllerødvej og landstedsmiljøet omkring gadekæret og endelig genskabelsen af den romantiske have omkring Næsseslottet.

Bakkebusets jubilæumsbog

I samarbejde med Bakkehuset har museet været inddraget i udgivelsen af en bog i anledning af institutionens 10-års jubilæum »*Bakkebuset i Vedbæk*«, skrevet af ældre med tilknytning til dagcentret og redigeret af Niels Peter Stilling.

Ved siden af udstillings- og skribentvirksomheden (til det sidste hører også artikler til faghistoriske tidsskrifter) har museets medarbejdere i årets løb været engageret ved en lang række omvisninger og foredragsarrangementer i den nære og fjernere omegn: Søllerøds bygningshistorie, udvandringshistorie, Mølleåindustrierne, rejse i Baltikum, Strandvejens historie, Dronning Margrethe som kunstner og Bredasosternes kunstnerdrømme

Vejlegård i Øverød, malet af Axel Schovelin. En inskription på maleriets ramme oplyser: »Erindring til HANNE NIELSEN af hendes Födegaard fra Datter og Svigersön d. 11. Septr. 1873«.

er blot nogle af de emner, der har været talt og skrevet om i løbet af 1993.

Nye museumsgenstande

I årets løb har museet modtaget 32 større og mindre samlinger. Ofte drejer det sig om genstande, som gaveren finder ved oprydning hos forældre eller bedsteforældre, i andre tilfælde er gaven en direkte følge af udstillingsvirksomheden. Således har museet fået en del skolerekvisitter som følge af skoleudstillingen i efteråret 1992. Modelteaterudstillingen medførte at museet fik et Alfred Jacobsen D-teater med »Fyrtojet« samt modelteaterkulisser tegnet af tegneren Alex Secher, incl. fronten af et »Pegasus-teater«. Tilsvarende har Kay Bojesen-udstillingen betydet overdragelse af en havn med skibe, kraner osv og et stort lyntog fra 1930'erne, alt sammen store sjældenheder fra Kay Bojesens omfattende produktion. En følge af Grieg-udstillingen er en gave med Griegs klaverkoncert på 4 stk 78 rpm plader med Victor Schiøler (der forresten har boet i kommunen). Apropos musikken, har museet modtaget både et stueorgel fra ca 1915 og et taffelklaver af mærket Marshall fra ca 1840. I disse år nedlægges specialbutikker ofte som følge af indehaverens pensionering. Med den baggrund har museet modtaget interessante redskaber og billeder fra Haagensens skoforretning på Holte Stationsvej efter dens ophør den 1. oktober 1993.

Malerier

Endelig har museet i 1993 erhvervet 10 malerier med motiver fra egen. Nævnes skal her Søren Hjorth-Nielsens interessante maleri fra den

nyopførte jernbaneviadukt over Dronninggårds Alle, fra 1933 og Axel Schovelins smukke maleri fra den forlængst forsvundne Vejlegård i Øverød, 1873. Sidstnævnte blev erhvervet med et tilskud fra Statens Museumsnavn. Endelig købte museet i forbindelse med udstillingen »Musik i Mekanikken« Harald Pryns maleri fra omk. 1925 med lirekassemændene i Gl.Holte på en Arne Bruun Rasmussen auktion.

Københavns Amtsmuseumsråd

Tilknytningen til Københavns Amtsmuseumsråd er fortsat. I forlængelse af den løbende fotoregistrering af historiske og bemærkelsesværdige bygninger i Københavns Amt, har museet ved Peter M.M. Christensen, Jens Johansen, Peter Sørenius og Niels Peter Stilling i sensommeren 1993 udarbejdet en rapport til Københavns Amt om *Kulturbeskrivelse i Vestskovskirken* med særlig henblik på Sengeløse Sogn og omfattende middelalder og nutid.

Museumsstaben

Museets faste stab er fortsat ret lille, nemlig museumsinspektør Niels Peter Stilling (hel tid), museumssekretær Sonja Nielsen (4/5 tid), vicemuseumsinspektør Jens Johansen (1/2 tid) og antropolog Peter Sørenius (1/2 tid). De to sidstnævnte er desuden tilknyttet Københavns Amtsmuseumsråd i to halvtidsansættelser. Ny museumspædagog er Jens Bruhn (Se årsberetning fra Vedbækfundene). I kortere perioder har Lisbeth Ellekilde, Peter M.M. Christensen, Søren Boa og Marie Louise Jacobsen været ansat. De har på mange måder været inspirerende i det daglige arbejde, og især har de haft en stor og betydningsfuld rolle ved gennemførelsen af henholdsvis udstillingerne om Modelteater, Grieg og Kay Bojesen. Som studentermedhjælp (og dermed også week-end-vagter) har Kirsten Schmidt, Joan Nielsen og Anne Christensen været ansat. Endelig har Vibeke Arendrup hjulpet med oversættelse af Kay Bojesen-pjecen og udstillingstekster til engelsk. Og vor skattede frivillige medarbejder er fortsat Grete Hoppe. Udover det omtalte har Marie Louise Jacobsen målt museets bygninger op – et uundværligt forarbejde til den kommende nye fløj.

Planlagte udstillinger

I 1994 vil museet fortsat lægge vægt på kulturhistoriske særudstillinger. Udstillingen om Kay Bojesen er blevet forlænget påsken over til 4. april. Derefter åbner udstillingen »Fantasier og Folketro« den 27. april. Det er en udstilling om hekse og hekseforfølgelser, der er blevet til i et nært samarbejde med den danske hekseforsker *Gustav Henningsen* fra Dansk Folke-mindesamling. I efteråret planlægges udstillingen »En septemberdag på Jens Nielsens bondegård«, en kulturhistorisk og kunstnerisk skildring af livet på

en dansk bondegård i 1800-tallet. Samtidig fortsætter opbygningen af den lokalhistoriske udstilling i første omgang med hovedvægt på kysten fra Strandsmøllen til Vedbæk.

Museets besøgsstatistik 1993 fremgår af nedenstående tabel

BESØGSSTATISTIK FOR SOLLEROD MUSEUM PÅ MOTHSGÅRDEN 1993

Udstilling	Periode	Antal dage	Brutto- besøg	Netto- besøg	Netto- besøg i % af året	Netto- besøg pr.dag
Musik i mekanikken*	1.1.-31.1.	31	1.265	1.265	11,2	40,8
Ingen udstilling	1.2.-4.3.	32	1.786	521	4,6	16,3
Modelteatre	5.3.-31.5.	88	4.492	2.706	24,0	30,8
Ingen udstilling	1.6.-13.6.	14	4.651	159	1,4	11,4
Grieg	14.6.-24.10.	133	8.975	4.324	38,4	32,5
Ingen udstilling	25.10.-12.11.	19	9.054	79	0,7	4,2
Kay Bojesen **	13.11.-31.12.	48	11.272	2.218	19,7	46,2

* fortsat fra 1992

** fortsætter i 1994

Besøgstal

Vil man bedømme museets aktivitet på besøgstallene alene (hvad man naturligvis ikke kan), skal der til de 11.272 gæster på Mothsgården i 1993 lægges 1482 besøgende på museets udstilling »Baltiske Billeder« og 871 gæster før nytår på Breda-udstillingen. Til sidstnævnte tal skal tilføjes, at da Breda-udstillingen lukkede den 13. februar, havde der været 4.329 besøgende. Mothsgårdens udstillinger blev altså besøgt af i alt 13.625 gæster i 1993. Museets tre afdelinger, dvs. Mothsgården, Vedbækfundene og Byhistorisk Arkiv havde i alt 55.393 besøgende i 1993. Altså mere end en fordobling i forhold til 1992-tallet på 26.805. Forklaringen på den voldsomme vækst ligger lige for: Udstillingen med dronning Margrethe II på Gl.Holtegaard blev besøgt af over 45.000 mennesker i den måned udstillingen varede. Dette tal indgår naturligvis ikke i museets besøgsstatistik, men vejen over gårdspladsen på Gl.Holtegaard fra Margrethe til Frederik den VII på Vedbækfundene er jo ikke så lang. (Se årsberetningen fra Vedbækfundene).

Vedbækfundene

Beretning 1993

af Bente Jønsson

*Frederik VII på
Vedbækfundene*

Vedbækfundenes største succes i år var uden tvivl efterårets særudstilling »Frederik VII – arkæolog i Søllerød«. Udstillingen var et lille vink over til hovedbygningen, hvor der på samme tid vistes billedkunst og liturgiske tekstiler af kunstneren dronning Margrethe II, der som bekendt også interesserer sig for den arkæologiske videnskab.

Udstillingen om arkæologen Frederik VII var især koncentreret om hans undersøgelser i Jægersborg Hegn i årene 1852-63, hvor kongen og hans hustru grevinde Danner ejede Palæet i Skodsborg. Skovens store bronzealderhøje blev yndede udgravningsobjekter for kongen under sommeropholdene i Skodsborg. Ved undersøgelserne blev Frederik VII bistået af sin lige så interesserede livskytte Christian Herman Jørgensen, der i reglen skrev udgravningsberetningerne, mens kongen udførte tegninger over de gjorde iagttagelser. Livskytte Jørgensen havde et godt kendskab til egnen, idet han var født og opvokset i skovfogedboligen ved Geelskov.

I udstillingen vistes også genstande, der aldrig tidligere har været fremlagt, blandt andet nogle af de sørgelige rester af kongens store oldsags-samling, der blev ødelagt ved Frederiksborg slots brand i 1859. Fra Jægerspris slot lånte vi flere af kongens personlige ejendele, der fulgte ham på udgravninger rundt i landet. Blandt de mere kuriose ting var en hul stok med indbygget redskabssæt, Danmarkskort, målebånd og et kompas på størrelse med en nutidig enkrone. I alt indeholder stokken 22 forskellige enkeltdele.

Børnearrangementer

I forbindelse med særudstillingen afholdtes det årlige efterårsferiearrangement. For børnene var der bordteater med en fortælling om livet i en landsby i bronzealderen, inspireret af Frederik VII's mange udgravninger af egnens bronzealderhøje. Der blev spillet mange forestillinger i løbet af efterårsferien, og 810 børn og voksne hørte den spændende fortælling.

Udstillingen om kong Frederik VII, der blev set af 26.214 besøgende, overføres i det nye år til Nationalmuseet, hvor den vil være at se til august 1994, hvorefter udstillingen drager videre til Jægerspris slot.

Ved en af montrene, der viste kong Frederik VII's interesse for arkæologi, viser Bente Jønsson nogle af de sorgelige rester af Frederiksborg-samlingen.

Grav 10 atter på udstillingsrejse

At der overhovedet var plads til en særudstilling på vort lille museum skyldtes, at »grav 10«, den gamle Vedbækjæger, for en tid har forladt sin faste plads, idet museet var blevet inviteret til at deltage med netop denne grav i den store særudstilling »Da klinger i muld...« – om dansk arkæologi i 25 år, der åbnede i Vejle i september måned, og som i foråret 1994 kunne ses på Nationalmuseet.

Det er ikke første gang, den gamle jæger er på farten. I 1990 deltog han i verdensudstillingen »The Human Adventure«, som blev vist i Bruxelles i Belgien. Her blev udstillet fund fra jægerstenalderen fra det meste af verden. Denne gang er vor berejste jæger repræsenteret blandt de absolutte topnumre indenfor dansk arkæologi i de sidste 25 år. I løbet af det nye år vil »grav 10« igen være at finde på sin plads i udstillingen.

Vedbækfundene i TV

I april måned havde Vedbækfundene besøg af Danmarks-Radio, TV 1, der er igang med en stor videoserie om »Danskernes Historie«. Serien er et samarbejde mellem DR-TV 1, Undervisningsministeriet og Munksgårds forlag. Første del, der omhandler jægerstenalderen, blev optaget på Vedbækfundene og handler om de daglige gøremål på jægerfolkets boplad. Serien skal bruges i skolernes historieundervisning, men vil også blive vist i DR-TV 1.

Arbejdende værksteder

Maj måned bød som vanligt på arbejdende værksteder for skolebørnene og i år også for de ældste børnehøvebørn. Der blev lavet redskaber af træ

som pileskafter og fiskeredskaber, samt skrabet skind, fremstillet spæklamper og tilberedt mad fra jægerfolkets køkken. De arbejdende værksteder var dog ikke kun forbeholdt skoler og børnehaver. En weekend i maj var værkstederne igang, og museumsgæsterne kunne her få lejlighed til at prøve de ældgamle arbejdsteknikker.

I den daglige formidling indgik omvisninger for de mange besøgende, heraf flere grupper og skoler. Nævnes skal et større hold arkæologistuderende fra Stockholms Universitet, samt Nationalmuseets juniorklub »Hugin og Munin«, der havde indlagt et besøg på museet i et af deres arrangementer. Også Danmarks Geologiske Undersøgelser havde Vedbækfundene på programmet, ved afholdelse af institutionens skovtur for de mange medarbejdere. Endelig kan nævnes besøg af kolleger fra flere af landets museer, samt varetagelse af publikumshenvendelser af arkæologisk art.

Projekt »Kystkultur« Som nævnt i sidste årsberetning er museerne i Københavns kommune, Frederiksborg, Roskilde og Københavns amter gået sammen om at udarbejde ideoplæg til Kulturby-96 under fællestemaet »Kystkultur«. Vedbækfundene satser som tidligere nævnt på en stor særudstilling på Gl.Holtegård om »Øresundsregionen i jægerstenalderen«. Til koordinering af fællesprojektet har museerne nedsat en arbejdsgruppe, hvori Bente Jønsen er medlem. Arbejdet med »Kystkultur«-projektet fortsætter i det nye år.

Ny museumspædagog I det forløbne år er der sket en enkelt personaleændring i den faste stab, idet museets pædagog, overlærer Ole Sørensen efter eget ønske fratrådte i august måned. Ny på denne post er Jens Bruhn, der også er lærer i kommunen. Til varetagelse af publikumsbetjeningen i åbningstiden i week-ends og helligdage var i 1993 ansat studentermedhjælperne Lene Kann Møller, Tove Woller, Pernille Foss, Birgitta Gärtner og Anna-Katrin Matras. Som medhjælp til de nævnte arrangementer har været ansat børnehavepædagog Susanne Viby (bordteater) stud.mag.'erne Tove Woller, Birgitta Gärtner og Pernille Foss (arbejdende værksteder).

Til slut skal nævnes Vedbækfundenes besøgstal, der i 1993 med 40.384 gæster har været rekordstort.

Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune

Beretning 1993

af Jens Henrik Tiemroth

Breda-fondens overtagelse af Gl. Holtegård blev i november 1993 markeret med åbningen af den kulturhistoriske udstilling »Kunstnerdromme« om malerinden Ebba Breda (1893-1950), arrangeret af fonden og af Søllerød Museum. Det har for Byhistorisk Arkiv været en oplevelse at konstatere, hvorledes arkivets samlinger i form af breve, regnskaber og andet dokumentarisk materiale har kunnet benyttes som en væsentlig del af den »usynlige« baggrund for den fortalte historie, ligesom det har været inspirerende at se fotografier fra arkivets samlinger indgå i samspil med museumsgenstandene i de velegnede udstillingslokaler på Gl. Holtegård.

Arkivsager

Byhistorisk Arkiv har i 1993 haft 1381 ekspeditioner af forskellig karakter. I årets løb er foretaget 120 journaliseringer i arkivet, og de fordeler sig således:

Personarkiver: 30

Foreningsarkiver: 9

Erbvervsarkiver: 7

Institutioner i kommunen: 11

Institutioner uden for kommunen: 4

Samlinger: 9

Dvs. ialt 70 arkivfunds

Fotos: 701 enkeltfotos samt 10 albums

Film og video: 1 bånd

Lydbånd: 8

Tegninger og malerier: 10

Plakater og plancher: 18

Kort og bygningstegninger: 50

Hertil kommer en ikke-opgjort vækst i bogbestanden og i samlingen af småtryk.

Tilvæksten repræsenterer på nogle områder en mindre tilbagegang, men da der på andre kan konstateres en tilsvarende fremgang, er der foreløbig grund til at tro, at den samlede tilvækst har stabiliseret sig omkring det forholdsvis høje niveau fra 1992. Problemerne med at håndtere de mange og ofte omfattende afleveringer, som blev beskrevet i forrige årsberetning, er heller ikke blevet mindre i årets løb. Navnlig er magasinforholdene (som overalt i museumsinstitutionen) trykkende, men forhåbentlig bliver det vanskeligt at bevare pessimismen gennem 1994.

Tids- og emnemæssigt kaster årets tilvækst lys over mange forskellige sider af Søllerøds historie, og som forholdene nu en gang er, må det meste materiale, der er mere end hundrede år gammelt, hidrøre fra fund i statens arkiver. Ældst er et farvelagt kort fra 1676 i Rigsarkivet, som arkivet har fået affotograferet, fordi flere Søllerødlokalteter er navngivet. Det viser danskernes landgang ved Råå, syd for Helsingborg, under den skånske krig, hvor Christian 5. uden held forsøgte at tilbageerobre de østlige sundprovinser, som svenskerne havde erhvervet under de krige, der sluttede med freden i København i 1660, og hvis resultat var, at de geopolitiske forhold i Nordeuropa og i Østersøområdet blev afgørende ændret. Dybest set er det det samme problem, der ligger bag arkivets yngste erhvervelse, nemlig en fotokopi af protokollen for Øresundsrådets allersidste møde den 22/6-1993, tilvejebragt af kommunens repræsentant i rådet, direktør Ib Krogdahl. Formålet med rådet, der blev dannet i 1963, var at udvikle Øresundsregionen, et arbejde der nu fortsætter på embedsmandsniveau.

I det hele taget har arkivets kortsamling taget et vældigt opsving i de senere år, ikke mindst takket være inspirationen fra fhv. kontorchef i Matrikeldirektoratet, Sv. Balslev, der deltager i museets studiekreds og har forfattet adskillige artikler til Søllerødbogen. I 1993 har han overdraget en samling kort i fotokopi fra 1771 og fremefter. Fra kortsamlingen bør også nævnes, at formanden for bevaringsudvalget, Albert Gehrke, har skænket et kobberstik af Videnskabernes Selskabs kort fra 1777, som formentlig har tilhørt fabriksdirektøren og industrihistorikeren O.J. Rawert (1786-1851, se Søllerødbogen 1985).

Også i 1993 har 1700'tallets enevældige og bureaukratiske danske centraladministration sat sig spor i arkivet, idet et andet studiekredsmedlem Lars Erik Storm har foretaget en række transskriptioner (»oversættelse«/renskrivning) af kildemateriale i statens arkiver om ejendoms- og personalthistorie fra o. 1770 til o. 1810. Det fyldige materiale kan bl.a. kaste lys

Magasinforhold

Kortsamlingen

Lars Erik Storms transskriptioner

over den berømte strid mellem den fra landboreformerne kendte general-prokurør Chr. Colbiørnsen (1749-1814) og kromanden i Nærum Jochum Jensen (se Søllerødbogen 1951). Kromanden fik i 1797 fradømt sin bevilling, men affæren fik videre konsekvenser. I den spirende offentlige debat i hovedstaden om enevælden blev den forsøgt brugt mod Colbiørnsen af forfatteren P.A. Heiberg, men blev i stedet medvirkende til dennes landsforvisning i 1799.

En af denne periodes mægtige mænd var storkøbmanden Frédéric de Coninck (1740-1811), der ejede Dronninggård gods (se »Frédéric de Coninck og Dronninggård« (1987)). De Coninck var hollandsk født, og der er således ikke noget mærkeligt i, at han lod tage sydafrikansk vin ombord på sine skibe. Mere bemærkelsesværdigt er, at en korrespondance herom fra årene 1803-05 er dukket op i forbindelse med lanceringen af det stadig eksisterende sydafrikanske vinfirmas produkter her i landet. Også om gartneren på Dronninggård, J.J. Danckert, er vi nu bedre underrettet, idet arkivet af en efterkommer har fået overladt en del materiale sammen med en slægtsbog.

Et karakteristisk træk for Vesteuropa fra første halvdel af forrige århundrede er den hurtige befolkningsforøgelse, som kan aflæses i folketællingerne, og som var en del af baggrunden for industrialiseringen af landet. Om denne vidner en samling kopier af arkivalier og fotos 1840-1912 fra tekstilindustrierne ved Mølleåen, som arkivet har modtaget fra Fritz Alten, der tidligere har behandlet emnet (se Søllerødbogen 1973). I sit kølvand havde befolkningsforøgelsen dog også et fattigdoms- og hjemløshedsproblem, som tidens økonomiske liberalisme kun havde utilstrækkelige midler imod. Et hjerteskrærende eksempel herpå er en række breve fra 1879, hvor sognerådene i Søllerød og Lyngby samt i to landsogne ved Slagelse var indblandet i forsørgelsen af en sindssvag mand, der havde været arresteret for betleri bl.a. i Vedbæk, og hans fraskilte kone og børn. Dokumenterne er overladt arkivet af en efterkommer. En anden kategori af tidens farende folk, som der skulle udøves offentlig kontrol med, var cirkusfolket. De skulle have bevilling hos de stedlige myndigheder til at rejse rundt og give forestillinger og medførte derfor en såkaldt anbefalings- og tiltrædelsesbog, hvor de lokale kroejere kunne indføje deres bemærkninger om etablisementet. Arkivet har modtaget en kopi af en sådan bog med indforsler fra 1897 fra Søllerød og Skodsborg. Den har tilhørt cirkusdirektør Bruun fra en af de gamle cirkusfamilier.

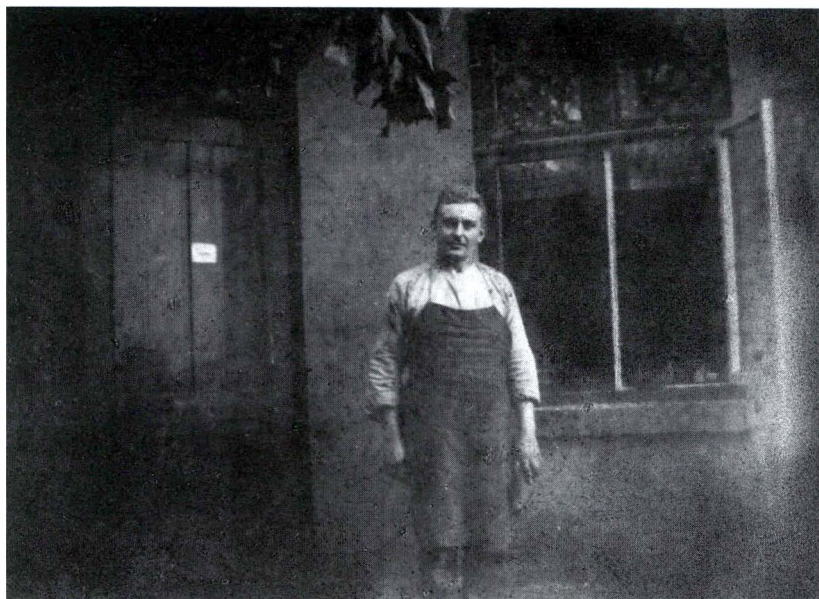
Langt de fleste afleveringer til arkivet, fra Søllerødborgere og andre med interesse for egnens historie, hidrører fra vort eget århundrede, hvis historie da også kan skildres mere facetteret, omend pladsforholdene her

En stanglinie under etablering i Holte i 1910. Måske er det Vejlesøvej.

kun tillader omtale af enkelte aspekter. Et af de væsentlige er teknificeringen af samfundet, der i århundredets begyndelse forudsatte masser af arbejdskraft, og som næsten symbolsk kan illustreres med en række fotos af opsætningen af telefonstænger 1910-1921, tilvejebragt fra KTASs bibliotek af Jorgen Berg.

Skomagersvend Alfred Jönsson Håkansson (født i Skåne i 1878) udenfor sin butik i Vejlehus på Holte Stationsvej, der lå hvor ejendommen Petersborg nu ligger. Fotograferet 1901.

*Regnskaber fra
urmager Lenzing,
Vedbæk*

*Dokumenter fra
skomageren i Holte*

Et håndværks- og handelsliv spirede frem ikke mindst ved bebyggelserne langs Kyst- og Nordbanen, og der blev grundlagt forretninger, der har været i samme families eje i flere generationer. Lenzings urmagerforretning, Stationsvej 14 i Vedbæk, er et eksempel, hvis drift takket være en efterkommers betænksomhed kan følges fra begyndelsen i 1912 og frem til 1940, hvor regnskaberne desværre ophører. Et andet eksempel er fra Stationsvej i Holte, hvor Alfred Jönsson Håkansson fra Skåne, efter en kort tid som svend hos en skomagermester i Holte, etablerede sig med egen virksomhed i 1902. I oktober 1916 flyttede forretningen til nr. 18, hvor den lå til lukningen i oktober 1993. At det lille bysamfund ved århundredskiftet kunne ernære flere skomagerfamilier, mens Holte nu er uden skoforretning, afspejler navnlig de senere tiårs fundamentalt ændrede vilkår for det lokale handelsliv. Forretningen blev fra 1936 drevet af stifterens søn, Henning Haagensen, og fra 1973 af barnebarnet Flemming Haagensen, der i forbindelse med lukningen har skænket en række genstande, dokumenter og fotografier til Søllerød Museum og Byhistorisk Arkiv.

Forvandlingen til villa- og omegnsbebyggelse, som blev beskrevet i flere artikler i sidste års Søllerødbog, har også sat sig spor ved afleveringer af forskellige fotoalbums fra Paradiskvarteret i Øverød fra 1930'erne. At en stor del af Søllerøds tilflyttere har sluttet op om Den Uafhængige

Skomagersvenden har ca. 25 år senere butik i ejendommen Petersborg, Holte Stationsvej 18. Han er nu skomagermester og har fordansket sit navn til Haagensen.

Kommunalforening, der i 40'erne og 50'erne splittede Det Konservative Folkeparti herude i striden om den fremtidige byudvikling, ses af foreningens medlemsprotokol 1949-1957. Den er afleveret af fhv. borgmester Birgitta Broberg. Om opvæksten i mellemkrigstiden i de mere beskedne indtægters by, Gl. Holte, har Kai O. Nielsen fortalt på et par kassettebånd i samarbejde med Carlo Wagner. Efter Kai O. Nielsens død er de overladt til arkivet sammen med bl.a. en række manuskripter og programmer til revyer i Nærum og Gl. Holte fra 1948 og 1950. Karakteristisk nok for Kai O. Nielsen var vedlagt et avisudklip fra 1982 med overskriften: »Den røde revy falmer aldrig«.

Det gør en anden litterær genre, det tidligere så populære historiske egnsspil, tilsyneladende heller ikke. Herom vidner successen med »Fiskerkongen« om fiskerne i Vedbæk og Frederik 7., der blev opført i juni 1993 ved Næsseslottet. Arkivet har erhvervet et ringbind med flere hundrede fotos fra forestillingen, mens museet har fået et videooptagelse.

Til behandling af årets afleveringer har det faste personale, bestående af arkivlederen og af arkivsekretær Anne-Lise Høck, haft hjælp af flere medarbejdere i projektansættelser. Morten Trommer har afsluttet sin kyndige

- Billedregistrering*
- omlægning og nyregistrering af kortsamlingen og er blevet afløst af Stig Nielsen, der edb-behandler materialet i et format, arkivet selv har udviklet. Kirsten Jespersen har bragt arbejdet med registrering af arkivets godt 30.000 fotos endnu et godt stykke fremad i samarbejde med arkivets trofaste, frivillige medarbejder Jørgen Vagn Jensen. Billedregistreringen foregår stadig manuelt og er en forholdsvis arbejdstung og omkostningskrævende proces, fordi arkivverdenens edb-standardregistreringsprogram endnu ikke er udviklet til moderne billedbehandling. Det samarbejde med andre lokalhistoriske arkiver i Storkøbenhavn, som blev omtalt i forrige Søllerødbog, har ikke kunnet tilvejebringe en økonomisk og teknisk tilfredsstillende løsning på dette problem.
- Søllerødbibliografien*
- Et andet edb-projekt, som alle har erkendt nødvendigheden af, men som det hidtil ikke har været muligt at gennemføre, er fortsættelsen af den både blandt fagfolk og almindelige brugere så værdsatte trykte Søllerødbibliografi, der omfatter årene 1679-1982. Det er derfor meget værdifuldt, at drivkraften bag den trykte udgave, J.B.Friis-Hansen, nu har kunnet gå i gang med dette arbejde, som til sin tid skal indgå i den landsdækkende base for lokalhistoriske bibliografier.
- Folketællingen 1845*
- I 1993 blev ligeledes iværksat en transskription af folketællingen fra 1845 for Søllerød Sogn med henblik på udgivelse på linie med de tidligere tællinger. Arbejdet er med vanlig omhu udført af Inger Hartby, men selve udgivelsen blev udsat, da vi undervejs fik et tilbud fra et medlem af Samfundet for dansk Genealogi og Personahistorie, Erik Helmer Nielsen, om at indscanne samtlige vores udgivne folketællinger på edb som led i et pilotprojekt. Dette arbejde er nu stort set afsluttet, og vi forventer at kunne udgive 1845-tællingen i løbet af sommeren 1994.
- Stadsarkiv ?*
- Som nævnt i sidste års Søllerødbog fik Danmark i slutningen af 1992 en ny arkivlov, der bl.a. indebærer, at Statens arkiver skal samarbejde med kommunale offentlige arkivinstitutioner i lovens forstand, hvor disse findes, om tilsynet med de kommunale forvaltningers arkiver. Byhistorisk Arkiv er i denne forbindelse blevet anerkendt som samarbejdspartner af Statens arkiver, men det er i skrivende stund endnu ikke afklaret, hvorledes vi kommer til at indgå i den fremtidige arkivorganisation for Søllerød Kommune.

Historisk-topografisk Selskab i 1993

Beretning

af Erik Helmer Pedersen

For det mere end 50 år gamle selskab har 1993 været et eftertankens og overvejelsernes år. Lad mig straks forudskikke den bemærkning, at talen her er om en ganske almindelig forening for alle med interesse i det lokalhistoriske arbejde i vor kommune (og hvilken Søllerødborger har ikke det) og ikke et ophøjet selskab for de særligt udvalgte. Alligevel har vi altid hæget om begrebet »selskab«, fordi det efter vor opfattelse hæver vort arbejde op over døgnets strid. Vi skal ikke befordre ensidige eller rent materielle interesser, men med et lidt gammeldags udtryk tage vare på det miljø og de minder om fortiden, Søllerødeggen trods megen vandalisme er så rig på.

*En livlig
generalforsamling*

Men som allerede nævnt har selskabet ved dets daglige ledelse, dets bestyrelse, brugt tid og kræfter på at overveje de ydre former for det lokalhistoriske arbejde. For at få et godt udgangspunkt herfor spurgte vi ved årets godt besøgte generalforsamling 8. juni 1993 medlemmerne til råds i nogle vigtige anliggender. Hvorledes ville man reagere på at modtage Søllerødbogen i en anden udgave end den kvadratiske, der nu i snart 25 år har været et indarbejdet, og godt indarbejdet format? Og ville en ændring af selskabets navn være acceptabel, ja måske endog velkommen? Og skulle selskabet i sin virksomhed på det bevaringsmæssige område gå mere offensivt til værks end tidligere, ikke mindst i dets forhold til de kommunale myndigheder?

*Søllerødbogen i nyt
format*

Det første spørgsmål var motiveret af redaktionens ønske om at få et mere hensigtsmæssigt format, der muliggør en smidigere sammenkobling af tekst og billeder. Da dette desuden ville billiggøre fremstillingen, harmonerede det smukt med bestyrelsens almene ønske om at begrænse de faste udgifter. Et vigende bogsalg i forening med stigende udgifter på alle felter har i de senere år gjort store indhug i den formue, som blev opbygget gennem de gode år i 1970'erne.

Forsamlingen stod ret delt i dette spørgsmål. Nogle fandt, at redaktionen/bestyrelsen måtte have ret til at udforme sin udgivelsespolitik efter de

muligheder, som teknik og økonomi i forening indebærer. Andre advokerede stærkt for, at man bibeholdt det smukke og så stærkt berømmede format, der nærmest er blevet et bmærke for selskabets udadvendte virksomhed. På sit bestyrelsesmøde den 4. oktober besluttede bestyrelsen at følge redaktionens ønske om at ændre Søllerødbogens format, således som det fremgår af nærværende årgang 1994. I øvrigt er der sket den forbedring af selskabets økonomi, at kommunalbestyrelsen har imødekommet vor ansøgning om en lettelse af det administrationsbidrag, vi blev pålagt for nogle år siden og som efterhånden udgør ca. 45.000 kr. Lettelsen blev på 25.000 kr. Desuden skal man ved en kommende forhandling søge fastlagt, hvorledes samarbejdet mellem kommune og selskab i fremtiden skal foregå.

Nyt navn ?

Om en ændring af selskabets navn til en mere mundret betegnelse, f.eks. Søllerød lokalhistoriske Forening, var meningene også delte. Nogle fandt, at selskabsbetegnelsen gav vor forening et eksklusivt præg, som sikkert afholdt en del mennesker fra at melde sig ind heri. Andre fandt, at navnet i sig selv ikke burde afskrække folk fra at blive medlemmer, og at navnet i sig selv vidnede om engagementet i fortiden.

Bestyrelsen har endnu ikke afsluttet sine overvejelser om et evt. navneskifte. Betegnelsen »Søllerød lokalhistoriske Selskab« har været bragt på bane som et muligt kompromis mellem tilhængere og modstandere af et navneskifte. Da bestyrelsen naturligvis afspejler medlemskredsens sammensætning, er det kun naturligt, at der også i den snævrere kreds gør sig forskellige meninger gældende om et følsomt emne.

Bevaringsarbejdet og lokalplaner

Det tredje og sidste spørgsmål fremkaldte også en række indlæg fra medlemmernes side. De fleste betonede vigtigheden af at komme ind i billedet så tidligt som muligt, d.v.s. for den offentlige høring. Derved kunne bevaringsinteresserne få den vægt i forberedelsesfasen, som skulle kunne forhindre en alt for hårdhændet udnyttelse af de naturgivne herligheder. I øvrigt har de kommunale myndigheder vist sig meget lydhør over for selskabets ønsker om at blive hørt så tidligt som muligt i planlægningsfasen. Vi vil i fremtiden blive taget med på råd, for der fremsættes forslag til en lokalplan.

Medlemstallet

I det forudgående har jeg lagt megen vægt på at redegøre for debatten på vor sidste generalforsamling, fordi den glædeligvis vidner om et stærkt engagement i selskabets anliggender. En gang imellem kan man som bestyrelsesmedlem blive lidt skuffet over den mangel på tilslutning og dermed medlemsdeltagelse, som enkelte af vore arrangementer kan blive mødt med. Ved nærmere eftertanke må man dog nok erkende, at med-

lemmerne akkurat som de øvrige 29.000 Søllerødborgere kan vælge og vrage mellem et enormt udbud af foreningsaktiviteter og kulturelle arrangementer. Dermed drukner eksempelvis et tilbud om et lokalhistorisk foredrag let i strømmen af meddelelser om store og små arrangementer, for slet ikke at tale om massemediernes tilbudsliste.

Men som det fremgik af vor godt besøgte foredragsrække i forbindelse med 50 års jubilæet i 1992, eksisterer der faktisk en stor og vågen interesse for lokalhistorien, blot den bliver præsenteret på den rigtige måde. Der skal med andre ord være en vis appel i tilbuddet, noget ud over det sædvanlige. Efter min opfattelse ligger der i vor virksomhed i 1993 gemt en række spirer, som forhåbentlig kan lede frem til kommende oplevelser, noget der kan styrke engagementet i vor lokalhistorie.

Søllerødbogen

De største oplevelser ligger som altid gemt i årets Søllerødbog. Dens tilsynecomst hvert forår ventes med spænding. Og 1993-udgaven skuffede ikke vore forventninger. Fortidige som forholdsvis nutidige begivenheder og miljøer bliver her kortlagt i bredden som i dybden, hvad enten det drejer sig om idrætslivet eller om dagliglivet i så forskellige miljøer som Paradisets bjælkehuse, en husvildebarak i Øverød eller en tilflytterfamilie på Rudersdalsvej. Hammerslagene fra de 17 bjælkehuse, der efter norsk model blev opført på en del af Paradisgårdens jorder 1910-42, blandede sig her med jubelråbene fra Rudegårds stadion, når der blev sat nye rekorder. Trafikanter på Kongevejen har sikkert haft lyst til at stille cyklen for at tage del i livsudfoldelsen.

Historien omkring Kongevejen

Netop en færdselsåre som Kongevejen har gennem tiderne befordret historiens gang gennem vort sogn, vor kommune. Dens betydning kan vanskeligt overvurderes. Mindestenen ved vejgaflen syd for Rudegårds stadion over den franske vejingeniør Jean Marmillod og hans pionerindsats for den moderne kongevej taler sit tydelige sprog om vejens historiske betydning.

Det er i denne sammenhæng, man må se det igangværende arbejde på at få genrejst 2-milestenen på dens oprindelige placering ved foden af Geels bakke netop dér, hvor Kongevejen gennemskærer skovens sydskele. Det er vor stadsingeniør C.S.Berggreen, der har taget initiativet til at få dannet en komité til løsningen af denne opgave. Selskabets bestyrelse er her repræsenteret gennem tre personer.

Målet er at få rejst en milesten, der gennem sin udformning og sit udstyr er så tæt som muligt på den nu forvitrede original fra 1778. Trafikanter på Kongevejen har sikkert bemærket de to forskellige attrapper, komiteen har fået opstillet øst for Kongevejen for at få milestenen placeret på det helt rigtige sted. Forhåbentlig lykkes det i indeværende år at

For at afprøve virkningen af opstillingen af en rekonstruktion af 2 MIIL-pælen ved Kongevejen gennem Geel Skov, lod kommunen en at-trap opstille ved Milepælsvej. At-trappen står drejet i forhold til vejen. Den endelige milepæl skal stå lige. Fotograferet den 8. november 1993 af Jens Johansen.

få projektet afsluttet med en højtidelig og alligevel folkelig vejfest. Lige så meget må det håbes, at bilisterne på Kongevejen for en kort stund vil slippe speederen akkurat så meget, at man som vore sindigt agende forfædre kan få stunder til at tænke på andet end fartens noget stakåndede glæde.

Parken ved Næsseslottet

Nogle få hundrede meter længere nordpå kunne en ældre tids vejfarende se en flot udstyret jernlåde, der vogtede over indkørslen til stor-købmanden og skibsrederen Frédéric de Conincks landsted Dronning-gård med Næsseslottet helt ude ved Furesøen som tyngdepunktet. Slottet og de beskedne rester af den omgivende park er naturligvis kære og velkendte størrelser i vor lokalhistoriske bevidsthed, og der er i de senere år investeret store summer og mange anstrengelser i at få slot og park til at fremstå i al sin fordums pragt.

Som det vil være læsere af den lokale presse bekendt, er det nu lykkedes Søllerød Kommune at få tilvejebragt en del af de mange penge, en reno-tering af den historiske park vil koste. Vi er naturligvis levende inter-esseret i at få denne opgave løst på en historisk forsvarlig måde og har derfor bedt kommunen om sammen med Søllerød Museum at blive re-præsenteret i den komité, som det vil være naturligt at nedsætte i sagens anledning.

Selv en fremsynet person som Frédéric de Coninck har næppe i sin

vildeste fantasi kunnet forestille sig, at der langs Kongevejen ville opstå en tæt bebyggelse af villaer og etageejendomme. Ikke desto mindre er det en del af hans jorder, der nu er inddraget til dette formål. I forbindelse med realiseringen af vor kommuneplan har Søllerød Kommune udarbejdet en lokalplan (nr 112), der udover at afstikke nogle rammer for bebyggelsens placering og udformning i nogen grad tilgodeser vore ønsker om at udvide eller i hvert tilfælde fastholde træbevoksningen langs vejen. Derimod kan man ikke gennem lokalplanen imødekomme vort forslag om at gennemføre et enkelt letopfatteligt tracé (vejforløb) med en passende træbevoksning med hertil hørende sløjfning af så mange parkeringspladser langs vejen som vel muligt. Det hører i stedet under amtsvejvæsenet.

Lokalplanen for miljøet omkring Kongevejen er blot en af seks af sin art, der efter nogen diskussion er blevet vedtaget i det forløbne år. I de tre tilfælde drejer det sig om nu nedlagte skoler, hvis grund og i enkelte tilfælde selve skolebygningen skal anvendes til andre formål. Vore bemærkninger til det pågældende udkast til lokalplan, som altid ført i penen af vor ekspert på området, arkitekt Albert Gehrke m.a.a., er i et vist omfang blevet taget til følge, omend det i spørgsmålet om Øverød skole henstår i det uvisse, om hele skolebygningen bevares.

Kan enkelte end mene, at vi her skeler lidt vel rigeligt til bevaringsmulighederne, kan man også om vore lokalpolitikere sige, at de nok så meget har kommunekassens tarv for øje.

Bevaringsmuligheder og økonomi filtrer sig også tæt sammen i det nu vedtagne projekt om en renovering af Skodsborg Badesanatorium. Projektets økonomi er snævert forbundet med mulighederne for at maksimere de byggemuligheder, der åbner sig i forbindelse hermed. Vi har i hvert fald gjort opmærksom på problemerne omkring en meget dominerende nybygning tæt op ad skovbrynet, akkurat som vi over for kommunen har påpeget, at Kommuneplan 1992-2001 kunne åbne op for en uønsket fortætning på de eksisterende ejendomme.

Nogen vil måske mene, at vi har brugt for megen tid i det forløbne år på indre overvejelser og derved forsomt de udadvendte medlemsaktiviteter. Så berettiget en sådan kritik end kan føles, vil jeg dog erindre om, at vi søndag den 5. september 1993 afviklede den traditionelle sensommerudflugt. Den gik til »det andet Holte«, som er en landsby af dette navn i Grevinge sogn tæt ved Lammefjorden i Odsherred (der eksisterer desuden et tredje Holte i Kong sogn i Sydsjælland!).

Valget af denne lokalitet skyldtes en artikel i Søllerødbogen for 1992, forfattet af Jørgen Adriansen og forsynet med den for Søllerødborgere noget udfordrende titel »Holte ligger i Odsherred«. Den havde som

emne den rette placering af et lokalhistorisk maleri i kommunens besiddelse, »Prospekt af Holte Skovfogedbolig«, malet 1831 af en ellers ukendt kunstner S.C. Ritter. Jørgen Adriansen har her sandsynliggjort, at billedet må være malet af den da 17-årige Sophie Christiane Ritter, datter af den daværende skovfoged i Holte under krongodsdistriktet i Odsherred. Deltagerne i udflugten kunne nu med egne øjne konstatere, at der findes mere end én lokalitet med navnet Holte, og at de smukke skove på egnen deroppe byder på mange oplevelser, i dette tilfælde ypperligt vist frem af statsskovfoged Kjeld Jensen.

Året 1993 har i lokalhistorisk forstand været et omtankens år for vort selskab. Vi håber og forventer, at 1994 vil blive præget nok så meget af handling som af spekulationer over vort mål og virke.

Selskabets regnskab 1992

Af Inger Madsen

Resultatopgørelse for tiden 1. januar 1991 - 31. december 1992

	1992	1991
Kontingenter incl. forsendelsesomkostninger.....	165.725	137.980
Salg af bøger.....	20.365	25.522
Tilskud Søllerød kommune.....	22.000	24.000
Indtægter i alt.....	208.090	187.502
Udgifter årbog ¹	167.021	171.078
Foreningsomkostninger ²	92.881	69.383
Lagerregulering ³	35.000	15.000
Udgifter i alt.....	294.902	255.461
Resultat for renter.....	-86.812	-67.959
Renteindtægter.....	20.650	20.468
Årets resultat (underskud).....	-66.162	-47.491

Balance pr. 31. december 1992

Aktiver

	1992	1991
Giro- og checkkonto.....	52.102	11.637
Bikuben pengemarkedskonto.....	155.028	276.642
Tilgode kontingenter.....	1.160	1.200
Tilgodehavende vedrørende solgte bøger.....	3.726	3.130
Boglager ³	58.100	52.000
Aktiver i alt..... kr.	270.116	344.609

Passiver:

Egenkapital:

Kapitalkonto 1/1.....	178.681	226.172
Overført årets resultat.....	-66.162	-47.491
Egenkapital 31/12..... kr.	112.519	178.681

Gæld:

Skyldig moms	1.097	928
Skyldig vedr. årbog.	155.000	155.000
Tilskud jubilæum 1992	0	10.000
Tilskud bogudgivelse 1993	1.500	0
Gæld i alt kr.	157.597	165.928
Passiver i alt. kr.	270.116	344.609

Revisionspåtegning.

Foranstående resultatopgørelse og balance, som vi har revideret, er i overensstemmelse med foreningens bogføring.

Skovlunde, den 5. maj 1993

Schobel & Marholt
Niels O. Marholt
statsautoriseret revisor

Noter

1. <i>Udgifter til årbog</i>	1992	1991
Trykning	143.298	139.913
Honorarer	350	2.685
Forsendelsesomkostninger	18.811	18.023
Andre omkostninger (særtryk)	4.562	457
	167.021	161.078
Skyldig primo	-155.000	-145.000
Skyldig ultimo.	155.000	155.000
	167.021	171.078

2. *Foreningsomkostninger*

Kontorhold m.v.	18.217	16.696
Sekretærbistand betalt til Søllerød Kommune	43.920	42.000
Arbejdsmarkedsbidrag	-426	43
Revision	4.000	4.000
Arrangementer	1.777	6.644
Jubilæum	25.393	0
	92.881	69.383

3. Lagerregulering

Varelager primo	52.000	67.000
Trykning af jubilæumsbog	41.100	0
	93.100	67.000
Nedskrivning af varelager	-35.000	-15.000
Varelager ultimo	58.100	52.000

Varelageret omfatter ca. 14.000 enheder, som er optaget til en symbolsk værdi.

BESTYRELSEN FOR HISTORISK-TOPOGRAFISK
SELSKAB FOR SØLLERØD KOMMUNE PR. 1/1 1993

lektor, dr.phil. Erik Helmer Pedersen, formand, tlf. 42 80 03 82
stadsbibliotekar Karen Lunde Christensen, sekretær, tlf. 42 42 15 15
museumsinspektør Ph.D. Niels Peter Stilling, redaktør, tlf. 42 80 20 46
kreditcheff Inger Madsen, kasserer, tlf. 42 42 09 52
arkitekt m.a.a. Albert Gehrke
advokat H. Bolt Jørgensen
advokat Eigil Kofoed
statsskovrider Tage Lauritsen
skolekonsulent Anita Mikkelsen
fru Kirsten Rode
museumpædagog Ole Sørensen

Suppleanter:

arkitekt m.a.a. Jens Johansen
lektor Kaj Rostvad

UNDERUDVALGET TIL VARETAGELSE AF LANDSKABSBEVARENDE OPGAVER

Albert Gehrke (formand)
Niels Brühl
Jens Johansen
Eigil Kofoed
Tage Lauritsen
Niels Peter Stilling

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune